

Kult i ikonografija Sv. Wolfganga i njihovo širenje na prostor sjeverne Hrvatske

Huzjak, Anita

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:151371>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

**KULT I IKONOGRAFIJA SV. WOLFGANGA I NJIHOVO ŠIRENJE NA
PROSTOR SJEVERNE HRVATSKE**

Diplomski rad

Studentica: Anita Huzjak

Mentor: dr. sc. Marina Vicelja-Matijašić, red. prof.

Rijeka, 2020.

Zahvale

Želim zahvaliti svima koji su pomogli u pisanju ovog diplomskog rada.

U prvom redu, zahvaljujem svojoj mentorici, prof. dr. sc. Marini Vicelji-Matijašić na svim prijedlozima, komentarima i smjernicama tijekom izrade diplomskog rada. Također, želim zahvaliti dr. sc. Vesni Pascuttini-Juraga i Ivani Peškan, dipl.pov.umj iz *Konzervatorskog ureda u Varaždinu* na brojnim savjetima i uvidu u literaturu korištenu u ovom radu. Velika hvala dr. sc. Stjepanu Razumu iz *Kaptolskog arhiva Zagreb* na uvidu u arhivsku građu. Isto, tako, zahvaljujem mons. Nedjeljku Pintariću na susretljivosti i poslanoj literaturi te pomoći. Nadalje, zahvaljujem gospodinu Izidoru Gladoviću na želji za pomoći te razgovoru o lokalnoj tradiciji mjesta Vukovoj i župniku Josipu Jagarčecu na uvidu u *Spomenicu župe* u Klenovniku.

Hvala svim prijateljima na pomoći u prijevodu literature.

Naposljetku, posebnu zahvalnost dugujem svojoj obitelji koja me uvijek podržavala!

Sažetak

Kult regensburškog sveca Wolfganga koji je živio i djelovao u 10. stoljeću, proširio se u mnoge zemlje srednje Europe, pa tako i u Hrvatsku, koja predstavlja najjužnije mjesto širenja. Budući da je bio regensburški biskup, najviše crkava i kapela posvećeno mu je na tom području. No, zbog legende koja se pojavila o boravku sveca u Austriji, danas se tamo nalazi mjesto koje je dobilo naziv po njemu te se razvio važan hodočasnički put, koji počinje u kripti sv. Wolfganga u Regensburgu, a završava u crkvi sv. Wolfganga u mjestu Sankt Wolfgang. Kult sveca prepoznat je i u drugim zemljama centralne Europe u kojima je svetac boravio ili su uz njegov boravak i djelovanje vezane brojne legende. Tako je njegov kult živ u Švicarskoj, gdje je Wolfgang bio redovnik u samostanu Einsiedeln. U Mađarsku je otišao kao misionar, a njegov je utjecaj zatim nastavljen neposredno preko kraljice Gizele, supruge prvog mađarskog kralja Stjepana, kojoj je bio učitelj, a ujedno je i zaslužan za ostvarenje njihova braka. Svetac se kao regensburški biskup odrekao dijela svoje biskupije, kako bi se formirala biskupija u Pragu te tako i u Češkoj postoji aktivno sjećanje na njegov rad. U Sloveniju su kult vjerojatno donijeli teutonci, pripadnici *Njemačkog viteškog reda*. U Hrvatskoj je u Varaždinskoj županiji zabilježeno najjužnije europsko svetište sv. Wolfganga (Vuka). Njegov se kult proširio ili utjecajem iz slovenskih prostora ili, pak, djelovanjem obitelji podbana Gjulaya, koji je nakon 1504. godine, odnosno nakon smrti Ivana Korvina, dobio posjede Trakošćana i Klenovnika. Naime, obitelj Gjulay dala je sagraditi kapelu sv. Wolfganga u Vukovoj.

Cilj ovog rada je istražiti nastanak i razvoj kulta svetog Wolfganga te način na koji je kult stigao na područje sjeverne Hrvatske, kao i prikazati i analizirati ikonografiju sveca i ikonografske narative koji se temelje na njegovom životopisu i brojnim legendama.

Ključne riječi

sv. Wolfgang, kult sv. Wolfganga, legenda, hodočašće, Regensburg, Sankt Wolfgang, Vukovoj, kapela sv. Wolfganga

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Život sv. Wolfganga	3
2.1. Izvori.....	3
2.2. Životopis	6
2.2.1. Porijeklo i rano djetinjstvo.....	6
2.2.2. Školovanje u Würzburgu	7
2.2.3. Afirmacija u Trieru	8
2.2.4. Redovništvo u Einsiedelnu	9
2.2.5. Misija u Mađarskoj	10
2.2.6. Biskupska služba u Regensburgu.....	12
2.2.7. Boravak u Mondseelandu	15
2.2.7. Povratak u Regensburg i smrt u Puppingu.....	15
3. Legenda i ikonografija sv. Wolfganga	17
3.1. Čuda sv. Wolfganga	28
4. Širenje kulta.....	30
4.1. Njemačka	31
4.2. Austrija	39
4.3. Češka	48
4.4. Mađarska	54
4.5. Švicarska.....	58
4.6. Slovenija	61
5. Širenje kulta sv. Wolfganga u sjevernoj Hrvatskoj.....	64
5.1. Kapela sv. Wolfganga.....	67
6. Zaključak	73
7. Popis literature.....	75
8. Popis izvora	79
9. Popis slikovnih izvora	80

1. Uvod

Razlog odabira ove teme, koja se sagledava s kulturološkog i povijesno-umjetničkog aspekta, bio je osobni interes prema životu i ikonografiji sv. Wolfganga te činjenica da je taj materijal u nas slabo poznat i gotovo neobrađen. Ovo je istraživanje potaknuto željom da se saznaju svi dostupni podaci o životu i djelovanju sveca i o njegovoj ikonografiji te da se rasvijetle neke nepoznanice o štovanju regensburškog sveca u Hrvatskoj. Želja za istraživanjem nastala je kao posljedica brojnih boravaka u okrugu kapelice sv. Wolfganga u Vukovoju te poznavanja liturgijskog slavlja i običaja vezanih uz štovanje ovoga sveca.

Dosadašnji doprinos istraživanju sv. Wolfganga i njegovoj pojavi u Hrvatskoj, uglavnom se doticao sažetih informacija o njegovom životu te o kapeli. Prvi je kapelu istraživao Gjuro Szabo 1915. godine¹, kada donosi prve informacije o kapeli i njezinom smještaju. Rad je nastao kao posljedica terenskih istraživanja, a orijentiran je na vizitacije i arhitekturu kapele. Nakon njega, nove spoznaje donosi Diana Vukičević Samaržija 1995. godine², kad upotpunjuje informacije o samoj kapeli, a kao glavni izvor koristi vizitacije. Godine 1972. Ladislav Šaban³ piše o gradu Klenovniku i pavlinskoj djelatnosti te sagledava povijesni aspekt i plemićke obitelji koje su vladale u to doba, kao što su grofovi Drašković. Marijana Belaj i Marija Mirković pišu 2007. godine⁴ o Vukovoju kao svetom prostoru, pozivajući se na znakoviti položaj kapele na brdu kao jednoj od tri točke poganskog svetog krajolika. O kapeli sv. Vuka napisana su dva elaborata u 2000. godini: jedan potpisuje *RE-DIZAJN*⁵, nastao kao izvještaj o konzervatorsko-restauratorskom istraživanju kapele, a drugi je konzervatorska studija za obnovu kapele, autora Diane Vukičević Samaržija i Davorina Stepinca⁶. Godine 2013. o oltaru sv. Wolfganga pisale su Mirjana Repanić Braun, Ksenija Škarić, Martina Wolff Zubović i Helena Cavalli Ladišić⁷ u okviru izvještaja o restauraciji oltara. Za 500. obljetnicu

¹ SZABO, Gjuro, „Spomenici kotara Ivanec“, u: *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, 1915.-1919., 23-97

² VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, Diana, „Kapela sv. Wolfganga nad Klenovnikom“, u: *Klenovnik 750 godina, 1224-1994*, 1995., 76-79

³ ŠABAN, Ladislav, „O gradu Klenovniku i kapeli sv. Vuka – mali izlet u prošlost jednoga kraja“, u: *KAJ* 12, 1972., 35-42

⁴ BELAJ, Marijana, MIRKOVIĆ, Marija, „Vukovoj kao sveti prostor“, u: *Croatica Christiana periodica*, 2006., 87-104

⁵ RE-DIZAJN, *Izvještaj o restauratorsko-konzervatorskom istraživanju crkve svetog Vuka kod Klenovnika*, Zagreb, 2000.

⁶ VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, Diana, STEPINAC, Davorin, „Kapela sv. Wolfganga, Vukovoj nad Klenovnikom: Konzervatorska studija za obnovu, uređenje i prezentaciju kapele“, u: *Institut za povijest umjetnosti*, Zagreb 2000.

⁷ REPANIĆ BRAUN, Mirjana, ŠKARIĆ, Ksenija, WOLFF ZUBOVIĆ, Martina, CAVALLI LADAŠIĆ, Helena, „Oltar sv. Wolfganga u Vukovoju“, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 2013., 117-137

postojanja kapele, izdan je Sakralno-kulturni vodič o kapeli sv. Volfganga⁸ s brojnim tekstovima o životnom poslanju sv. Wolfganga, baroknom uređenju crkve i pilovima koji vode do kapele. U *Spomenici župe Klenovnik*⁹, koja sadržava podatke od 1958. godine do 1990. godine, navedene su obnove na kapeli iz 20. stoljeća. U Kaptolskom arhivu u Zagrebu¹⁰, dostupne su kanonske vizitacije vezane uz kapelu sv. Volfganga.

Literatura je vrlo bogata informacijama o arhitekturi kapele, unutarnjem uređenju kroz povijest i danas, vanjskom okružju, tj. brdu na kojem se nalazi, a do kojega vodi hodočasnički put vođen pilovima i skulpturama. No, tekstovi ne obrađuju pitanje i problem kulta, njegovog dolaska na ove prostore i njegova značenja za lokalnu zajednicu. Također, ne spominju se niti brojne legende s motivima vezanim uz izvorne legende iz Aberseeja. O tome postoje samo oskudne informacije koje se mogu čuti od lokalnog stanovništva.

U metodologiji samog istraživanja krenula sam od hipoteze da je kult sv. Wolfganga donesen na prostor sjeverne Hrvatske preko Slovenije ili Mađarske. Takve hipoteze proizašle su iz prijašnjih istraživanja ove teme, koja su ukazivala na takav zaključak, ali nisu bile potkrijepljene argumentima. Metode koje su korištene u ovom istraživanju su prije svega, povijesna metoda, kako bi se odredio povijesni okvir vremena, zatim, metoda promatranja i analize prikupljenih podataka te metoda sinteze u donošenju konačnih zaključaka. Unutar povijesno-umjetničkog istraživanja koristila se metoda ikonografske analize i ikonološkog pristupa te metoda komparacije, s obzirom da je istraživanje obuhvaćalo istraživanje širenja kulta i s tim povezana likovna rješenja u sedam europskih zemalja.

⁸ *Sveti Volfgang – Vukovoj nad Klenovnikom, Sakralni kulturno – povijesni vodič br. 7.*, Glas Koncila, Zagreb, 2008., 1-44

⁹ „Spomenica župe Presvetog Trojstva“, *Župni ured Klenovnik*, 1958.-1990.

¹⁰ Kanonske vizitacije arhidakonat Zagorje, *Kaptolski arhiv Zagreb*

2. Život sv. Wolfganga

2.1. Izvori

O životu sv. Wolfganga postoji priličan broj izvora, poglavito u usporedbi s njegovim suvremenicima, poput biskupa Pilgrima iz Passaua ili Abrahama iz Freisinga. Razlog je u tome što je biskup Wolfgang ostavio snažan dojam na svoje sunarodnjake i širu vjerničku zajednicu, koji su netom nakon njegove smrti pisali detaljna izvješća o njegovom životu.¹¹ Nažalost, najstariji opis svečeva života nije se sačuvao, pa je time izvorna tradicija malo poznata, te su sve naknadne verzije upitne. Taj opis donosi nepoznati autor iz Frankonije, koji je bio redovnik samostana sv. Emmerama, te vjerojatno suvremenik sv. Wolfganga čime polaže najveće pravo na autentičnost.¹²

Sljedeća dva svečeva životopisa napisali su Arnold i Othlon, također redovnici spomenutog samostana. Marianne Popp napominje kako Arnoldov tekst ne donosi biografiju u pravom smislu, jer je ona samo dio njegova opsežnog djela *Liber II. de S. Emmeramo*, u kojem zapravo piše o regensburškoj povijesti samostana i biskupije od njezina osnutka. Također, autorica djelo datira prije 1037. godine, s obzirom da se Arnold u samom djelu poziva na dva očevidca.¹³ Constantin Suyskeno u *Acti Sanctorum* opisao je Arnolda kao iskrenog i učenog, ali također i kao lakovjernog.¹⁴ Glavni dio njegovih objašnjenja može se shvatiti kao dijalog dva lika (dva protagonista) – *Ammonicius* i *Collecticius*. *Ammonicius* ga podsjeća na obećanje da će napisati dijalog o čudima sveca te upravljanju samostanom, dok je *Collecticius* zapravo on sam. To je bio njegov način pisanja budući da se mogao identificirati s oba lika.¹⁵ U svoja djela uvodio je moralizatorske i didaktičke elemente te ih je nerijetko bogatio legendarnim dodacima. Ona su vrijedna zato što, iako im nedostaje povijesno važnih činjenica, sadrže anegdote koje nam približavaju duh vremena njegova stvaralaštva i života. Ono što je dominantno kod Arnolda jest raznolikost motiva, odnosno, narativni element koji se prožima kroz sva njegova djela. On ne dolazi do jasne forme, iako je težio retorički sofisticiranom stilu, međutim, ovdje se očituje nedostatak njegove kreativne moći, stoga mu se djela često nazivaju amaterskim. To se ponajviše primjećuje kod subjektivne note u radovima i u

¹¹ WEINBERGER, Andreas, *Abraham von Freising, Pilgrim von Passau, Wolfgang von Regensburg*, Diplomarbeit, University of Vienna, Histrosch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, 2008., 15.

¹² POPP, Marianne, „St. Wolfgang, Bischof von Regensburg. Zur Jahrtausendfeier Seines Regierungsantritts“, u: *Verhandlungen des Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg* vol. 112 (1972.), 19.

¹³ Isto, 19.

¹⁴ Isto, 19.

¹⁵ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 15.

izostanku introspekcije koju prepoznajemo kod trećeg biografa, Othlona. Za Arnolda bismo mogli zaključiti da je barem djelomično bio na putu do povijesnog razmišljanja, no zapeo je u antikvarnim anegdotama.¹⁶

Treći biograf je Othlon te se za njega sa sigurnošću može pretpostaviti kako je poznavao stil prethodna dva biografa, što mu je zasigurno pomoglo u tome da se usavrši, a što potvrđuje činjenica da su ga u 19. stoljeću nazivali „prvim njemačkim plodnim piscem“.¹⁷ Othlon je uistinu bio među prvim srednjovjekovnim kroničarima koji su tražili objektivnost i kritičku analizu, a to nam potvrđuje njegova tvrdnja da se kritički služio izvorima koji su mu bili dostupni. Međutim, ni on se nije mogao odmaknuti od legendi u svojim djelima. Marianne Popp njegovo djelo datira u period između 1035. i 1052. godine, služeći se kronološkom klasifikacijom u samome djelu.¹⁸ Za Othlona se smatra da se u vrlo kratkom vremenu razvio u izuzetno vještog pisca te je bio tražen sa svih strana. On je bio laički svećenik koji je tek nakon dugo vremena odlučio ući u samostan sv. Emmerama i to prvenstveno zbog tjelesnih i mentalnih bolesti kojima je podlegao. Njegove mentalne bolesti zasigurno su pomogle u tumačenju vizija koje je imao, a koje su na njega ostavljale veliki utjecaj. U samostanu se uglavnom bavio književnošću, a osim hagiografskih djela pisao je i propovijedi, molitve, teološke spise, pjesme i poslovice. Ono što je kod njega drugačije jest prije svega osjetljiva i samopouzdana individualnost, koja je potaknuta njegovim načinom razmišljanja i introspekcijom. Također, karakteristično za njega je da je uvijek iznova radio na svojim djelima, tako da mnoga njegova djela postoje u različitim verzijama, a opet iz njegova pera. Tekstove je vrlo rijetko potpisivao, te se fokusirao na rad za javno dobro u želji da vodi ljude putem spasenja pomoću opomena i uputa. Autodidaktičko pisanje naučio je već u ranoj mladosti, tako da mu je u mnogim djelima pedagoška svrha glavno načelo. Mogli bismo reći kako su središte njegova stvaralaštva samopromišljanje i autobiografija, jer je u djela uvodio nešto poput memoara, ali opet ne u cijelosti jer je uključivao samo neke fragmente svojega života s različitim ciljevima.¹⁹

Njegova biografija o Wolfgangu pruža najopsežniji izvor informacija o svečevom životu. Smatrao je Wolfganga originalnom ličnošću u samostanu sv. Emmerama, jer se i sam zalagao za reformiranje vjerskog života. Vjerojatno je u tome razlog zašto se upustio u pisanje o njemu. U pisanju Wolfgangove biografije služio se Arnoldovim radom te ga je nadopunio s

¹⁶ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 239-241.

¹⁷ Isto, 241.

¹⁸ POPP, *op. cit.*, 1972., 19-20.

¹⁹ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 240-244.

prvim pristupima povijesne metodologije. Vremenska razlika između Arnolda i Othlona nije velika te su obojica svoja djela temeljila na tradiciji samostanske kuće. Njihove biografije jasno daju informacije o svecu, a također je ispunjen strogi standard prema kojemu se biografija mora temeljiti na povijesnim činjenicama.²⁰

Većina ostalih biografskih djela o sv. Wolfgangu uglavnom se temelje na Othlonovoj biografiji, uključujući i legendu o svecu, koja je tiskana 1475. godine u Švicarskoj, što je ujedno i prva samostalna inkunabula o svečevom životu na latinskom jeziku. U *Monumenta Germaniae Historica*, djelu objavljenom početkom 19. stoljeća, biografije Arnolda i Othlona su kritički obrađene na temelju svih pronađenih rukopisa. Paul Mai napominje kako su njihovi rukopisi poput hladnog izvještavanja te kako se tijekom Wolfgangovog života može izvesti iz njih s određenom preciznošću.²¹ Marianne Popp napominje kako postoje i životopisi neovisni od Arnolda i Othlona i to biografija opata Wilhelma iz Hirsaua, no ona nije sačuvana.²² Također, spominje se i biografija Hieronymusa de Werdea, kasnijeg poglavara samostana Mondsee, napisana u prozi i stihovima, no ona nije doživjela veći uspjeh. Prema riječima povjesničara Karla Josefa Benza, možemo zaključiti da, iako su povijesna istraživanja produbila razumijevanje dostupnih izvora, osnovne činjenice o životu koji je bio toliko bogat raznim događanjima, nisu znatno promijenjene, već su samo jasnije razrađene.²³ Naposljetku, na raspolaganju su podaci iz samostanskih zapisnika, tako da se može govoriti o razumno zadovoljavajućem korpusu pisanih izvora o životu i djelovanju sveca Wolfganga.²⁴

²⁰ Isto, 16-17.

²¹ Isto, 17.

²² Isto, 17.

²³ Isto, 20.

²⁴ Isto, 18-20.

2.2. Životopis

Unatoč brojnih detaljnim izvješćima koja su napisana o životu sv. Wolfganga, o porijeklu i djetinjstvu sveca zna se vrlo malo.

2.2.1. Porijeklo i rano djetinjstvo

Porijeklo sveca seže u germansko pleme Alemana, sudeći prema dostupnim izvorima, a istraživanja su također usvojila podatak da je rođen u sjevernom švapskom gradu Pfullingenu, najvjerojatnije 924. godine, iako za takvu dataciju nedostaju pravi dokazi.²⁵ U obzir je uzeta činjenica da je Wolfgangov prijatelj Heinrich, koji je bio otprilike iste dobi, morao imati najmanje trideset godina kada je imenovan nadbiskupom u Trieru, ukoliko su poštivana kanonska pravila. Biograf Othlon izvještava da Wolfgangovi roditelji nisu bili ni bogati, ni siromašni, da su živjeli poštenim životom s dovoljno prihoda kako bi sinu pružili dobro obrazovanje, što ipak nije bilo dovoljno kako bi ga poštedili kasnijih optužbi o niskom podrijetlu, kada je imenovan biskupom Regensburga. U 18. stoljeću pojavile su se verzije da je zapravo bio sin grofa Pfullingena, no to je negirao Roman Zirngibl, redovnik sv. Emmerama, pozivajući se na Wolfgangove biografije.

Kada je imao sedam godina, roditelji su ga predali na obuku kod svećenika koji mu je pružio osnovna znanja, no Wolfgangu to nije bilo dovoljno. Kada je imao između deset i dvanaest godina, prihvaćen je u jednu od najprestižnijih obrazovnih ustanova na Zapadu, samostansku školu na otoku Reichenau na Bodenskom jezeru. Othlon napominje kako su tamo bile organizirane odlične škole pa je Wolfgang prošao izvrsnu obuku. Navodi se kako je razlog za njegovo kasnije djelovanje pronašao upravo u ovoj školi, u kojoj se upoznao s benediktinskim načinom života. Prema Rudolfu Zinnhobleru, Wolfgang je učio zajedno sa sinovima plemića i bogatih ljudi te je u svome krugu često bio prilično samouvjeren.²⁶ Podučavali su ga izvrsni učitelji, a učio je klasične jezike, pisanje stihova, o sedam slobodnih umjetnosti te se bavio psalmima i zborskim pjevanjem.

²⁵ POPP, *op. cit.*, 1972., 20.

²⁶ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 28.

Wolfgang je vrlo cijenio sveca Othmara, kojemu je bila podignuta kapela u Reichenauu, zbog posebnih povijesnih zasluga. Kako saznajemo iz biografije Othlona, Wolfgang se često molio i zagovarao sv. Othmaru, koji će imati vrlo snažan utjecaj na njegov život.²⁷

Osim što je u ovoj školi usavršio svoje posebne talente, uz veliku želju za učenjem koja ga je pratila, ovdje su postavljeni temelji za njegov budući život. Od presudne važnosti bilo je prijateljstvo s već spomenutim Heinrichom iz Bamberga, čiji je brat Poppo postao biskupom Würzburga 941. godine, gdje mu je jedan od prvih i najvažnijih zadataka bilo osnivanje kolegija, gdje bi najsposobniji učitelji prenosili svoje znanje učenicima.²⁸

2.2.2. Školovanje u Würzburgu

Kako je Heinrichov brat osnovao katedralnu školu u Würzburgu, Heinrich tamo nastavlja studij, uz uvjet da ga Wolfgang prati. Morao ga je dugo nagovarati, a na kraju mu je i platio troškove putovanja i to prije nego što je Wolfgang pristao. Ne zna se kada su točno Wolfgang i Heinrich stigli u Würzburg, no ako pretpostavimo da je Wolfgang pohađao samostansku školu u Reichenauu desetak godina, a Poppo je tek 941. godine postao biskup te mu je bilo potrebno još nekoliko godina da osnuje tamošnju školu, najranije su trebali stići oko 945. godine. U toj školi predavao je poznati talijanski gramatičar Stjepan iz Novare. Wolfgang je, kao i u prijašnjoj školi, bio marljiv i prisutan na svim predavanjima, a pored toga se samostalno bavio pitanjima koja su mu omogućila da svojim kolegama objašnjava gradivo koje nisu dobro razumjeli. Tako je u više navrata objašnjavao teške odlomke iz djela latinskog pisca Martianusa Capelle, *De nuptiis Philologiae et Mercurii*.²⁹ Autoritet ovoga djela je u srednjem vijeku bio iznimno velik, a glavni dio rasprave vodi se o sedam djevojaka, koje su vjenčani dar Merkurijevoj odabranici, a predstavljaju sedam slobodnih umijeća, odnosno srednjovjekovni *trivium* i *quadrivium*.³⁰ Wolfgang se u školi u Reichenauu već susreo i učio o sedam slobodnih umjetnosti te je dobio dobar uvod u srednjovjekovni nauk. Jednom prilikom dok je objašnjavao spomenuto djelo, naišao je učitelj Stjepan te nezadovoljan takvim ponašanjem učenika, tjera ga iz škole, budući da ambicija cijenjenog učitelja nije mogla podnijeti Wolfgangovo miješanje u njegov posao. Autori Rudolf Zinnhobler i Hertha Ladenbauer-Orel smatraju da je ovaj događaj predstavljen pomalo djetinjasto i naivno³¹, dok

²⁷ Isto, 28.

²⁸ POPP, *op. cit.*, 1972., 20.

²⁹ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 29.

³⁰ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38813> (posjećeno 5.11.2020.)

³¹ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 29.

se Paul Mai i Marianne Popp slažu da nije razjašnjeno je li Wolfgang zaista bio potjeran ili je dobrovoljno napustio školu. Othlon o ovom događaju ne piše ništa, isto kao ni o Wolfgangovom boravku i aktivnostima u Würzburgu.³²

2.2.3. Afirmacija u Trieru

Nakon tog incidenta, za koji se navodi kako ga je Wolfgang smireno prihvatio, živio je u Heinrichovoj kući koji je i dalje vodio financijsku brigu o njemu. Wolfgang je tada aktivno razmišljao u odlasku u samostan, ali je odustao zbog Heinricha. Nakon nekog vremena, car Oton I. imenovao je Heinricha nadbiskupom Trieru. Za taj posao bili su mu potrebni dobri i pouzdani ljudi, kakve je vidio u svojem prijatelju Wolfgangu te mu je ponudio najvažnije i najprestižnije urede, što je Wolfgang redom odbijao, ali je naposljetku pristao uzeti barem upravljanje katedralnom školom. Jedno od najvećih područja njegove aktivnosti bio je odgoj, a didaktičkim i pedagoškim vještinama naučio se upravo u školi u Würzburgu. On nije težio samo tome da prenese znanje na jednostavan način, već je želio da obrazovni učinak bude prenesen na njegove učenike. Nije nikoga izdvajao, posvećivao je istu pozornost nadarenim učenicima, kao i onima s posebnim potrebama. Također, svoj posao nije naplaćivao, već je podučavao za nesvjetovnu, duhovnu naknadu.

Ubrzo je Heinrich odlučio uvesti zajednički život za katedralni kler i želio je da Wolfgang preuzme dužnost dekana. Wolfgang je uz kratko opiranje prihvatio te se pretpostavlja da je u međuvremenu i sam postao klerik. On je kao osoba bio vrlo strog i savjestan i uvijek se trudio davati primjer te je uzimao kao uzor ljude kojima je bio nadređen. Svoju dužnost je obavljao uspješno te je učio kler kako da se vrati i živi u zajedništvu. No, tim putem stekao je i brojne neprijatelje, jer neki nisu željeli prihvatiti ograničenja.³³

U vrijeme kada je Wolfgang bio dekan katedralnog klera, iz samostana Gorzea (blizu Metza) u Loreni i Clunyja u Burgundiji pojavio se moćan i nadobudan reformski pokret. Reforma samostana Gorzea bila je uspješna na njemačkom tlu, a bila je iznimno prihvaćena u Trieru.³⁴ Reforma se temeljila na strožoj primjeni benediktinskih pravila. Bili su usmjereni na pojedinca, na način da se zahtijevao asketizam i pridržavanje pravila, iako nisu inzistirali na potpunoj izolaciji od svjetovnog i duhovnog okruženja samostana.³⁵ Wolfgang je rado prihvatio nove ideje jer je i sam razmišljao o reformiranju monaštva, a to se sve slaže s

³² POPP, *op. cit.*, 1972., 21.

³³ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 30-31.

³⁴ POPP, *op. cit.*, 1972., 21.

³⁵ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 31.

njegovim mentalitetom, isto kao i volji da ih prenese. Upravo takvo razmišljanje mu je stvorilo brojne neprijatelje.

U međuvremenu, kako su se događale opisane reforme, papa Ivan XII. bio je u nevolji u Rimu te mu je Oton I. požurio pomoći. Kao rezultat uspješne intervencije, Oton I. je okrunjen za cara 962. godine. Otona je u pohodu pratio i Heinrich, koji je nažalost umro od epidemije kuge dvije godine kasnije. Čini se da je Heinrich znao ili barem sumnjao da Wolfgang više ne bi mogao ostati u Trieru bez njegove pomoći te ga je netom prije smrti preporučio caru.³⁶

Kada je Wolfgang čuo da je Heinrich umro, povukao se iz ureda u Trieru i želio je otići u samostan. No, Oton I. ga je preporučio svojem bratu Bruni I., koji je u to vrijeme bio nadbiskup Kölna i kancelar Carstva. On je Wolfgangu nudio najviša mjesta i biskupiju koju sam izabere. Bruno je bio veliki zagovornik samostanske reforme po modelu u Gorzeu te je Wolfgang dugo boravio u Kölnu, ali je odbijao sve ponude, jer je odlučio težiti strogom načinu života. Bruno je uz sebe imao čovjeka koji je imao volju i utjecaj koji bi podržao njegove reforme. No, kada je primijetio da Wolfgang sa svojih četrdeset godina ima ozbiljne samostanske ambicije, otpustio ga je iz službe i tada se Wolfgangu napokon ispunila želja da postane redovnik, o čemu je sanjao godinama.³⁷

2.2.4. Redovništvo u Einsiedelnu

Prije nego što se povukao u samostan, otišao je u rodni Pfullingen, kako bi se oprostio od svoje obitelji. Svi su ga dočekali s velikom radošću, no kada im je rekao da se radi o oproštajnoj posjeti, pokušali su ga uvjeriti da ostane govoreći mu da ima dužnost brinuti se za svoje stare roditelje te da će jednoga dana od njih sve naslijediti. Kako Othlon piše, svojeg nasljedstva se odrekao, a rodbini i prijateljima odgovorio je da je Gospodin njegovo naslijeđe. Odbio je otkriti mjesto na koje se želi povući, a također i pratnju do istog. Pretpostavlja se da je do benediktinskog samostana Einsiedeln došao u proljeće 965. godine.³⁸

Motive odabira upravo tog samostana sugerira nam njegov biograf Othlon. Ono što ga je zasigurno privuklo je strogo promatranje pravila te ugled anglosaksonskog opata Grgura.³⁹ On je bio Einsiedelnov treći opat i bivši pustinjak koji je doveo reforme iz Gorzea u samostan. On je također u mladosti napustio svoju domovinu, roditelje i nevjestu, kako bi služio Bogu u

³⁶ POPP, *op. cit.*, 1972., 21.

³⁷ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 32-33.

³⁸ Isto, 33-34.

³⁹ ZINNHOBLE, Rudolf, „Das leben des hl. Wolfgang“, u: *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines*, 117a (1972.), 9-13., 9.

samoći. Prilikom odabira samostana na umu je sigurno imao i primjer Ivana Krstitelja, koji je također napustio oca i majku te se povukao u pustinju. U njemačkim zemljama se šuma smatrala ekvivalentom divljini.⁴⁰ Međutim, nakon ulaska u samostan nije mogao dugo uživati u miru i tišini jer se ubrzo pročulo za njegov dobar ugled te je u ime opata počeo podučavati književnost, umjetnost i ponajviše, etiku. U samostanu je upoznao i biskupa Ulricha iz Ausburga, koji je tada bio na vizitacijskom putovanju. On ga je veoma cijenio te na kraju i osobno zaredio za svećenika.⁴¹

Wolfgang se u Einsiedelnu mogao detaljno pozabaviti svojim životom. Za vrijeme opata Grgura dogodilo se veliko sustavno širenje skriptorija te je stvorena karakteristična Einsiedelnova ornamentika i stil u minijaturnom slikarstvu, koje je dovedeno na zavidnu tehničku razinu kolorističke i figurativne ujednačenosti. Nešto kasnije dogodio se vrlo važan događaj u Wolfgangovom životu, a to je vizija sv. Othmara, kojemu se molio još u samostanskoj školi u Reichenauu.

Svetac mu se ukazao noću i u viziji iz snova otkrio mu je buduću sudbinu, blisku i daleku budućnost, odnosno, misiju kod Mađara, postizanje biskupskog dostojanstva i kraj njegovog života. Otkrio mu je i mjesto gdje će umrijeti - kapelu posvećenu sv. Othmaru u Gornjoj Austriji. Ovdje je riječ o *vaticinium post eventum*, tj. proročanstvu koje je nastalo tek nakon što se ispunilo.⁴²

2.2.5. Misija u Mađarskoj

Vizija sv. Othmara za Othlona predstavlja odlučujući trenutak za iznenadnu odluku Wolfganga da napusti samostan, ali ne i monaštvo. Želio je raditi kao misionar među Mađarima koji su se tek nastanili na rubnim dijelovima Carstva. Paul Mai ovaj način na koji Othlon opisuje taj događaj tumači kao legendarni topos, a također ima dojam da je Othlon, kao redovnik imao potrebu opravdati Wolfgangovu odluku⁴³, koja je njemu bila neshvatljiva, da se probije iz *stabilitas loci*, što je bilo osobito važno za redovnika.⁴⁴ Posljednja istraživanja pretpostavljaju, ali ne mogu dokazati, da je sv. Ulrich bio taj koji je rekao Wolfgangu da bi

⁴⁰ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 34.

⁴¹ POPP, *op. cit.*, 1972., 22.

⁴² ZINNHOBLE, *op. cit.*, 1972., 10-11.

⁴³ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 39.

⁴⁴ POPP, *op. cit.*, 1972., 22.

obraćenje tog naroda, koji se tek naselio u Panonsku nizinu, bio vrijedan zadatak. On je trebao jasno prepoznati opasnost koji su predstavljali Mađari do prihvatanja kršćanstva.⁴⁵

Prema latinskoj frazi iz 972. godine: „*S Wolfgang mon(achus) ad Ungaros missus est.*“, saznajemo kako sv. Wolfgang odlazi Mađarima, ali ne vlastitom odlukom, već biva poslan njima od neke više sile. Opat Grgur, benediktinac iz Einsiedeln nije bio crkveni autoritet za slanje redovnika u to vrijeme. Heinrich, princ Bavarske, tada nije vodio nikakvu politiku. Stoga slijedi da je Wolfgang mogao doći u Mađarsku samo kao diplomat cara Otona I. Privatne misije u to vrijeme uglavnom nisu bile praksa svetaca. Činjenica da su se Mađari napokon smjestili u Panonskoj nizini te osnovali državu podudara se s političkim planovima Otona I. Uvjet Mađara kako bi opstali bilo je da prihvate kršćansku vjeru.⁴⁶

Budući da je Wolfgang uvijek brinuo o dobrobiti drugih, ova odluka mu nije teško pala. Pretpostavlja se da je stigao u Ugarsku krajem 971. godine, s nekoliko redovnika pratitelja. Prošli su Švabiju, Bavarsku te napokon stigli do Panonije i do austrijskog teritorija. Biograf Othlon opisuje rad misionara kao uzaludan, a razloge neuspjeha nije moguće precizirati. Vjeruje se kako nije bio dovoljno pripremljen te da mu je *jezična barijera* otežala kontakt s Mađarima.⁴⁷

Najkasnije na jesen, 972. godine pozvao ga je biskup Pilgrim iz Passaua, koji ga je i razriješio dužnosti, budući da mu je bilo jako žao zbog besplodnog rada tako sposobnog misionara. Također, u novijoj literaturi se spominje i da ga je pozvao zato što mu se činio sumnjivim, ali prijateljski prijem biskupa Pilgrima koji spominje Othlon ne ukazuje na neprijateljske odnose.⁴⁸ Štoviše, Pilgrim je bio čovjek sjajne oštroumnosti pa je ubrzo prepoznao vrijednost Wolfganga. Neko ga je vrijeme promatrao u obavljanju javnih i privatnih aktivnosti te je došao do uvjerenja da je učinio nepravdu sposobnom i vjernom, ali ipak poniznom čovjeku. Gerd Zimmermann smatra da se Wolfgangova snaga uvjeravanja dobro uklapa u hagiografsku tipologiju jer je prevladavanje duhovnog protivnika često shvaćeno kao poseban znak svetosti.⁴⁹

⁴⁵ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 39.

⁴⁶ LAJOS, Nagy, „Millenniumi zárandoklat Szent Wolfgang nyomában: Szerzetes, térítő vagy diplomata?“, u: *Dolgozók Lapja*, 1990. (40. évfolyam, 51.-76. szám), 6.

⁴⁷ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 40-41.

⁴⁸ POPP, *op. cit.*, 1972., 23.

⁴⁹ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 42.

2.2.6. Biskupska služba u Regensburgu

Tadašnji regensburški biskup Michael umro je krajem rujna 972. godine i Pilgrim je uočio priliku da nadoknadi Wolfangu pogrešnu prosudbu. Cijenio ga je i kao zagovaratelja redovničke reforme te se zauzeo za njega kod Otona II., koji je u to vrijeme bio su-regent svoga oca Otona I. te ga je preporučio kao Michaelovog nasljednika. Wolfgang se isprva povukao jer je nosio stigmatu nearistokratskog rođenja. Biskup Pilgrim morao je u vlastitom okruženju stati u obranu svojega kandidata, zato što su na dvoru doveli u pitanje mogućnost kako se nepoznatog i siromašnog čovjeka uzdiže do biskupskog dostojanstva, a ne nekoga s aristokratskim podrijetlom tko je već od prije poznat caru. Pilgrim je na to odgovorio stihom iz Biblije: „i neplemenite svijeta i prezrene izabra Bog, i ono što nije, da uništi ono što jest“.⁵⁰ Biskup je imao vrlo veliki utjecaj na regensburškog markgrofa i burggrofa Burcharda, koji je intervenirao kod cara u Wolfgangovo ime.

U svojoj biografiji, Othlon spominje kako je car Oton II. odlučio da bi bilo bolje da crkva odvrati sve one koji su tražili biskupiju i da bi bilo najbolje usredotočiti se na izbor časnog Wolfganga. Poslao je glasnike da dovedu Wolfganga u Frankfurt, gdje je car želio proslaviti Božić. Napominje kako su ga zatekli s biskupom Pilgrimom i da je bio spreman vratiti se u svoj samostan i nije znao ništa o tome što je odlučeno za njega. Ako je doista istinito ovo što je Othlon napisao, imenovanje za biskupa bilo je veliko iznenađenje za Wolfganga, koji u početku nije htio prihvatiti dužnost jer se smatrao nedostojnim.

Nakon toga zajedno s carskim veleposlanicima otputovao je u Regensburg, gdje su ga kler i narod izabrali za biskupa u crkvi, kako je to bilo i uobičajeno. Tada je nastavljeno putovanje do Frankfurta, gdje je novog biskupa primio Oton II., zajedno sa svojim svjetovnim i duhovnim okruženjem. Oton II. je bio okrunjen za cara već u dobi od četrnaest godina (967. godine), pa prema tome Egon Boshof smatra da je Wolfganga za biskupa postavio car Oton I. U svakom slučaju, imao je važnu ulogu u imenovanju, budući da je njega Wolfgang poznao otkad ga je nadbiskup Trier, Heinrich preporučio. Uz to, Wolfgang je također neko vrijeme bio u službi Otonovog brata Brune I. u Kölnu.⁵¹

⁵⁰ Prva poslanica Korinćanima (1,28): REBIĆ, Adalbert, FUČAK, Jerko, DUDA, Bonaventura, *Jeruzalemska Biblija, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem“*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., 1626.

⁵¹ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 43-45.

Napokon, na Božić 972. godine Wolfgang je imenovan biskupom u Frankfurtu, a biskupsko ređenje mu je dodijelio nadbiskup Friedrich iz Salzburga. Wolfgang se kao biskup prvenstveno bavio reformom samostana, ponajprije sv. Emmerama u Regensburgu. Kao glavni razlog propadanja tamošnjeg samostana vidio je u činjenici da je regensburški biskup ujedno i opat samostana. Tako je odlučio odvojiti samostan od biskupije te imenovati prvog opata⁵² - sedamdesetogodišnjeg redovnika Ramwolda iz Trier, kojeg je tamo ranije i upoznao. Kako su mu znanost i poučavanje imali važnu ulogu u životu, dao je sagraditi prekrasnu knjižnicu u sv. Emmeramu. Također, ubrzo je tamo procvjetala i škola te je to bilo sjajno vrijeme za samostan sv. Emmerama, u prilog čemu svjedoči i činjenica da je Regensburg u 11. stoljeću nazivan „drugom Atenom“.⁵³

Što se tiče skromnosti i poniznosti, Wolfgang je bio jedan od rijetkih biskupa kojega su krasile takve vrline. Kažu da se kao biskup držao sljedeće krilaticе: „Ako su te postavili ravnateljem stola, nemoj se uznositi. Budi među njima kao jedan od njih, pobrini se za njih i tada sjedni“.⁵⁴ Unatoč tome što je postao biskup, nije ništa promijenio u svojem asketskom načinu života. Spavao je s kanonicima u istoj spavaonici, jeo, postio i bdio s njima, puno se molio te uvijek s velikom pobožnošću služio svetu misu. Navodi se da je ustajao u ponoć kako bi išao u crkvu kada ga nitko ne bi vidio. Njegova skromnost bila je dobro prihvaćena u njegovom svjetovnom, kao i u duhovnom okruženju, a jedino na što se nisu mogli naviknuti bile su njegove redovničke navike. Bio je predan dostojnom slavljenju euharistije i išao je na brojna vizitacijska putovanja. Najvažnija mu je bila objava svetog Evandjelja. U svećane dane, kada je u Regensburgu propovijedao ljudi su dolazili u gomilama jer je imao iznimno velik učinak na publiku.⁵⁵

Sve to upotpunjavala je još jedna plemenita vrlina, a to je briga o siromašnima. Osobno se brinuo o njihovom dobrom gostoprimstvu i sam im je davao milostinju i nazivao ih svojom braćom. Naredio je da se u njegovoj kuhinji sprema toliko hrane da bude dovoljno za sve koji dođu. Kad je nastupila gladna 986. godina, otvorio je vlastite žitnice kako bi pomogao potrebitima. Jedini uvjet bio je da je svaki primatelj trebao obećati da će dati pola od primljenog svojoj kući, dok su se upravitelji morali obvezati da neće primati mito.⁵⁶

⁵² POPP, *op. cit.*, 1972., 25.

⁵³ ZINNHOBLE, *op. cit.*, 1972., 11-12.

⁵⁴ Knjiga Sirahova 32,1: REBIĆ, FUČAK, DUDA *op. cit.*, 1994., 1014.

⁵⁵ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 230-232.

⁵⁶ Isto, 235-236.

Samo nekoliko mjeseci nakon što je stupio na dužnost, morao je donijeti ozbiljnu i dalekosežnu odluku. Naime, češki vojvoda Boleslav II. iz dinastije Přemyslovića i vojvoda Heinrich iz Bavarske intervenirali su kod cara Otona I. jer su željeli osnovati vlastitu biskupiju u Pragu. Car je poslao veleposlanstvo kod Wolfganga, kako bi dobio njegovo odobrenje kao biskupa za svoj plan. Na kraju je regensburška biskupija evangelizirala bohemske zemlje, a njihovo otpuštanje iz regensburške jurisdikcije predstavljalo je ozbiljno uplitanje u strukturu biskupije. Wolfgang je bio predobar biskup da ne bi mogao prevladati uske granice sebičnosti i razumjeti hitnost ove odluke s ciljem produbljivanja kršćanske vjere. U skladu s crkvenim propisima, svojem je kaptolu podnio pitanje uspostave praške biskupije, no nije dobio odobrenje. On je bio spreman na prigovore koji su bili povezani sa materijalnim gubicima biskupije Regensburg te je odgovorio: „Vidimo dragocjeni biser skriven u tlu te zemlje, biser koji ne možemo steći ako ne prodamo svoje imanje u skladu s tim. Stoga, slušajte što govorim, sretan sam što dajem sebe i sve što je moje, da se tamo ojača Gospodnja kuća po ojačanju crkve“.⁵⁷

Ovim riječima, koje zapravo aludiraju na Kristove prisposode i govore o dragocjenom biseru te želji da se ojača crkva, Wolfgang zagovara osnivanje biskupije ispred katedralnog svećenstva. Te riječi nisu stvarale kontradikcije i tada je slomljen otpor katedralnog klera.⁵⁸ Također, ta odluka imala je dalekosežne povijesne posljedice za Češku, a to je ponajprije spašavanje njihovog jezika i etničke pripadnosti. Isto tako, time je dan bitan doprinos učvršćivanju kršćanstva među Slavenima.⁵⁹

Iste godine kad je uspostavljena praška biskupija, umro je i Wolfgangov prijatelj Ulrich iz Aubsburga, a pokopao ga je Wolfgang kod crkve sv. Afre u Aubsburgu. Nedugo nakon toga, Wolfgang je htio provesti još neke reforme, no tada se dogodila pobuna bavarskog vojvode Heinricha II., koji je bio poznatiji pod nadimkom *Svadjivac*. On se pobunio protiv svojeg rođaka Otona II. i u Njemačkoj je izbio građanski rat. Literatura se ne slaže oko toga na čijoj je strani bio Wolfgang.⁶⁰ Sigurno je da se našao u vrlo teškoj i osjetljivoj situaciji s obzirom na Heinrichove ustanke. S jedne strane on je bio jedan od onih biskupa koji su u potpunosti bili lojani caru, a s druge strane, Regensburg je bio glavni grad Bavarske, a vojvoda njegov

⁵⁷ ZIMMERMANN, Gerd, „Wolfgang von Regensburg und die Gründung des Bistums Prag“, u: *Das Bistum Bamberg in der Welt des Mittelalters: Vorträge der Ringvorlesung des Zentrums für Mittelalterstudien der Otto-Friedrich-Universität Bamberg*, Bamberg, 2007., 65-86., 65.

⁵⁸ Isto, 65.

⁵⁹ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 186.

⁶⁰ ZINNHOBLE, *op. cit.*, 1972., 12-13.

neposredni suveren.⁶¹ Tako je Wolfgangov položaj između cara i vojvode postajao sve teži te je on napustio Regensburg i otišao u samostan Mondsee u Austriju.⁶²

2.2.7. Boravak u Mondseelandu

Wolfgangovi biografi ne spominju ništa o putu u Austriju te vijesti o tamošnjem boravku primamo samo kroz tradiciju Mondseea.⁶³ S obzirom na to, Paul Mai smatra da je Wolfgang svoje odsustvo prikazao samo kao posjet imanjima u Austriji, tako da njegovi biografi nisu to smatrali bitnim za zabilježiti.⁶⁴ Povjesničar Aventine nam zapravo daje najviše informacija o Wolfgangu u to vrijeme. Dodatni razlog zašto ove informacije ne nalazimo kod Arnolda ili Othlona leži u tome da oni nisu davali na vrijednosti stranim tradicijama, pa su se prije svega oslanjali na Regensburg i samostan sv. Emmerama, jer su tamo i živjeli.

Aventine ispravno objašnjava zašto je Wolfgang odabrao baš to mjesto - jer je samostan u 9. stoljeću postao samostanom biskupije u Regensburgu. On je kao biskup Regensburga bio i opat samostana Mondsee tako da je preuzeo dobivene zadatke na licu mjesta i to čini logičnim činjenicu zašto se baš tamo povukao. Čini se kako je za vrijeme svojeg boravka tamo posjećivao samostane, nadzirao crkve te vršio pravne transakcije. Iako su to još uvijek nedovoljne informacije i samo trag onome što se zaista događalo, dovoljne su za utvrditi kako pustinjskom životu, o kakvom priča kasnije nastala legenda, nema mjesta.⁶⁵

S velikom vjerojatnošću možemo pretpostaviti da Wolfgangova odsutnost iz Regensburga nije bila duža od godinu dana, jer je 978. godine sudjelovao u pohodu cara Otona II. protiv zapadnofranačkog kralja Lotara.⁶⁶

2.2.7. Povratak u Regensburg i smrt u Poppingu

Tadašnji politički uvjeti zahtijevali su od biskupa ne samo da prisustvuju dvoru i budu u blizini cara, već i da sudjeluju u ratnim pohodima vladara. Wolfgang se suočavao sa svojim dužnostima kao carski biskup te je više puta ostao s carem, ali to ne znači da nije mogao biti u episkopalnom gradu tjednima, ili čak mjesecima. Također, uspio je i poboljšati svoj odnos s Heinrichom *Svdljivcem* tijekom 980.-ih. Dokaz tome je činjenica da je Heinrich povjerio

⁶¹ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 65.

⁶² POPP, *op. cit.*, 1972. 26.

⁶³ Isto, 26.

⁶⁴ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 66.

⁶⁵ Isto, 66-68.

⁶⁶ POPP, *op. cit.*, 1972., 27.

Wolfgangu svoju djecu na obrazovanje. Njegov sin, Heinrich, kasnije Heinrich II. Sveti, bio je dvanaestogodišnjak kad je Wolfgang postao njegov učitelj. To što ga je obrazovao bila je i posljedica njegova rada za dobrobit Carstva i Crkve. Gizela, starija kći, udala se 1004. godine za mađarskog kralja Stjepana I. te je kao kraljica na taj način dovršila misionarski rad koji je započeo Wolfgang. Ostalo dvoje djece također je imalo respektabilnu karijeru, Bruno je postao biskupom u Augsburgu, a Brigida je postala opatica u samostanu Niedermünster ili Mittelmünster u Regensburgu.⁶⁷

U isto vrijeme kad je preuzeo na odgoj i obrazovanje Heinrichovu djecu, počeo je i reformu ženskih samostana. Nisu samo političke prilike i preseljenje u Austriju odgodili ove reforme, već su u tim samostanima vladale veće unutarnje poteškoće nego u samostanu sv. Emmerama. Wolfgang je bio faktički opat sv. Emmerama do konačnog odvajanja samostana i biskupije, te je mogao donositi suverene odluke za samostan. No, nije bila ista situacija u ženskim samostanima Obermünster i Niedermünster u Regensburgu. Oba samostana napustila su izvorne benediktinske propise. Wolfgang je to vidio isključivo kao štetu njihovom duhovnom životu. No, opatice u tim samostanima nisu pokazale interes za promjenama, pa je tako Wolfgang 983. godine, osnovao samostan Mittelmünster. Budući da je taj samostan bio isključivo pod njegovim utjecajem, mogao je izvršiti benediktinsku obuku. Što se tiče prethodno spomenuta dva samostana, tamo je benediktinski red doveo tek nakon smrti ljudi koji su ih vodili. Učinio je to uz pomoć Heinricha *Svadjivca*, međutim te reforme nisu donijele trajni uspjeh, jer su stare navike nadjačale život u vjeri.⁶⁸

Kada je imao otprilike sedamdesetak godina te nakon više od dva nemirna i teška desetljeća, godine 994. Wolfgang odlazi na još jedno putovanje u istočnu Bavarsku. Ne zna se koji je bio cilj ovoga puta i što je potaklo takvu odluku u već odmakloj životnoj dobi. Vjerojatno su razlog bili posjedi Regensburga u današnjoj Austriji, koji su tada bili teško pogođeni mađarskim invazijama. Tijekom putovanja se razbolio i patio od stalno rastuće groznice, o čemu izvještavaju njegovi biografi. Svoje putovanje završio je u Puppingu, jer dalje više nije mogao nastaviti zbog lošeg zdravlja. Kada je primijetio da mu se bliži kraj, prema legendi, sjetio se Othmarove vizije te je stoga naredio da ga odvedu u obližnju kapelu sv. Othmara u Puppingu, koja je tada bila drvena, a Wolfgang je postavljen na pod ispred oltara. Navodi se da se Wolfgang malo oporavio, toliko da se mogao ispovijedati. Potaknuo je ostale da ustraju u molitvi te primio svetu pričest i legao na tlo. Puno ljudi je željelo vidjeti umirućeg biskupa i

⁶⁷ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 54-57.

⁶⁸ POPP, *op. cit.*, 1972., 27.

kada su im to željeli zabraniti, Wolfgang je rekao neka ih puste, kako bi ljudima pokazao uzornu i spokojnu smrt.⁶⁹ Umro je 31. listopada 994.

Njegovo tijelo je potom prevezeno u Regensburg. S obzirom da im je trebalo barem tjedan dana do Regensburga, svečano je pokopan tek 8. studenog u samostanskoj crkvi sv. Emmerama. Njemački papa Lav IX. putovao je u Francusku i Njemačku 1052. godine. Početkom listopada izvršio je svečano iskapanje posmrtnih ostataka sv. Wolfganga, kako je u to vrijeme bilo i uobičajeno kao oblik kanonizacije. Wolfgangovo tijelo tada je stavljeno u novi lijes i preneseno u novoizgrađenu kriptu, a o tome izvještavaju ljetopisi sv. Emmerama.⁷⁰

3. Legenda i ikonografija sv. Wolfganga

U kasnom srednjem vijeku ljudi su vjerovali u legende i mitove te su ih doživljavali kao sastavni dio svoje povijesti, omotane u maglu natprirodnog. U renesansi taj fokus je s transcendentalnog prešao na ljudski, pa se tako način promatranja i prezentiranja života sve više vezuje uz znanost. Unatoč tome, ljudi se nisu odrekli vjerovanja u legende i mitove. U legendama nije moguće u potpunosti otkriti imaju li korijene u imaginarnom svijetu ili su simbolični prikazi nekih povijesnih događaja koji su se zaista dogodili. U današnje vrijeme svjedočimo rađanju novih priča i legendi i sve je popraćeno modernom literaturom i okolnostima. Vjerodostojnost priče tako sada ovisi o njezinom sadržaju, a ne o žanru. Jednostavno, određene teme izgledaju vjerojatnije te su tako sačuvale svoju autentičnost. Ono što legendu čini jedinstvenom i duboko ukorijenjenom u prošlost svakako su njezini motivi. U hagiografiji to su atributi koje je dobio pojedini svetac i s njima se prikazuje. Legenda stvara attribute svetaca i čini ga vjerodostojnim u njegovoj priči.⁷¹ Isto tako, svetost je mistična, pa joj stoga takvo prikazivanje i odgovara. Istina svetosti ispričana je kroz priče koje nadilaze granice normalnog, kakvo mi poznajemo. Ukoliko bi nam svetost bila prezentirana na realan, prirodan način, ne bi imala smisla. Ona je natprirodna i traži našu vjeru.

Legende o svecima trebale su dati snažan pečat njihovom životu, omogućujući im da opravdaju svoju dvojaku pojavnost – svjetovnu i duhovnu. Radnja legende čini aspekte svetosti vidljivima i svecima daje dimenziju koja nadilazi puku povijest. Upravo na način što

⁶⁹ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 197-199.

⁷⁰ ZINNHOBLE, *op. cit.*, 1972., 13.

⁷¹ KROPEJ, Monika, „Folk Storytelling between Fiction and Tradition: The „Wlled-Up Wife“ and Other Construction Legends“, u: *Studia mythologica Slavica* 14 (2011.), 61-86, 81-82.

se pretjeruje u osobinama, legende ispunjavaju svoj glavni cilj, a to je isticanje razloga zbog kojega je netko uopće proglašen svetim.⁷²

O sv. Wolfgangu postoje brojne verzije legendi, no sve sadrže osnovne informacije i događaje. Prije negoli se rodio, zabilježeni su „čudesni predznaci“ koji bi ukazivali na njegovu posebnu ulogu. Othlon u svojoj biografiji navodi kako je njegova majka tijekom trudnoće imala osjećaj kao da u sebi ima zvijezdu, a to je zapravo bio predznak za vrline njezinog sina. Othlon o ovome piše pomalo skeptično te to spominje samo kao neizbježan ustupak konvenciji.⁷³

Legenda o sv. Wolfgangu ključna je kako bismo razumjeli atribute i kult koji se proširio čitavom Europom u 15. stoljeću. Prvi pisani zapis o legendi nalazi se u *Leben der Heiligen*, autora Günthera Zeinera, a tiskan je u Augsburgu 1471. godine. Smatra se kako je nastao u samostanu Mondsee u godini prvog dokumentarnog spomena hodočašća, dakle 1306. godine. Usmenom predajom i brojnim pretiscima ovoga izdanja, ona se široko rasprostranila. Tako je prvo izdanje ovog zapisa bio tisak iz Strasbourga iz 1502. godine. Latinsko izdanje pojavilo se 1516. godine te je u to vrijeme bilo vrlo važno jer je to bio jedini tekst na latinskom koji je bio poznat o ovome svecu. Sama legenda tiskana je 1475. godine u Švicarskoj i kako je već spomenuto na početku rada, to je svojevrsni prvotisak.⁷⁴

Radnja legende usko je povezana s poviješću benediktinskog samostana Mondsee te se kroz tu redovničku kuću željelo stvoriti sjećanje na sveca, koje je u legendi poprimilo takav oblik u kojemu živi i danas. Ukratko, biskup postaje pustinjač koji bježi iz svojega grada i provodi nekoliko godina u skrušenosti na mjestu koje je dobilo ime po njemu. Ovo je pobožni mit utemeljen na povijesnim događajima. No, legenda nije nastala samo kako bi privukla ljude i stvorila sjećanje na sv. Wolfganga, već je glavni razlog političke prirode. Kamen temeljac za legendu je pravni odnos između Mondseeja i Regensburga i to čini glavni povijesni događaj na temelju kojega se formira legenda.⁷⁵ Počeci samostana Mondsee obavijeni su tamom, a poznato je da se osnivanje može pripisati bavarskom vojvodi Odilu iz kuće Agilufingera. Prvi redovnici toga samostana bili su iz benediktinskog reda u samostanu Monte Cassino. Nakon pada bavarskog vojvode Tassila III., samostan je došao u ruke Karla Velikog te time postao

⁷² FITZPATRICK, Sean, „St. Wolfgang and the Church the Devil Built“, u: *Crisis Magazine*, 2013.

⁷³ WEINBERGER, op. cit., 2008., 215.

⁷⁴ ZIBERMAYR, Ignaz, *Die St. Wolfganglegende in ihrem Entstehen und Einflüsse auf die österreichische Kunst*, Linz Oberösterreichischer Musealverein, 1924., 141-232., 165-166.

⁷⁵ Isto, 144.

carski samostan. U sklopu toga, Ljudevit Njemački darovao mu je u 829. godine udio u posjedu Aberseeja. To je područje koje je kasnije dobilo ime po sv. Wolfgangu. Ostatak područja bio je u vlasništvu Salzburga. To je naravno dovelo do prvih sporova, jer je tamošnja salzburška crkva željela što više posjeda, a samostan Mondsee je imao razumljivu želju da posjeduje svoje imanje. U tome nisu uspjeli, a Mondsee je uz to prenesen u biskupiju Regensburg. Postao je njegovo ekonomsko središte te tako Regensburg preuzima spor sa Salzburgom oko granice, bez ikakvog dogovora sa samostanom.⁷⁶ Ta dva mjesta vodila su granični spor pa se borba oko mjesta prebivališta također grafički očitovala i u samoj legendi. To se riješilo tako da je Salzburg dobio bazu u Falkensteinu u starijem dijelu legende, a Mondsee u novoizgrađenoj crkvi, koju spominje noviji dio. Zapravo, slikovito prikazano, Wolfgang posreduje u toj zavadi oko granice, koja se danas nalazi između Salzburga i Gornje Austrije, bacajući sjekiru. To je spomenik najstarijeg njemačkog zakona i služi za određivanje granice.⁷⁷

Legenda započinje opisujući sv. Wolfganga, koji nije mogao izdržati pritisak biskupskog poslanja. Othlon također spominje ovu osobinu sveca i navodi kako je od svake žudnje, koja je sa sobom nosila slavu, bježao s takvom revnošću da mu je draže bilo da ispadne grub i okrutan nego da ga ljudi hvale. Upravo iz tog razloga napustio je svoj biskupski grad s jednim redovnikom i povukao se u planine blizu grada Salzburga, na Falkenstein. Kad su stigli tamo, kako bi utažio žeđ svojeg suputnika, udarajući svojim biskupskim štapom u stijeni pronalazi izvor. Moguće da je ovdje prepoznati referencu na Mojsija, koji je također učinio isto u Starom zavjetu. Sv. Wolfgang i redovnik navodno su zajedno boravili na Falkensteinu čitavu godinu kada je tamošnji život postao pretežak za Wolfgangovog suputnika koji se tada oprostio od njega te on ostaje sam. Legenda dalje izvještava da se jednom, kad je hodao uzbrdo između dviju planina, pojavio vrag i želio srušiti planine kako bi ga smrvio. Tada se Wolfgang naslonio leđima na jednu planinu i izgovarajući molitvu, oslonio se nogama na drugu, nakon čega je spriječio urušavanje, a vrag je tada nestao. Navodi se kako su znak svetog križa i otisci glave i ruku ostali vidljivi na stijeni koja je postala mekanom poput tijesta. Nakon tog događaja stigao je na vrh planine i zamolio Boga da mu pokaže mjesto u dolini gdje bi mogao živjeti. Mjesto je odredio tako da je bacio sjekiru najdalje što je mogao te je odlučio sagraditi svoj dom tamo gdje sjekira padne. Sjekira je pala na stijenu uz jezero u dolini. Prije početka radova, zamolio je Boga da udijeli svoju milost vjernicima koji se ovdje

⁷⁶ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 145-146.

⁷⁷ Isto, 169.

mole. Legenda spominje kako je u svojoj ćeliji koju je sagradio služio Bogu s velikom predanošću. Uz ćeliju je sagradio i malu crkvu u kojoj je molio za obnovu samostana Mondsee, koji je u to vrijeme bio u jako lošem stanju.

Slika 1: Ilustracija legende o izgradnji crkve, oltarna slika u crkvi sv. Wolfganga u Gradežu (Karintija), 1519.-1522.

Kada je dovršio gradnju crkve, navodno se opet pojavio vrag i tražio od Wolfganga prvog hodočasnika koji dođe u crkvu, na što je ovaj pristao, ali pritom je zamolio Boga da ne dopusti da itko pati. I tako je sljedećeg jutra vuk bio prvi hodočasnik koji je došao u crkvu, na što se vrag jako razljutio i optužio je Wolfganga da ga je prevario i otišao. U različitim verzijama legende, vrag mu pomaže graditi crkvu za istu nagradu.⁷⁸

Legenda također vraća biskupa u Regensburg i to prikazuje na način da ga je pronašao lovac koji donosi vijesti o njemu u njegov biskupski grad. Nakon toga, opatovi izaslanici dolaze po njega, on se vraća, ali obeća crkvi koju je izgradio svoju milost i zagovor.

⁷⁸ WEINBEGER, *op. cit.*, 2008., 216-218.

Kao što možemo vidjeti u kronološkom razvoju pojedinih motiva legende, prvo se izvještava o nekom događaju, a tek kasnije se pronalazi odgovarajuće mjesto. Dakle, prvo boravi na nekom području bez preciznog određenja mjesta te tek kasnije sjekirom određuje mjesto gdje će živjeti. Radnja je podijeljena u dva djela, prvo je jednogodišnji boravak na nekom neodređenom mjestu, u planini, s redovnikom u pratnji te petogodišnji boravak na mjestu koje po njemu danas nosi naziv Sankt Wolfgang im Salzkammergut i nalazi se Austriji.⁷⁹

Riječ je zapravo o staroj i novoj verziji legende koje su naknadno spojene. Kasnija verzija ne poznaje ni gradnju crkve, ni sjekiru, ni Falkenstein, već samo neodređeni boravak sveca u blizini Salzburga i teški život tamo. Ta je verzija vjerojatno nastala u Regensburgu, koji je, kada smisao Wolfgangovog bijega više nije bio poznat, ubacio u legendu pogrešno tumačenje na način da je on pobjegao od svijeta. To nije ništa drugo doli uljepšavanje biskupova bijega, koji je bio uzrokovan ratnim kaosom u njegovom gradu. Dakle, događaj koji je izvorno bio obavljen tamom, izbacuje se iz stvarnog konteksta, tako da preuzima privlačnu sliku pokajničkog asketskog biskupa i na taj način je transformira kao dobrovoljno odricanje od svijeta. Kao takva prihvaćena je u samostanu Mondsee, gdje je postala poznatom.⁸⁰

Takav put u samoću šume i izoliranost često je obilježje u životima svetaca i takav čin se smatrao najvišim izrazom časti. U slučaju sveca Wolfganga, gradnja crkve na jezeru Abersee (kasnije Wolfgangsee) te krčenje tamošnje šume doveli su do toga da postane nositelj tih događaja kao zaštitnik, uz čiji zagovor dolazi do uspješnog ishoda i uspona samostanske kuće. Te ideje jednostavno su spojene u legendu te su pomogle uspostavljanju svetačkih atributa Wolfganga.

Prije nego što prijedemo na interpretaciju svečevih atributa, bitno je navesti i ulogu vraga koji se pojavljuje u legendi. U svim verzijama on se pojavljuje i želi nadmudriti i uništiti sveca, no na kraju ispadne prevaren. To je jedan od standardnih *toposa* srednjovjekovnih pripovijesti.⁸¹ Na oltarnoj slici Michaela Pachera, koja se nekada nalazila u crkvi u Sankt Wolfgangu, vrug je prikazan zelenom bojom. To je bilo uobičajeno za 15. stoljeće. Zelena boja negdje je simbol nade, dok je u drugim kulturama shvaćena kao smrt ili bolest. Srednjovjekovni pisci nerijetko su povezivali zelenu boju s vragom.

⁷⁹ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 167.

⁸⁰ Isto, 167-168.

⁸¹ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 218.

Slika 2: Michael Pacher, *Sv. Augustin i vrag*, 1471.-1475., ulje na drvu, Alte Pinakothek, München

S obzirom na rivalstvo mjesta koje se očituje u legendi, ono je prisutno i u pitanju svećevih atributa. Sv. Wolfgang obično se prikazuje sa biskupskim štapom, mitrom, modelom crkve, knjigom, tesarskom sjekicom i zagonetnim riječima *POST SEX*, a nerijetko su pored njega prikazani vuk i vrag.⁸² Najpopularniji atribut je sjekira, a promiču je pridruženi kulturni distribucijski centri, samostan Mondsee i Salzburg, kao što je već spomenuto, iz povijesnih i vladarskih razloga. Na značaju posebno dobiva od 15. stoljeća, odnosno, nakon legende i velikog širenja kulta, posebno u Austriji.⁸³

Kada pričamo o simbolu posjedovanja, koji se očituje u slučaju sjekire sv. Wolfganga, možemo je povezati s čekićem germanskog boga Thora. U pogansko doba, granice su bile pod zaštitom bogova, a ova legenda se veže uz taj drevni običaj. Tako pravna uporaba sjekire povezuje ranonjemački mit sa sjećanjem na iskustva i borbe u posljednjih nekoliko godina.⁸⁴ Gledano u cjelini, sveti Wolfgang sa svojim atributom sjekire posljednja je poveznica mitskih moći, u kojima su bogovi sjekicom ili čekićem izazivali neobične prirodne događaje poput munje i grmljavine, osvajali zemlje, osnivali brakove te tako jamčili plodnost.⁸⁵ Motiv bacanja sjekire nastao je u vrijeme kada je nadbiskupija Salzburg željela posjedovati imanje Mondseeja, čiji je vlasnik bio Regensburg. Prema tadašnjem načinu razmišljanja, sv.

⁸² GRDEN, Darko - PINTARIĆ, Nedjeljko, „Život svetog biskupa Wolfganga“, u: *Sveti Wolfgang – Vukovoj nad Klenovnikom, Sakralni kulturno – povijesni vodič br. 7.*, Glas Koncila, Zagreb, 2008., 1-44, 31.

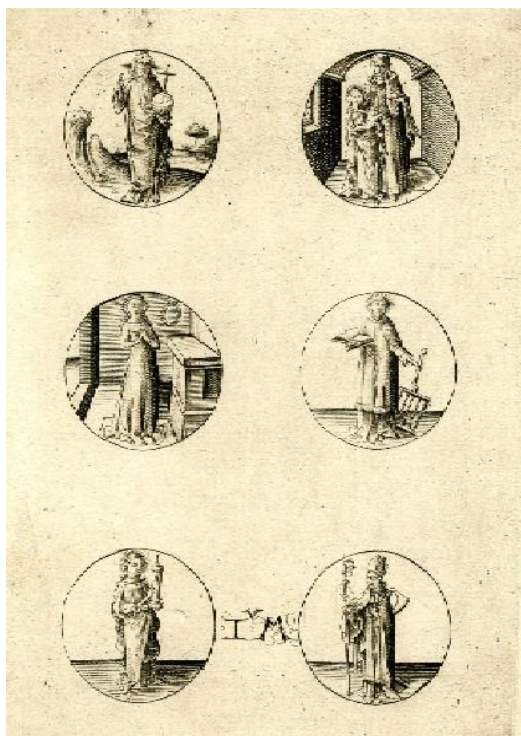
⁸³ LIPP, Franz, „Das Beil des hl. Wolfgang“, u: *Der heilige Wolfgang und Oberösterreich*, Linz, 1994., 159-180, 179.

⁸⁴ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 170.

⁸⁵ LIPP, *op. cit.*, 1994., 180.

Wolfgang bio je shvaćen kao pomoćnik u potrebi. U legendi, Wolfgang baca sjekiru iz stranog područja (Salzburga) u ono mjesto koje mu izvorno pripada kao biskupu Regensburga, a ne obratno te sjekira pada u sjedište uprave Abersee. Sjekira je tako postala simbol pobjedničke borbe za to područje, ali i simbol ravnoteže dviju strana.⁸⁶

Osim simbola posjedovanja, sjekira je kao atribut sv. Wolfganga dobila i značenje alata za krčenje šume. Ta koncepcija proizlazi iz mjesta Kirchberg am Wechsel u Donjoj Austriji, čije je podrijetlo povezano s panonskom misijom sveca. Prema toj varijanti legende, Wolfgang je imao sjedište u podnožju tamošnjih planina. Napominje se da je Wolfgang ljude koji su tamo živjeli naučio izradi sjekira, noževa, oružja te raznoraznih predmeta. Uz to, naučio ih je obrađivati zemlju željeznim alatima, pa je tako postao i osnivač štajerske poljoprivrede. Nakon što se pobrinuo za fizičku dobrobit, uzeo je sjekiru, popeo se na planinu i bacio je u dolinu, gdje je izgradio crkvu. Tu se saga s Falkensteina prenosi na Kirchberg am Wechsel te je spojena s misionarskim radom u Mađarskoj. Dakle, sjekira koja izvorno potječe iz regije Abersee, postala je neovisna u mašti te postaje predmet djelovanja sveca.⁸⁷

Slika 3: Grafika s prikazom sv. Wolfganga (donji red desno) s biskupskim štapom i sjekirom, Israhela van Meckenema, 1480., British Museum, London

⁸⁶ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 170.-171.

⁸⁷ LIPP *op. cit.* 1994., 165.-166.

Zbog opisanog atributa sjekire, Wolfgang je postao zaštitnik svih profesija koje rukuju sjekirom, dakle, stolara šumskih radnika i drvosječa, rudara i ratnika. Posebno se jako isticao kao pokrovitelj cehova koji koriste sjekiru u svojem zanimanju. U prenesenom smislu, sjekirom također pomaže protiv iznenadne smrti, koja je shvaćena kao kobni udarac, pa mu se tako vjernici obraćaju kod moždanog i srčanog udara i protiv munje, groma, tuče i nevolja s vatrom.⁸⁸

Drugi važan atribut je model crkve, koji također potječe iz legende. Vjerska umjetnost je posebno utjecala na ova dva obilježja te upravo preko njih započinje putovanje kulta sv. Wolfganga u različite kršćanske zemlje.⁸⁹ Atribut modela crkve nastao je na temelju ideje o sv. Wolfgangu kao graditelju crkve na jezeru Abersee. Prethodno je navedeno da se rivalstvo pojedinih mjesta izražava ne samo u legendi, već i u atributima, a posebno su to atributi sjekire i modela crkve. Tako se recimo u mjestu Sv. Wolfgang štuje samo crkva, a u Mondseeu samo sjekira kao svečev prepoznatljivi vizualni znak.⁹⁰

Primjetno je, međutim, da u srednjovjekovnim prikazima sv. Wolfganga, uključujući i Pachеров oltar u istoimenoj hodočasničkoj crkvi, nedostaje sjekira. Na timpanonu crkve sv. Wolfganga iz Sankt Wolfganga iz druge polovice 14. stoljeća, na Pachеровom milosnom oltaru iz 1479.-1481. u istoj crkvi te na kipu hodočasničke fontane ispred crkve iz 1515. godine prikazuje se uz lik sveca samo model crkve kao njegov atribut.

Slika 4: Timpanon portala crkve sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu, druga polovica 14. st.

⁸⁸ Isto, 166-167.

⁸⁹ ZIBERMAYR op. cit., 1924., 173.

⁹⁰ WEINBERGER op. cit. 2008., 219.

Slika 5: Kip sv. Wolfganga na istoimenom oltaru u crkvi sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu, 1479.-1481.

Slika 6: Kip sv. Wolfganga na hodočasničkoj fontani ispred crkve sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu, 1515.

Suprotno tome, tradicija samostana Mondsee prikazuje samo sjekiru, bez modela crkve. U zemljišnoj knjizi iz 1416. godine, na početku popisa samostanskog posjeda, sv. Wolfgang prepoznaje se samo po sjekiri koju drži u desnoj ruci.

Slika 7: Zemljišna knjiga samostana Mondsee iz 1416. godine

Vidimo kako tradicije Sankt Wolfganga i samostana Mondsee stoje u suprotnosti u ovom pogledu, pa tako prvi izostavlja sjekiru, dok drugi izostavlja model crkve. Oba atributa nastaju kao obilježja tek oko 1400. godine, dok su gornji prikazi na timpanonu, oltaru, fontani i zemljišnoj knjizi nešto stariji. O pisanoj ikonografskoj tradiciji nije ostalo ništa sačuvano u ranom srednjem vijeku, a to predstavlja rječito svjedočanstvo o nedostatku stabilnosti tih mjesta u to vrijeme.⁹¹ Također, svetac se pojavljuje i s oba atributa na brojnim primjerima.

Slika 8: Grafika s prikazom sv. Wolfganga, oko 1460., British Museum

Slika 9: Kip sv. Wolfganga, Župna crkva sv. Leopolda, Hütttau, Austrija, 17. st.

⁹¹ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 171-175.

Ostali atributi koji se pojavljuju jesu biskupske oznake: biskupski štap, mitra i knjiga kao najstariji atribut sveca. U Regensburgu se ovaj običaj još uvijek održava jer se model crkve i sjekira izvorno pojavljuju u Austriji.⁹² Najstariji prikaz sveca Wolfganga nalazi se u Knjizi evanđelja cara Heinricha IV., koja se nalazi u knjižnici katedralnog kaptola u Krakovu. Taj rukopis nastao je u Regensburgu, u kojemu stoljeće nakon Wolfgangove smrti nisu bile poznate ni sjekira ni model crkve. Na prikazu su sv. Emmeram, Wolfgang i Dionizije, zaštitnici biskupije i sva trojica u desnoj ruci drže biskupski štap, a u lijevoj zatvorenu knjigu. U godinama koje su slijedile, samo biskupski štap i knjiga ostale su njegovi atributi.⁹³

Osim spomenutih atributa, pojavljuje se još jedan koji je vrlo neobičan, a to su zagonetne riječi *POST SEX*. One predstavljaju viziju cara Heinricha II. koju opisuje Othlon. Dakle, Heinrich II. bio je bivši Wolfgangov učenik, a u vrijeme ovog događaja još uvijek je imao ulogu vojvode Bavarske. Kada se molio na Wolfgangovom grobu, kaže se da mu se ukazao pokojni biskup i pokazao rukom na riječi *POST SEX*, odnosno, u prijevodu, *nakon šest*, koje su bile ispisane na zidu crkve. Heinrich je to shvatio kao znak da će umrijeti za šest dana, no kako je vrijeme prolazilo njegovi strahovi se nisu pokazali točnima. Na šestu godišnjicu njegove vizije, točnije 1014. godine, papa Benedikt VIII. okrunio ga je za cara te se tako Wolfgangovo proročanstvo ispunilo, doduše na nešto drugačiji način nego što je Heinrich očekivao.⁹⁴ To su rijetki primjeri u likovnoj umjetnosti, kao npr. na relikvijaru/monstranci iz 14. st. u riznici Katedrale u Bazelu.⁹⁵

Slika 10: Prikaz vizije cara Henrika II.

⁹² WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 219.

⁹³ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 178.

⁹⁴ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 227.

⁹⁵ HUSBAND, Timoty, *The Treasury of Basel Cathedral, Metropolitan Museum of Arts*, New York, 2001., 156.

3.1. Čuda sv. Wolfganga

Othlon u biografiji spominje priče i čudesa Wolfgangova, no ona nisu zabilježena zbog nemara ili zaborava. Što se tiče legende, ona uvijek zadržava okvire prethodno opisanih događaja, samo se ovisno o mjestima na koja se proširio kult prilagođavala mijenjajući neke okolnosti zbog tradicije pojedinog mjesta. Gdje god se pojavilo štovanje sveca, pojavila se i legenda. Isto tako, gdje god su uspostavljeni elementi legende, uspostavljena je bliska veza sa svecem, odnosno, njegovim štovanjem. O tome će biti riječi u opisu širenja kulta u pojedinoj zemlji. Tako, priča koja je poznata u Austriji opisuje kako je jedne nedjelje Wolfgang predugo spavao i propustio uobičajeno vrijeme za molitvu u crkvi koju je sagradio. Kako je bio jako ljut, želio se kazniti na putu do crkve udarajući rukama i nogama u kamenje. No, tada mu je Bog ukazao milost i učinio je kamenje mekanim poput tijesta. Navodi se kako su ti tragovi sveca vidljivi i danas.⁹⁶

Nekoliko mu se čuda pripisuje. Jedno se dotiče reforme u samostanu Obermünsteru. Wolfgang je slavio svetu misu u samostanskoj crkvi i dao je neke relikvije, koje su se tamo posebno štovale, a bile su izvorno postavljene s lijeve, svjetovne strane oltara, budući da disciplina u samostanu nije bila stroga. Kada bi Wolfgang uspio u svojoj namjeri da uvede benediktinski red, tada bi trebao tijekom mise preseliti te relikvije na desnu stranu oltara, koja je označavala samostanski, duhovni život. Rečeno je da su se tijekom mise relikvije magijom počele premještati s lijeve na desnu stranu, a tim činom je svetac trebao uvjeriti redovnike samostana u reformu.

Druga priča spominje čudo iz sela Eglosheima u Njemačkoj. Wolfgang je trebao podijeliti sakrament krizme, a dan prije dao je glasniku zapovijed da pozove okolne župe na proslavu. Kada je glasnik krenuo, otkrio je da mu je ukraden konj. Kako drugog nije imao, morao je ići pješice, a stvari su pogoršale s kišom i padanjem mraka, pa je glasnik izgubio smjer. U očaju se obratio biskupu. Ubrzo nakon toga, pred njim se stvorio osedlani konj i glasnik je uspio obaviti svoj zadatak.⁹⁷

Jednom prilikom, kada je Wolfgang držao propovijed na misi, neki ratnik, koji ga je poznavao još kao redovnika, počeo ga je omalovažavati te je ubrzo nakon toga počeo osjećati smrtni strah iz minute u minutu, što ga je prestravilo. Spominje se kako je ratnik nekoliko dana patio zbog toga, dok napokon nije vraćen u Regensburg, gdje je zatražio Wolfganga za pomoć, koji

⁹⁶ WEINBERGER, *op. cit.*, 2008., 218.

⁹⁷ Isto, 224.

ga je uspješno ozdravio uz pomoć Tagina, svojeg učenika i kasnijeg nadbiskupa Magdeburga. Tagino se spominje u još jednoj priči iz samostana Weltenburga. Kada je držao molitvu, pogodio ga je grom te je pao beživotan na zemlju, tako da su vjerovali da je mrtav. No, tada ga je Wolfgang uzeo za ruku, podigao te potaknuo da bude jak pa ga je spasio.

Priča koja dolazi iz Regensburga, spominje vraga koji se trudi uznemiriti Wolfganga tijekom propovijedi jer mu je zavidio na velikom broju ljudi u crkvi. Izazvao je veliku oluju dima i magle te glasnu grmljavinu na krovu crkve, tako da je u gradu nastala pobuna jer su ljudi mislili da je izbio požar ili bitka. Kao rezultat nastala je panika i ljudi su otišli iz crkve, a Wolfgang je ostao smiren u crkvi te zatražio od Boga da oluju napravi čudesnom kako bi vjernicima pokazao slavu svojega imena i sramotu dotičnog vraga. Ljudi su se naposljetku vratili u crkvu i služba je nastavljena bez daljnjih poteškoća.⁹⁸

Uz brojna čuda koja se pripisuju Wolfgangu tijekom života, kao što su izlječenje opsjednutih žena i preobraćenje heretika na kršćanstvo, zabilježeno je i nekoliko čuda nakon njegove smrti. Jedno od njih spominje Otlon koji kaže da je u Puppingu ozdravio bolesnik koji je stavljen na mjesto gdje je umro svetac. Što se tiče samog samostana sv. Emmerama i tamo su zabilježena brojna čuda: zločinac koji je čudesno oslobođen željeznih okova, slijepac koji je vratio vid, paralizirana žena koja se oporavila nakon što je puzala do svečevog oltara i brojni drugi.⁹⁹

Upravo zbog tih čuda i događaja u životu Wolfganga koji su postali dio kulture i ušli u tradiciju, poraslo je štovanje Wolfganga te potaknulo ljude na zagovore. Wolfgangov spomendan slavi se 31. listopada. Uz to što je zaštitnik brojnih cehova koji kao alat koriste sjekiru, on je i zaštitnik Regensburga i Bavorske.

Uz spomenuti srčani i moždani udar, koji su proizašli iz njegovog atributa sjekire molitvom mu se utječu i protiv boli u donjem dijelu leđa, protiv rana svih vrsta, protiv kuge, protiv sljepoće, epilepsije, neuobičajenih boginja i čireva, opsjednutosti zlim duhovima. Moli ga se za pomoć kod trudova te protiv pobačaja, kao i protiv paralize, kamenca, srdžbe, otrova, zmijskih ugriza, nijemosti, štetnih iskušenja i prepredenih vražjih prevara. To je posljedica upravo legendarnih priča i čudesa koje su napisane o njemu. U srednjovjekovna vremena ljudi

⁹⁸ Isto, 225-226.

⁹⁹ Isto, 226.

su mislili na složeniji način i svoje svece su vidjeli u sjaju sveobuhvatnog spasonosnog učinka.¹⁰⁰

4. Širenje kulta

U tradicionalnom katoličkom društvu, sveci su poznati u ulozi zaštitnika, a štiju se kao uzori pobožnog života. U europskom kontekstu često su zaštitnici/patroni nekog mjesta, grada ili regije.¹⁰¹ Razvoj kulta nekog sveca je dug proces. Prvi korak je kanonizacija, odnosno, službena potvrda Svete Stolice da je preminula osoba svetac u smislu u kojem to zahtijeva Rimokatolička Crkva. No, u razumijevanju iste, kanonizacija ne čini osobu svetom, već ta osoba treba biti sveta bez obzira na kanonski postupak. Proglašenje svetim (*beatifikacija*) je samo čin crkvene politike, koji šalje signal vanjskom svijetu. Isto tako, smatra se da su sveci postigli tzv. *herojski stupanj vrline* tijekom svojega života, a njihova ih moralna superiornost predodređuje da služe kao uzor (*imitatio*) ostalim vjernicima. Njihova nepokolebljivost, najčešće ispričana u legendama, trebala bi pružiti nadu i utjehu u teškim životnim situacijama. U rimokatoličkoj tradiciji štovanje (*veneratio*) mogu dobiti samo preminule osobe. To odgovara praksi službene crkve pa tako svetac dobiva i ulogu pomagača kojega se može zagovarati (*invocatio*). Fizički ostaci svetaca, relikvije, materijalni su supstrat religioznog pamćenja. Uvažavanje svetačkih grobova te godišnje proslave smrti, temelji su raznolikih hodočašća, a njihovi sveci potječu iz legendarnih opisa života te nastavljaju živjeti s novim atributima.¹⁰²

Sjećanje na svece crkva je uvijek promovirala i traje do danas. U ranom kršćanstvu, službe su se odvijale na samim grobovima, a izgradnjom crkava tražila se blizina svetaca kroz njihove posmrtno ostatke. Od srednjeg vijeka, sveci se počinju štovati u svojim prikazima. Na taj način, relikvije i prikazi, koji su nazivani čudotvornim slikama, postali su regionalna značajna hodočasnička mjesta.¹⁰³

Kult sv. Wolfganga, nasuprot očekivanjima, nije doživio najsnažnije štovanje u svojem biskupskom gradu Regensburgu, no povijesni dokazi ukazuju na to da je upravo taj grad, izravno ili neizravno, utjecao na širenje kulta sveca u druge europske gradove u kojima je

¹⁰⁰ LIPP, *op. cit.*, 1994., 167.

¹⁰¹ NIKITSCH, Herbert, *Heilige in Europa: Kult und Politik, Kataloge des Österreichischen Museums für Volkskunde in Wien*, Wien, 2013., 47-49.

¹⁰² Isto, 60-65.

¹⁰³ Isto, 67-69.

doživio velik uspjeh i održava se do današnjih dana. Najsnažnije je njegov kult prisutan u Gornjoj Austriji, gdje je proizašao iz legende.

4.1. Njemačka

Svetac Wolfgang jedan je od najpoznatijih svetaca njemačkog govornog područja. Kao dokaz tome mogli bismo navesti činjenicu da su Bavarci do danas ostali duboko vezani za dugogodišnju tradiciju davanja svetačkih imena svojoj djeci. Krajem 16. stoljeća, germanska imena su polako blijedila, a samo imena Leonarda i Wolfganga, koje je tada bilo četvrto najpopularnije ime, zadržala su svoj stupanj popularnosti. Wolfgang je staronjemačko ime koje se sastoji od riječi *wolf* i *gang*, gdje prva označava vuka, a druga upućuje na putovanje. Dakle, ime zapravo znači vuk koji hoda, putuje, što je u narodu povezano s misionarskom ulogom ovoga sveca.¹⁰⁴ Također, njemu je posvećeno sedamdeset crkava ili kapela u Njemačkoj, od kojih je najveći broj u okrugu Regensburga, dakle u Bavarskoj, odakle svetac i dolazi. Također, u brojnim drugim crkvama u Njemačkoj pronalazi se poveznica sa sv. Wolfgangom, bilo da se u njima nalazi njegov prikaz ili je spomen utemeljen u povijesnim činjenicama.

Ako se vratimo na kanonizaciju svetaca, postoji jedna zanimljiva stvar o okolnostima koje su Wolfganga dovele do proglašenja svetim. Deseto se stoljeće, u kojem je živio i djelovao sv. Wolfgang često naziva mračnim razdobljem za crkvu, a u 11. stoljeću se događaju brojne crkvene reforme. Nije jasno jesu li pape u tom razdoblju preferirali određene svece i promovirali njihov kult te koji su razlozi iza toga, ali ono što je sigurno jest da je imenovanje sveca zaštitnikom crkve najvrjedniji znak štovanja i popularnosti sveca, a kao što znamo, sv. Wolfgang je zaštitnik biskupije i grada Regensburga i Bavarske. No, Wilhelm Deinhardt je početkom 20. stoljeća u istraživanju kultova sveca usporedio crkvene posvete koje su pape dodijelivale od 1050. do 1100. godine te je u tome vidljiv jedan trend u štovanju određenih svetaca.¹⁰⁵ Tako navodi pravi razlog putovanja pape Lava IX. preko Alpa - spor između Heinricha III. i mađarskog kralja Andrije. Na putu do tamo, u ženskom samostanu u Gössu u Štajerskoj posvetio je kapelu sv. Lambertu, Vlahu, Jurju i Oswaldu. Kada je došao u Regensburg, prenio je kosti biskupa Wolfganga iz samostana sv. Emmerama u kriptu koju je

¹⁰⁴ SARGENT, Steven D., „Saints' Cults and Naming Patterns in Bavaria 1400.-1600.“, u: *The Catholic Historical Review*, Catholic University of America Press, 1990., 673-696, 695-696.

¹⁰⁵ BRAKEL, Cyriacus Heinrich, „Die vom Reformpapsttum geförderten Heiligenkulte“, u: *Studi gregoriani per la storia della Libertas Ecclesiae*, 1972., 239-311., 242.

posvetio. Uz Wolfganga, prenio je i kosti sv. Erharda. On je također bio regensburški biskup te je papa njemu s osobnim zadovoljstvom odao veliku čast. Razlog u tome je djelovanje sv. Erharda u Francuskoj, domovini pape Lava IX. Pretpostavlja da je kanonizacija Wolfganga potaknuta lokalnim pritiskom, jer papi zasigurno njegov lik nije toliko privlačan kao Erhardov, a što upućuje na činjenicu koliko je bitan uzor pobožnosti, zagovor i štovanje sveca od strane naroda.¹⁰⁶ Nakon što je sv. Wolfgang kanoniziran, njegov kult se u početku nije proširio dalje od urbanog područja. Kako bi to promijenili, redovnici samostana sv. Emmerama, među kojima je tada bio i biograf Othlon, lažirali su krađu relikvija sv. Dionizija, koje su se nalazile u Wolfgangovoj kripti, no u tome nisu uspjeli. Morali su se pomiriti s činjenicom da Wolfgang još nije pronašao štovanje izvan lokalnog područja.¹⁰⁷ Svetac Dionizije je u to vrijeme bio sekundarni zaštitnik biskupije, no od Drugog vatikanskog koncila polako je padao u zaborav, dok je naposljetku izbrisan kao regensburški zaštitnik.¹⁰⁸

Kult sv. Wolfganga započinje u samostanu sv. Emmerama. Nijedan drugi samostan u Regensburgu nikada nije uspio dostignuti tako veliku važnost kakvu je on imao. Više od tisuću godina, ova benediktinska opatija bila je samostansko, kulturno i duhovno središte grada i biskupije. Izgrađen je početkom 8. stoljeća na grobu biskupa Emmerama, koji je bio štovan kao mučenik. Samostan svoj brzi uspon duguje upravo kultu sv. Emmerama. Kad je Wolfgang postao biskupom, prvu reformu proveo je u spomenutom samostanu, tako što je razdvojio ured biskupa i opata. Mogli bismo reći da je u to doba i procvjetao, jer je Wolfgang promicao obrazovanje, koje je smatrao vrlo bitnim, pa je tako samostan od 8. do 12. stoljeća postigao velik uspon u području teologije, filozofije, matematike, astronomije i umjetnosti. Situacija kakvu je zatekao Wolfgang i koju je pokušao popraviti, obilježila je i kasniju povijest ovog samostana. Borba između opata i regensburških biskupa trajala je dugi niz godina, a uključivala je razna krivotvorenja dokumenata. Samostan je pretrpio i brojne požare, a 1642. godine izgorjela je cijela unutrašnjost, sve osim kripe sv. Wolfganga i opata Ramwolda.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Isto, 268-275.

¹⁰⁷ KOLMER, Lothar, „Regensburg in der Salierzeit“, u: *Die Salier und das Reich, Sigmaringen*, 1991., 191-216, 203.

¹⁰⁸ KÄSER, Peter, *Vilsbiburger in geistlichen Stande*, 2020., 11.

¹⁰⁹ <https://www.hdbg.eu/kloster/index.php/detail/geschichte?id=KS0329> (posjećeno 24.11.2020.)

Slika 11: Samostan i bazilika sv. Emmerama u Regensburgu

Wolfgangova kriptu nalazi se točno ispod bazilike sv. Emmerama. Tamo se nalaze njegove relikvije koje su ugrađene u svetište. U današnje vrijeme štovanje sveca odvija se kroz tzv. *Wolfgangswochen* (Tjedan sv. Wolfganga). U to doba godine, grob se iznosi i postavlja u bazilici.¹¹⁰

Slika 12: Wolfgangov grob u kripti sv. Wolfganga, bazilika sv. Emmerama

¹¹⁰ BISTUM REGENSBURG, *Schutzpatron von Bayern, Diöcesanpatron des Bistums Regensburg und der Stadt Regensburg: Heiliger Wolfgang*, 2013., 1-5, 2.

Blagdan sv. Wolfganga nije bio zastupljen u ranijim stoljećima. Krajem 16. stoljeća razvio se tzv. *Wolfgangsfest* (*Wolfgangov festival*) za kojega je dokumentirana cijela svečanost.¹¹¹ Također, jasno je istaknuto grupiranje festivala prema određenim melodijama koje se izvode, a u popisu dvadeset blagdana, nalazi se i onaj u čast sv. Wolfganga.¹¹² Činjenica da se blagdan sveca našao u dvadesetak liturgijskih slavlja godišnje, svjedoči o njegovoj popularnosti u 16. stoljeću.

Od 1773. godine na području regensburške biskupije pod bavarskim suverenitetom bilo je obvezno pohađati crkvene službe, a među obavezima se nalazi i blagdan sv. Wolfganga. Godinu dana prije te odredbe, katedralni kaptol je pristao da se rastopi niz neuglednih srebrnih predmeta iz katedralne riznice te su od toga napravljena dva kipa - sv. Wolfganga i sv. Erharda; prvi s biskupskim grbom, a drugi s grbom Kaptola. Iste godine kada je izrađen, kip sv. Wolfganga dobio je svečevu lubanju te je u procesiji premješten iz sv. Emmerama u katedralu tijekom *Wolfgangovog festivala*.¹¹³

Wolfgangsfest je manifestacija koja je prisutna u brojnim njemačkim gradovima koji štiju sv. Wolfganga, a održava se najčešće prvu nedjelju u mjesecu srpnju. Primjerice, u gradu Ochsenfurtu, koji se nalazi u okrugu Würzburga, festival se održava već više od 30 godina, a pokrenut je kao izvor prihoda za donacije za hitnu obnovu tamošnje kapelice. U sklopu festivala, prvo dio zauzima hodočašćenje na Wolfgangsberg do kapelice gdje se održava misno slavlje, a zatim slijedi boravak u okrugu kapelice.¹¹⁴

Slika 13: Kapela sv. Wolfganga, Ochsenfurt

¹¹¹ MIKLÓS, Réka, *Der Liber Ordinarius A-Gu 1566, Edition und Kommentar*, Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades „Doktrin der Philosophie“, Kunstuniversität Graz, 2016., 169-187.

¹¹² Isto, 231.

¹¹³ HAUSBERGER, Karl, *Germania Sacra. Dritte Folge: Die Regensburger Bischöfe von 1649 bis 1817. Die Bistümer der Kirchenprovinz Salzburg*, 2016., 78-276.

¹¹⁴ MEDING, Walter, „Beim 32. Wolfgangsfest sorgte der Bratenduft für ein schnelleres Ende des Gottesdienstes“, *Main Tauber Kurier*, 6. srpnja 2016.

Uz *Wolfgangov festival*, u Ochsenfurtu se odvija još jedan zanimljiv događaj koji je namijenjen slavlju sveca Wolfganga. to je tzv. *Wolfgangkirchweih*, što bi bio župni sajam ili proštenje. On se odvija paralelno s festivalom *Bratwurts*, iako su danas odvojeni vjerski i svjetovni dio. Održava se svake godine na *Duhovni ponedjeljak*, dan poslije *Duhova*. Prvi puta se spominje 1464. godine, a danas na taj dan stotine jahača svečano jašu na ukrašenim konjima kroz grad sve do kapelice sv. Wolfganga. Ljudi se voze u kočijama, a praćeni su udrugama i cehovima, čiji je svetac zaštitnik. Kada dođu do kapelice, tamo sudjeluju u duhovnom slavlju, a za svjetovni dio zaslužna je lokalna glazba.¹¹⁵

Osim u gradu Ochsenfurtu, kojega odlikuje bogata i duga tradicija štovanja sv. Wolfganga, u Distelhausenu, koji je od njega udaljen oko 30 kilometara, uz *Wolfgangsfest* održava se *Wolgangsrirt* (*Vožnja sv. Wolfganga*) svake godine na *Duhovni ponedjeljak*. Riječ je o također dugoj tradiciji koja privlači ljude iz Distelhausena i okolice. Sam događaj ne razlikuje se puno od onoga u Ochsenfurtu, dakle, jahači se sastaju u crkvi sv. Marka iz koje se potom u povorci koju predvode crkveni službenici ide do kapele Wolfgang, koja je donirana u 15. stoljeću kao podrška hodočasniciima u Austriju, o čemu će više riječi biti uskoro. Na taj dan blagoslivljaju se konji i njihovi jahači, održava se misno i svjetovno slavlje.¹¹⁶

Dakle, kao što možemo zaključiti iz priloženog, u mnogim njemačkim gradovima na neki način obilježava se blagdan ili festival sv. Wolfganga. Dok su gradovi u okolici Regensburga spojili duhovno i svjetovno slavlje te je cijeli blagdan poprimio oblik sajma ili proštenja, u Regensburgu je on još uvijek orijentiran vrlo duhovno, u katedrali s meditativnim molitvama. U sklopu već spomenutog *Wolfgangovog tjedna*, održava se misno slavlje u katedrali gdje se vjernici prisjećaju nekadašnjeg biskupa Wolfganga. Također, kao vrhunac tog tjedna biskup vrši ređenje đakona za svećenike i brojne druge svećane službe.¹¹⁷ U Regensburgu se isto tako obilježava i spomendan sv. Wolfganga, 31. listopada, koji je praćen duhovnim slavljem u bazilici sv. Emmerama.¹¹⁸

Imenom sv. Wolfganga naziva se i posebna nagrada koja se daje kršćanima za posebne zasluge za crkvu u Regensburgu, npr. supružnicima koji su dugi niz godina u braku. To je

¹¹⁵ STADT OCHSENFURT, *Im Herzen des Weinlandes Franken, Informationen*, Broschüre, Stadt Ochsenfurt, 2018., 67.

¹¹⁶ „Wolfgangsfest in Distelhausen“, *Tauberbischofseim AKTUELL*, Mittelilungsblatt, 21. lipnja 2017., 2.

¹¹⁷ KATOLISCHE SONNTAGZEITUNG, Regensburger Bistumsblatt, 6./7. srpnja 2019. (www.katholische-sonntagszeitung.de posjećeno 24.11.2020.)

¹¹⁸ KATOLISCHE SONNTAGZEITUNG, Regensburger Bistumsblatt, 11./12. studenog 2017. (www.katholische-sonntagszeitung.de posjećeno 24.11.2020.)

medalja sv. Wolfganga, odnosno, *Wolfgangsmedaille*. Medalja je najveća nagrada koju mogu dobiti kršćani iz biskupije Regensburg.¹¹⁹

Slika 14: Medalja sv. Wolfganga

Uz sve festivale, blagdane, događaje i manifestacije koje nose ime svetog Wolfganga, možemo zaključiti kako je njegov kult iznimno jak u Njemačkoj te se održao do današnjih dana. Treba spomenuti još jednu znamenitost koja privlači brojne vjernike - *Wolfgangseiche* (Hrast sv. Wolfganga). On se nalazi u općini Thalmässing, točnije u četvrti imena Neuglofsheim. Hrast je star preko 1000 godina, a opseg debla iznosi više od 10 metara. Stablo je obavijeno legendom prema kojoj je biskup Wolfgang iz Regensburga poslao jednog dana glasnika da pozove ljude na propovijedanje evanđelja. Međutim, konj glasnika je bio ukraden i morao je propješačiti dio puta. Ulovio ga je umor pa je zaspao, a probudilo ga je glasanje sive kobile. Kada joj se približio, čuo je glas koji ga je podsjetio na njegov zadatak. Tako je uspio dovesti veliki broj ljudi na brdo, gdje je sv. Wolfgang krstio ljude i održao propovijed. U znak zahvalnosti tada je posađeno drvce iz kojega je izrastao hrast. U 19. stoljeću, hrast je bio oštećen požarom, a ista sudbina ga je snašla i početkom 20. stoljeća, baš na spomendan sv. Wolfganga, kada je dim dolazio iz unutrašnjosti stabla. No, hrast je spašen uspješnom intervencijom.¹²⁰

¹¹⁹ KATOLISCHE SONNTAGZEITUNG, Regensburger Bistumsblatt, 11./12. svibnja 2019. (www.katholische-sonntagszeitung.de posjećeno 24.11.2020.)

¹²⁰ PARZEFALL, Raffael, „Die Wolfgangseiche“, u: *Gemeinde Nachrichten Thalmassing*, 2016., 26.-27.

Slika 15: Hrast sv. Wolfganga, Thalmässing

U kasnogotičkoj crkvi sv. Wolfganga u Puppingu, blizu Münchena, nalazi se svetište sa realističnim slikama pejzaža iz Austrije i scenama iz života sv. Wolfganga. Ono je vrijedno jer nam daje informacije o dugoj tradiciji hodočašća iz Regensburga u Austriju. Crkva je služila kao hodočasnička, odnosno, bila je stanica na putu do hodočašća u Austriju, o kojem će biti više riječi u sljedećem poglavlju. Dao ju je sagraditi 1480. bavarski vojvoda Sigismund, a kasnije je služila kao njegova dvorska crkva. Iskapanja u 20. stoljeću su otkrila kako je crkva postojala i prije tog vremena, što svjedoči o tradiciji hodočašća i prije vremena Sigismunda.

O hodočašću saznajemo iz spomenutog kasnogotičkog oltara iz 1480.-1485. godine. Svetac Wolfgang nalazi se u svetištu s modelom crkve iz Pippinga i okružen je dvama đakonima. Na krilima oltara nalaze se scene iz legende o životu sveca te je prikazan vrlo realističan krajolik mjesta Sankt Wolfgang, glavnog odredišta hodočasnika u srednjem vijeku.¹²¹ Na prvoj slici s lijeve strane nalazi se prikaz sv. Wolfganga kako ostavlja tragove nogu u kamenu, dok mu hodočasnik prilazi s lijeve strane. Iza njih je prikaz crkve, gdje se može vidjeti mali oltar. Kamen s tragovima privlačio je brojne hodočasnike u Austriju, a samo štovanje je proizašlo iz legende. Na slici ispod, prikazan je grob sv. Wolfganga koji je okružen hodočasnima. Ovo je jedan od vrlo rijetkih prikaza ove tematike.¹²² Na prikazu se vide razni predmeti od voska i drva, koji su vjerojatno služili kao zavjetni predmeti. Prema Lenzu Kriss-Rettenbecku, na

¹²¹ <https://www.erzbistum-muenchen.de/spiritualitaet/heiliger-wolfgang-besondere-kirchen> (posjećeno 5.12.2020.)

¹²² PFARL, Peter, „Die Wolfgangskapelle“, u: *Pffarblatt st. Wolfgang*, 2020., 4-5.

ovom oltaru nalaze se i jedini kasnosrednjovjekovni prikazi drvenih zavjetnih predmeta.¹²³ Slike s desne strane oltara također prikazuju scene iz legende i života sveca s realističnim prikazom krajolika u Austriji. Na gornjoj desnoj slici je prikaz vraga koji je pokušao nadmudriti sveca, no u tome nije uspio, dok je na donjoj slici prikazan sv. Wolfgang u društvu pastira, a u pozadini je prikaz hodočasničke crkve, koju je, prema legendi, izgradio vlastitim rukama.

Slika 16: Oltar u crkvi sv. Wolfganga u Pippingu, oko 1480.

Slika 17: Ploča krila oltara iz crkve sv. Wolfganga u Pippingu

¹²³ RACANIELLO, Kristen, *The Shrine System: Votive Culture and Cult Sculpture, Enshrining Space in 11th to 13th Century France*, CUNY Academic Works, 2007., 62.

Uz misije, Regensburg je puno dobio i zahvaljujući Gorzeovoj reformi koju je spremno prihvatio Wolfgang, iz razloga što se reformski pokret učvrstio u bavarskoj metropoli i tada Regensburg doživljava svoj prvi kulturni procvat. Mnogi važni svećenici koji su djelovali u 11. stoljeću bili su školovani u samostanu sv. Emmerama, a sam grad je postao jedan od najvažnijih trgovačkih gradova u Europi oko 1000. godine. Važan trgovački put bio je Regensburg – Prag – Krakov – Kijev. U 9. stoljeću koristili su ga Židovi i Arapi, dok u 10. stoljeću sve češće Nijemci i Slaveni.¹²⁴ Regensburg je, izravno ili neizravno, zahvaljujući svojem moćnom položaju, stabilnim trgovačkim vezama te čvrstom i utemeljenom vjerom utjecao na pokrštenje ostalih naroda. Prije svega, tu je izravan utjecaj na Češku, ponajprije u štovanju sv. Wolfganga. Također, veliki utjecaj primjetan je u Mađarskoj, gdje je također prihvaćeno štovanje sv. Wolfganga. Neizravni utjecaj nazire se prema Sloveniji i Hrvatskoj. Austrija i Švicarska izgradile su svoje vlastite kultove, temeljene na legendi.

4.2. Austrija

Regensburg i Sankt Wolfgang dva su pola u štovanju sveca, no u Njemačkoj hodočašće nikada nije zaživjelo kao što je u Austriji. Možemo možda pretpostaviti da je legenda snažnija od stvarne povijesne priče. U svojem biskupskom gradu Regensburgu, Wolfgang je bio stvarna osoba koja je impresionirala ljude oko sebe, doveo je grad do kulturnog procvata, promovirao obrazovanje i proveo važne reforme. Pod pritiskom naroda kanoniziran je samo nekoliko desetljeća nakon što je umro. S druge strane, Sankt Wolfgang je područje gdje ga poznajemo isključivo iz legende, kao pustinjaka u kojem se borio s vragom i ostavio trag na kamenju. Kao graditelj crkve na jezeru Abersee on je zasjenio uzornog biskupa, organizatora i reformatora. Hodočasnicima je privlačnija mističnost, romantični spomen na sveca u prirodi od dostojanstvene kripe s biskupovim posmrtnim ostacima u stvarnosti.¹²⁵ Ono što smo vidjeli u Regensburgu ne ponavlja se u Gornjoj Austriji. Ne organiziraju se događaji, manifestacije, crkveni sajmovi ili druženja. Austrija se usredotočila samo na legendu pomoću koje je stvorila hodočašće koje je prisutno do današnjeg dana.

Samostan Mondsee bio je carski samostan i u 9. stoljeću darovani su mu posjedi mjesta Abersee, kasnije Wolfgangsee. Okolno područje bilo je pod vlasti Salzburga. Sporovi su se

¹²⁴ OSTERRIEDER, Markus, „Kulturverbindungen zwischen Regensburg und Kiev (10.-13. Jahrhundert) und die Rolle der Iren“, u: *Bayern und Osteuropa*, Wiesbaden, 2000., 57-93, 60-61.

¹²⁵ PFARL, Peter, „Der“ Wolfgangweg: von Regensburg über Altötting nach St. Wolfgang am Wolfgangsee; für Fußpilger und Radfahrer; mit Geschichte, Legende und Verehrung des hl. Wolfgang, 2013., 8.

vodili jer su oba mjesta željela proširiti svoje posjede. Kad je samostan Mondsee došao pod vlasništvo Regensburga, sukob se nastavio između Regensburga i Salzburga. Situacija se zakomplicirala nakon smrti biskupa Wolfganga. Nakon što je umro, počela su loša vremena, kako za samostan sv. Emmerama, tako i za Mondsee. Biskupi su im oduzimali samostanske posjede i koristili ih u svoje svrhe. Jedini koji je nastavio rad sv. Wolfganga bio je vojvoda Heinrich II Bavarski (kasniji car), njegov učenik, koji je otvorio siromašni dom za protjerane redovnike u Mondseeu. Staro imanje Abersee bilo je zaboravljeno. Unatoč takvoj situaciji, vjerski život se počeo obnavljati i suprotstavljati biskupskim napadima.¹²⁶

Godine 1142. počela su bolja vremena za samostan Mondsee. Papa Inocent II. dao je zaštitu nad posjedom i time sigurnost od Regensburga te pravo na slobodan izbor opata. Tako su bili na putu prema neovisnosti. Biskup Chuno I. iz Regensburga bio je benediktinac te je poboljšao odnos između biskupije i samostana. Na taj način doveo je i sjećanje na sv. Wolfganga u samostan. Mondsee je dobio još jednu papinsku potvrdu 1183. godine od Lucija III. u kojoj se spominje i crkva na obali jezera Abersee, kao ogranak župe Mondsee. To je zapravo bila prilika da se Mondsee ogradi od Regensburga izgradnjom crkve. Ona se poklapa s početkom pastoralnih aktivnosti u samostanu i nema sumnje da je to crkva u području koje će kasnije dobiti naziv Sankt Wolfgang. Preimenovanje se nije dogodilo samo zbog sveca, nego je ono bilo potrebno zato što je naziv Abersee bio jako nejasan, s obzirom da je samo jezero u najvećoj mjeri pripadalo Salzburgu, a s njime su vođeni sporovi upravo zbog granica.¹²⁷ Izgradnja crkve na jezeru Wolfgangsee potaknula je lokalnu legendu o svecu. Ono što je vrlo bitno za napomenuti jest da crkva sv. Wolfganga nije bila polazište hodočašća, nego njezin krajnji cilj. Dakle, ono se ne pojavljuje kao prigoda, nego je postupno razvijano kao posljedica crkve.¹²⁸

Slika 18: Crkva sv. Wolfganga, Sankt Wolfgang

¹²⁶ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 145-154.

¹²⁷ Isto, 152-156.

¹²⁸ Isto, 156.

Ubrzo nakon što se crkva izgradila, biskup Chuno II. iz Regensburga dao je šumsko područje oko Aberseeja starom vlasniku Mondseeju. No, Mondsee se želio potpuno osloboditi vlasništva Regensburga te se pozvao na staru donaciju Ljudevita Njemačkog i stvorio krivotvorinu, jer im je nedostajao izvorni dokument, koji se nalazio u samostanu sv. Emmerama. Naposljetku je Regensburg bio prisiljen pokazati izvorni dokument o donaciji, čime se samostan Mondsee oslobodio. Regensburg se nije mogao lako pomiriti sa smanjenjem svoje imovine i privilegija.¹²⁹ Salzburg, koji je također dugo bio zainteresiran za imovinu samostana Mondsee, se također odrekao svega 1291. godine. Time su riješeni svi sporovi i pravni odnosi između Regensburga, samostana Mondsee i Salzburga oko područja Sankt Wolfgang. Ignaz Zibermayr navodi da je to snažno pojačalo štovanje Wolfganga kao pograničnog sveca.¹³⁰

Prvi dokumentarni zapisi o hodočašću potječu iz pisma biskupa Bernharda iz Passaua 1306. godine. Iz tog pisma saznajemo kako je crkva u to doba bila dosta poznata jer spominje gomilu ljudi iz različitih područja. Sljedeći pisani dokaz je iz 1369. godine od biskupa Albrechta iz Passau u kojem navodi da je svetac Wolfgang crkvu sagradio vlastitim rukama. Ta činjenica nam govori da je taj dio legende nastao u to vrijeme. Pismo biskupa Georgea iz Passaua na početku 15. stoljeća spominje i brojna čuda uz veliki broj hodočasnika. Prije nego se crkva izgradila, narod je mogao hodočastiti samo u Regensburg gdje je svetac pokopan ili u crkvu u Puppingu, na mjesto gdje je umro.¹³¹ Crkva u Sankt Wolfgangu s vremenom se više nije mogla nositi sa sve većim naletom hodočasnika. Zato je papa Martin V. 1428. godine dopustio upotrebu prijenosnog oltara, tako da se duhovna služba mogla odvijati na otvorenom kad je to bilo potrebno. Ipak, u to vrijeme hodočašće u Sankt Wolfgang još nije premašilo lokalne granice. Svoj uspon započinje 1429. godine, međutim, čak i tada je to bilo u uskim granicama zbog epidemije kuge. Ipak, ljudi su bili bespomoćni jer liječenje još nije napredovalo te su utočište tražili na mjestima poput ovoga.¹³² Iste godine crkvu je uništio požar. Jedino što je bilo sačuvano od stare crkve je spomenuti timpanon s prikazom sv. Wolfganga. Srednjovjekovno razmišljanje potaknuto legendom bilo je dovoljno da se svetište ne mijenja s obzirom da je svetac crkvu sagradio vlastitim rukama. Tako je crkva bila podvrgnuta samo neophodnim promjenama. Sretna okolnost ove nesreće bila je prilika da se

¹²⁹ Isto, 157-158.

¹³⁰ ZINNHOBLER, Rudolf, „Die Beziehungen des hl. Wolfgang zu Oberösterreich, u: *Der heilige Wolfgang und Oberösterreich*, 1994., 14-25, 17.

¹³¹ WACHA, Georg, „St. Wolfgang und das Wallfahrtswesen im 16. und 17. Jahrhundert“, u: *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines*, 1972., 118-158, 127-128.

¹³² ZIBERMAYR, op. cit., 1924., 163.

izgradi mnogo veća crkva koja će moći primiti veći broj hodočasnika. Također, i samostan Mondsee je bio u usponu zahvaljujući reformi iz Melka koja je krenula početkom 15. stoljeća.¹³³

Nova crkva trebala je biti puno veća pa se nije mogao pratiti tlocrt prijašnje crkve, no pokušali su ostaviti oltar na svojem izvornom mjestu. To je oltar sv. Ivana Krstitelja, prvog pokrovitelja ove crkve.¹³⁴ Oltar je, prema predaji, podignuo sam Wolfgang i to je bio dovoljan argument da se on ostavi na izvornom mjestu.¹³⁵ Novi oltar za crkvu, koji je trebao služiti kao glavni, naručio je tadašnji opat Benedikt Eck od poznatog umjetnika iz južnog Tirola, Michaela Pachera. To što je opat naručio oltar od njega, a ne od nekog lokalnog umjetnika, govori o važnosti crkve i njezinom namještaju u to vrijeme. Ugovor je sklopljen 1471. godine, a oltar je završen 1481. godine. Na dvokrilnom oltaru prikazano je ukupno 71 rezbarenih skulptura i 24 pojedinačne slike.¹³⁶ S obzirom da je oltar nastajao u vrijeme treće reforme, glavni prikaz na oltaru zauzela je Marijina krunidba. Unutarnja krila prikazuju scene iz Marijina i Kristova života. Ne možemo odbaciti ni mišljenje da je u početku crkva bila posvećena Mariji, dok je Wolfgang bio samo sekundarni zaštitnik.¹³⁷

Slika 19: Pacherov oltar u crkvi sv. Wolfgangu u Sankt Wolfgangu, unutarnja krila, 1481.

¹³³ Isto, 182-182.

¹³⁴ Isto, 184.

¹³⁵ Isto, 164.

¹³⁶ REISCHER, Lisa, *Im Schatten des Hochaltars: Zwei mechanische Leuchterengel aus der Pfarrkirche St. Wolfgang im Salzkammergut (um 1525/35)*, Diplomarbeit, Wien, 2019., 27.

¹³⁷ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 156-157.

Na vanjskim krilima oltara nalaze se četiri slike koje prikazuju život sv. Wolfganga. Od četiri slike, tri se odnose na svečevu aktivnost u njegovom biskupskom gradu Regensburgu, a jedna prikazuje boravak na Aberseeju.¹³⁸ Na slici gore desno, svetac Wolfgang nadgleda darivanje žita, koje je podijelio siromašnima. Ova slika nije djelo Michaela Pachera, ali pokazuje karakteristike njegove umjetnosti. Slika dolje desno prikazuje izlječenje opsjednute žene, odnosno, čudo sv. Wolfganga. U gornjem lijevom uglu nalazi se prikaz vraga kako remeti Wolfgangovu propovijed, dok se u donjem lijevom prikazu svetac spušta s Falkensteina, kako bi izgradio crkvu na mjestu gdje je pronašao bačenu sjekiru.¹³⁹

Slika 20: Pachеров oltar u crkvi sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu, zatvorena vanjska krila sa scenama iz života sv. Wolfganga, 1481.

S obzirom da je nova crkva završena u vrijeme reforme iz Melka, novi oltar nosi zasluge u širenju kulta sv. Wolfganga. Možemo reći da je s benediktincima, svetac stekao poseban ugled.¹⁴⁰ Koliko je hodočašće bilo popularno, možemo vidjeti iz činjenice da je 1502. godine, mjesto Sankt Wolfgang imenovano glavnim svetim mjestom te se nalazio odmah iza Rima, Aachena i Einsiedelna. Među posjetiteljima su bili car Friedrich III. i Maksimilijan I. uz brojne bavorske i sasse vojvode. Hodočasnici su zabilježeni iz raznih dijelova Njemačke, Češke, Mađarske i Poljske.¹⁴¹ Hodočasnike je posebno privlačio kamen s tragovima stopa sveca koji se tamo nalazio, a štovanje također proizlazi iz legende. U to vrijeme, kamen se nalazio na otvorenom, ispred crkve, o čemu svjedoči prikaz s krilnog oltara u Pippingu. Na slici vidimo sv. Wolfganga koji ostavlja tragove u kamenu. Kamen je bio vrlo štovan među ranim hodočasniciima da su na njemu ležali u nadi da će se osloboditi patnje. Kamen je

¹³⁸ Isto, 175.

¹³⁹ STROHMER, Erich, *Michael Pachera Altar in St. Wolfgang am Abersee*, Wien, 1929., 11.

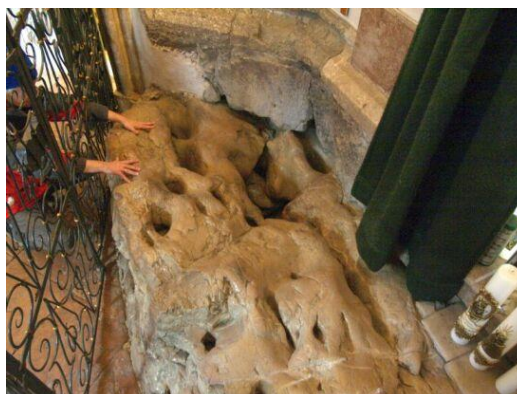
¹⁴⁰ ZIBERMAYER, *op. cit.*, 1924., 191.

¹⁴¹ Isto, 197-198.

ograđen rešetkom te se od 18. stoljeća nalazi u crkvi. Na istom oltarnom krilu, ispod slike s ostavljanjem tragova, nalazi se prikaz s hodočasnicima na Wolfgangovom grobu (vidi sl. 17).¹⁴²

Slika 21: Ploča s prikazom sv. Wolfganga s oltara crkve u Pippingu

Slika 22: Kamen s tragovima stopa sv. Wolfganga u crkvi sv. Wolfganga, Sankt Wolfgang

U vrijeme kada je hodočašće bilo na vrhuncu, hodočasnici su na put nosili hodočasnički bedž. Najčešće je bio pričvršćen na hodočasničkom šeširu, kaputu ili torbi. Postojale su i hodočasničke medalje, ali su one rijetko sačuvane iz vremena srednjeg vijeka. Na taj način, hodočasnici su mogli sa sobom nositi sliku svojeg zaštitnika, ali i ponijeti kući kao uspomenu na putovanje.¹⁴³

Slika 23: Model za izradu hodočasničkog bedža s prikazom sv. Wolfganga, 1700.

¹⁴² PFARL, *op. cit.*, 2020., 4-5.

¹⁴³ WACHA, *op. cit.*, 1972., 151-153.

Nosile su se i amajlije u obliku malih sjekira, izrađenih od kositra ili srebra. One su se posvećivale dodirivanjem kaleža sv. Wolfganga. Upotreba malih sjekirica povezana je s *Bratstvom sv. Wolfganga*, za koje je bilo obavezno nošenje takvih predmeta ili portretne medalje sv. Wolfganga. Bratstva su postojala u mnogim zemljama gdje se štuje svetac te su se brinula uglavnom za organiziranje blagdana i brigom o crkvama.¹⁴⁴

Sredinom 16. stoljeća, hodočašće je doživjelo pad zbog reformacije, ali nije u potpunosti nestalo. Novi uspon bilježi krajem 16. i početkom 17. stoljeća, kada doživljava veliki porast hodočasnika, a to se može vidjeti i po prodaji hodočasničkih suvenira.¹⁴⁵ O hodočašću je ostalo sačuvano i vizualno svjedočanstvo, a to je prikaz sv. Wolfganga s hodočasnici koji kleče ispred njega. Riječ je o uljanoj slici na kojoj je prikazano Bratstvo Wolfganga iz Mondseea.¹⁴⁶

Slika 24: Sveti Wolfgang ispred kaptolske crkve Mondsee, ulje na drvu, oko 1597.

Krajem 18. stoljeća zbog jozefinizma zabranjene su sve vrste povorki i tako je važnost hodočašća u mjestu Sankt Wolfgang nestala. Promjena je bila vrlo iznenadna, ne samo za Austriju, već i za sve ostale europske zemlje. Nedugo nakon toga, ukinut je i samostan Mondsee. No, danas je ovo mjesto glavna turistička i vjernička atrakcija te je postala zamjena za nekadašnje hodočašće. Naravno, hodočasnička crkva je sačuvala sklad različitih

¹⁴⁴ LIPP, *op. cit.*, 1994.,174.

¹⁴⁵ Isto, 201-204.

¹⁴⁶ WACHA, *op. cit.*, 1972., 144.

umjetničkih stilova, a razni prilozi na zidovima kapelice milosrđa pokazuju da sjećanje na sveca još uvijek postoji.¹⁴⁷

Hodočasnički put sv. Wolfganga postoji i danas i iznosi 274,1 km; počinje u Regensburgu, od groba sv. Wolfganga, a krajnji mu je cilj mjesto Sankt Wolfgang. U vodiču koji je dostupan za sve hodočasnike od 2015. godine, navedena su mjesta i znamenitosti koje se mogu posjetiti na putu do odredišta.¹⁴⁸

Slika 25: Hodočasnički put od Regensburga do Sankt Wolfganga

Osim mjesta Sankt Wolfgang, zahvaljujući kojem je svetac postao vrlo popularan, u Austriji se nalazi još nekoliko svetišta posvećenih sv. Wolfgangu. To je prije svega, mjesto gdje je umro, kapela sv. Othmara u Puppingu. Riječ je o poznatom hodočasničkom mjestu u srednjem vijeku, u kojemu je postojao i franjevački samostan koji je uništen početkom 19. stoljeća, zajedno s kapelom. Na mjestu srušene crkve započela gradnja nove crkve posvećene Wolfgangu. Također, krajem 19. stoljeća obnovljen je i samostan. Na veliko iznenađenje ljudi, koji nisu zaboravili stare franjevce, proslavljena je 900. godišnjica smrti, održana od 12. do 19. kolovoza 1894. godine. Bio je to veliki vjerski festival u kojem je sudjelovalo oko 30 000 ljudi.¹⁴⁹

¹⁴⁷ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 209-211.

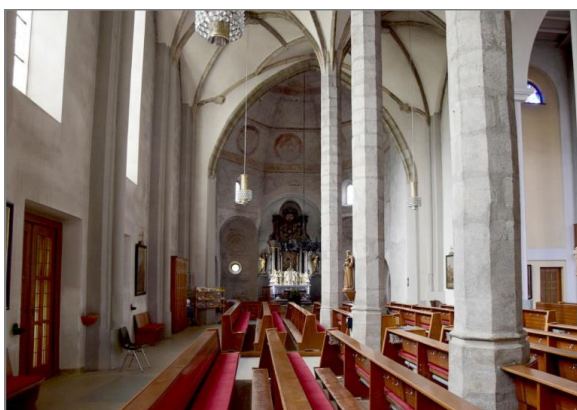
¹⁴⁸ WEGBEGLEITER ZUM WOLFGANGWEG, Broschüre, 2015.

¹⁴⁹ HAGER, Evermond, „Die St. Othmarkapelle und nachmalige St. Wolfgangkirche in Puppung, u: *Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereins*, Linz, 1923., 117-137., 136-137.

Slika 26: Spomen-kamen u nekadašnjoj kapeli sv. Othmara u Puppingu

Još jedno mjesto koje se dovodi u blisku vezu s Wolfgangom je Wieselburg u Donjoj Austriji, a spominje se u kraljevskoj donaciji cara Otona II. regenburškom biskupu Wolfgangu 976. godine.¹⁵⁰ Mađarski ratovi nanijeli su veliku štetu samostanu Mondsee te se Wolfgang zajedno s bavarskim seljacima koji su tamo živjeli preselio u Steinakirchen, župu koja je pripadala Mondseeu. Kako bi ih zaštitio, zamolio je cara Otona II. da na ušću rijeke Erlauf sagradi utvrd (naziv *Zvisila*) te mu je car to odobrio. Iskopavanja koja su izvršena u tom području, otkrila su bedem iz 10. stoljeća, unutar kojeg se nalazila crkva posvećena sv. Ulrichu. Također, u prezbiteriju je bila sačuvana predromanička prostorija s kupolom, koja bi isto tako trebala pripadati razdoblju donacije. Iako je sv. Ulrich bio kanoniziran tek 993. godine, čini se mogućim da mu je Wolfgang podigao spomenik s obzirom da ga je jako cijenio.¹⁵¹

Slika 27: Pogled na sačuvanu predromaničku središnju prostoriju s kupolom, crkva sv. Ulricha, Wieselburg

¹⁵⁰ LADENBAUER-OREL, Hertha, „Der Kirchenberg in Wieselburg an der Erlauf“, u: *Jahrbuch für von Niederösterreich*, 1967., 28-39, 28.

¹⁵¹ ZINHOBLER, *op. cit.*, 1994., 20-21.

U Austriji je štovanje sveca obavijeno legendom. Vidjeli smo da hodočašće počinje na grobu sv. Wolfganga u Regensburgu, a završava u crkvi sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu. Mnoge crkve na tom putu posvećene su svecu Wolfgangu, a služile su kao odmor i podrška hodočasnicima. Također, legenda je stvorila kult u mjestu Sankt Wolfgang, a stvarno mjesto gdje Wolfgang umire, Popping, možda je nadahnuo kasnije nastalu legendu o viziji sv. Wolfganga, koju je doživio u samostanu u Einsiedelnu, tvrdi Zinnhobler.¹⁵² Put sv. Wolfganga važan je dio austrijsko-bavarske mreže hodočašća do danas te se na taj način održava stoljetna hodočasnička tradicija.

4.3. Češka

Štovanje sv. Wolfganga u Češkoj povezuje se s osnivanjem Praške biskupije za koju se osobno pobrinuo biskup Wolfgang. Činjenica da se on tako odlučno zalagao za odvajanje dijela svoje biskupije bila je vrlo neobična za 10. stoljeće, u prilog čemu govori i činjenica da se katedralno svećenstvo protivilo tome.¹⁵³ Kozma Praški, najstariji češki kroničar ne spominje sv. Wolfganga u izvještaju o osnivanju Praške biskupije. Za njega je to bio veliki događaj u povijesti Češke, iako mu je bilo dobro poznato da je ona prethodno pripadala regensburškoj crkvi. S obzirom da Wolfgang nije bio aktivan u Češkoj, on nema nikakvu ulogu u povijesti zemlje.¹⁵⁴ To što Kozma ne spominje sveca u svojoj kronici ne treba shvatiti kao negativnu namjeru, već samo kao nezainteresiranost. Češka je imala svoje svece zaštitnike, a to su sveti Vjenceslav, Ljudmila Češka, sveta Milada Praška i Adalbert Praški. Nije bilo potrebe za još svetaca, iako je Wolfgang vrlo važan za povijest češke crkve.¹⁵⁵ Ipak, sveti Wolfgang danas je prihvaćen u Češkoj te su se time pojavile i legende o prebivalištu, pa čak i njegovi otisci stopala. U 17. stoljeću, crkveni povjesničari su tvrdili da je sv. Wolfgang u Češkoj evangelizirao, no to je malo vjerojatno.¹⁵⁶

Karel Kýr napominje kako je sv. Wolfgang primljen u broj manjih zaštitnika Češke, zbog uloge u stvaranju Prašku biskupije.¹⁵⁷ Prema nacionalnim legendama i spomenicima Češke šume, sv. Wolfgang je osobno sudjelovao u uspostavljanju prvog češkog biskupa Dietmara u

¹⁵² Isto, 24.

¹⁵³ ZIMMERMANN, *op. cit.*, 2007., 65.

¹⁵⁴ Isto, 67-74.

¹⁵⁵ Isto, 83-84.

¹⁵⁶ Isto, 84.

¹⁵⁷ KÝR, Karel, „O cestě svatého Wolfganga do Čech“, u: ČAS, *internetový nezávislý list*, 2012.

Pragu.¹⁵⁸ Legenda Albrechta Chanovský pripovijeda kako je svetac šetao Češkom šumom te tako pronašao prve stanovnike u selu, koje se danas naziva Zelená Lhota i graniči s Njemačkom. Navodno se Wolfgang u tome mjestu zaustavio zbog velike suše, a seljani su ga zamolili neka pošalje kišu. Nakon molitve, počela je padati kiša, a tlo se oporavilo i postalo zeleno, odakle potječe i naziv sela. Iznad sela, na brdu, Wolfgang je stanovnicima propovijedao Božju riječ i molio za cijelu češku naciju. Na tom mjestu sagradili su prvu crkvu sv. Wolfganga u Češkoj.¹⁵⁹

Iz tog mjesta, Wolfgang se uputio preko Úhlave do mjesta Chuděnice, sve dok nije stigao do naselja Pravovice. O tome nas obavještava legenda nastala u 9. stoljeću. Prema legendi, seljani su se okupili jednog dana na obližnjem brdu, kako bi se zabavili igrajući se kralja. Jedan dječak stajao je pogrbljen, dok su mu drugi nosili grane. Među onima, koji su donosili grane, jedan je imao izrezbareno drvo koje je predstavljalo kraljevsko žezlo. Kralj je sada trebao pogoditi koji dječak mu donosi žezlo, a ako ne pogodi, to je označavalo kraj njegove vladavine. Dok su se oni tako zabavljali igrajući, prišao im je nepoznati starac. Nestašna mladost prisiljavala ga je na zajedničku igru, no on je oklijevao u tome. Tada su mu se počeli izrugivati i udarati ga granjem. No, on se prisjetio Božjih riječi, kako ne treba uzvraćati zlo i nastavio je hodati brdom blagoslivljajući cijelu zemlju. Od tog vremena do danas, to područje naziva se *Hora sv. Wolfganga*, gdje je došao svetac i propovijedao Česima, u spomen na ovog nepoznatog starca, koji se po ničemu nije razlikovao od sveca Wolfganga. Kasnije je na tom brdu sagrađena crkva u čast sv. Wolfganga i počelo se hodočastiti na to mjesto.¹⁶⁰

Druga verzija legende o mjestu Chuděnice, koje je najvažnije hodočasničko mjesto u Češkoj, spominje kako je sv. Wolfgang na povratku iz Praga, gdje je došao na posvećenje prvog češkog biskupa, prošao kroz Chuděnice i zaustavio se na brdu Žďár, odakle je blagoslovio češki narod. Na kamenju na kojem je stajao, ostao je trag stopala i biskupskog štapa, čemu se do danas pripisuju ljekoviti učinci. Bez obzira na to postoje li ovdje povijesne osnove ili ne, sv. Wolfgang je do danas ostao zaštitnik Chuděnica i obitelji Czernin.¹⁶¹ Ta obitelj je u lošim vremenima pobjegla u kapelu koja ja sagrađena na brdu, kako bi zatražila pomoć od sveca.

Sveca Wolfganga štovali su i stanovnici u okolini Chuděnica, a o tome svjedoče matične knjige župa. Na krštenju su dječaci često dobivali ime sv. Wolfganga, no budući da je češki

¹⁵⁸ Isto

¹⁵⁹ <http://www.otisk.org/mista-uctivani-v-cechach/> (posjećeno 27.11.2020.)

¹⁶⁰ KÝR, *op. cit.*, 2012.

¹⁶¹ <http://www.otisk.org/sv-wolfgang-na-bolfanku/> (posjećeno 27.11.2020.)

narod teško izgovorio ovo ime, promijenio ga je u Bolfánek, a u ranijim vremenima je poznato i kao Volfánek.

Mjesto na brdu Žďár, gdje je sagrađena kapela također je preimenovano u Bolfánek. Tisuće hodočasnika su posjetili ovo mjesto i ljekoviti izvor bistre stjenovite vode u nekadašnjim vremenima. Hodočastili su i stanovnici Bavarske. Kapela je bila premala za mnoštvo, pa je grof Heřman Jakub Czernin započeo gradnju prostranije crkve, koju je dovršio njegov sin František Josef, 1725. godine. Tako je postalo mjesto hodočašća poznato u cijelom području Češke šume.¹⁶²

Slika 28: Josef Fúhrich, *Sv. Wolfgang blagoslivlja građane Chuděnice*, 1859.

No, jozefinizam se osjetio i u Češkoj, pa je tako po naredbi cara Josipa II. crkva srušena 1785. godine. Jedino što je podsjećalo na sveca bio je mali drveni kip koji je bio vrlo popularan. Kada je crkva srušena, narod nije želio da se kip makne, no tamošnji svećenik je ipak poštovao carsku naredbu i sklonio kip sa svetišta te ga odnio u Prag. Na tom putu iznenada je umro od moždanog udara. Kip sv. Bolfáneka je nestao.¹⁶³

Unatoč tome, ljudi se i dalje nisu htjeli oprostiti od svojeg zaštitnika pa je u kapelici, koja je kasnije sagrađena na mjestu crkve, bila slika sv. Wolfganga i kamen s otiskom njegovog stopala. Hodočašće se održalo na Uskrs.

¹⁶² KÝR, *op. cit.*, 2012.

¹⁶³ Isto.

Još jedna legenda razvila se o ovom mjestu, prema kojoj se anđeo ukazao u siromašnom dvorcu pobožnom vitezu Humprechtu Czerninu. Rekao mu je da će, iako je potpuno zdrav, umrijeti za tri dana. Također je nadodao neka se oprosti od svijeta u kapeli sv. Wolfganga te da preporuči svoju dušu u molitvi Bogu. Czernin je tada imao sedamdeset godina i okupio je svoju djecu te se uputio na putovanje do obližnje kapele, gdje se oprostio od svijeta. Nakon tri dana je umro, a obitelj Czernin je proglasila sv. Wolfganga kao svog zaštitnika te su sve događaje iz života sveca u krajoliku oko Chuděnice prikazali u poznatoj galeriji slika Czernin u Beču.¹⁶⁴

Slika 29: Vidikovac i kapela sv. Wolfganga, Bolfánek

Od ostalih mjesta na kojima se održava sjećanje na sv. Wolfganga, od velikog je značaja hodočasnička crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kájovu u blizini Češkog Krumlova. Hodočašće koje se tamo odvijalo bilo je vezano uz marijanski kult, tamo istaknut od srednjeg vijeka. Najveći uspon dogodio se u drugoj polovici 15. stoljeća, u isto vrijeme kada dolazi do pučkog hodočašćenja do navodnih otiska stopala sveca Wolfganga. Tamo je sagrađena kapela njemu u čast. Crkva je nakon nekog vremena zabranila takvu vrstu hodočašća te kako bi opet vratila vjernike u crkvu, u istoj je postavljen oltar posvećen svecu.¹⁶⁵

Također, pretpostavlja se da je u crkvi na oltaru stajao kasnogotički kip sv. Wolfganga, koji se danas nalazi u zbirci Regionalnog muzeja nacionalne povijesti u Češkom Krumlovu. Riječ je o kipu u prirodnoj veličini. U crkvi se nalazi slika s prikazom sv. Wolfganga sa svim atributima: modelom crkve, sjekirom i biskupskim oznakama.

¹⁶⁴ Isto

¹⁶⁵ SEMECKÁ, Libuše, „Stopy d'ábla, nebo svatehó Wolfganga?“, u: *ČASOPÍSEK, Občasník obce Kájov*, 2009., 6.

Slika 30: Kasnogotički kip sv. Wolfganga, zbirka Regionalnog muzeja nacionalne povijesti u Češkom Krumlovu, početak 16. st.

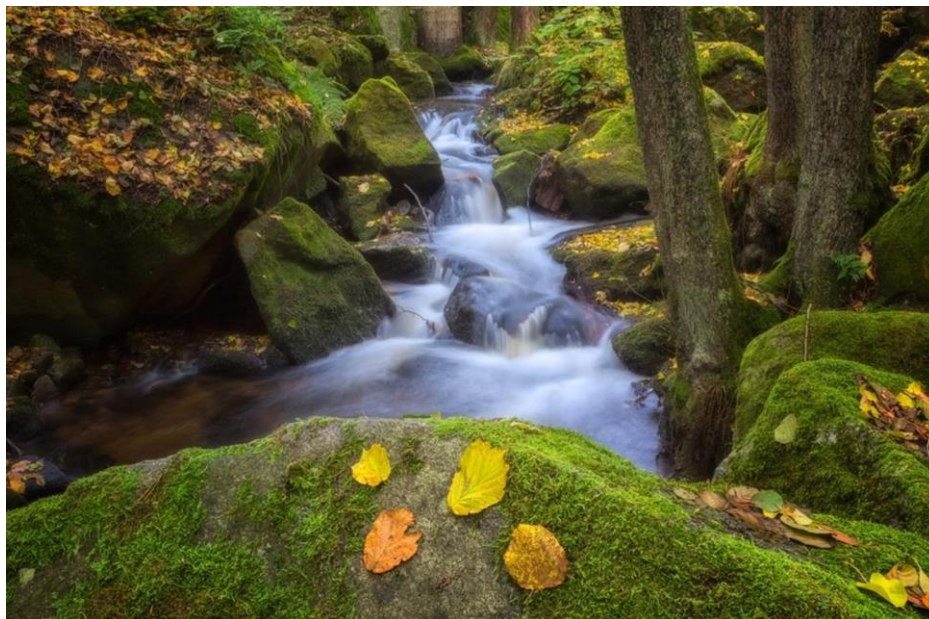
Slika 31: Sv. Wolfgang, Slika na oltaru kapele Usnuća u crkvi u Kájovu, 1664.

Slika 32: Tragovi stopala sv. Wolfganga u blizini mjesta Kájov

Vrlo atraktivno turističko mjesto danas su i *Vodopadi sv. Wolfganga*. Smjestili su se u blizini grada Vyšší Brod, uzvodno od Male Vltave. Vjeruje se kako ime slapova potječe od

regensburškog sveca Wolfganga, koji je zaslužan za proširenje vjere na ovom području u 10. stoljeću.¹⁶⁶

Slika 33: Vodopadi sv. Wolfganga

Kult sv. Wolfganga u Češkoj obavljen je brojnim legendama. U srednjem vijeku, kada se dogodio uspon hodočašća, veliku popularnost doživjela su mjesta Chudějnice i kapela u blizini Kájova, upravo zahvaljujući legendama, prema kojima je svetac od tamo blagoslivljao cijeli češki narod. Najprije je bio prihvaćen kao tipičan svetac, pomagač u bolestima, dok su se kasnije pojavile legende o njegovom prebivalištu, pa čak i otisci njegovih stopala, što je već postojalo u Austriji. Posebno u slučaju sveca Wolfganga, takve interpretacije vezane za mjesto stanovanja nisu ništa neobično te se često primjećuju i u mnogim drugim zemljama u koje je došao kult sveca.¹⁶⁷

¹⁶⁶ „Vodopády sv. Wolfganga“, u: *Linecká stezka*, http://www.lineckastezka.cz/e_download.php?file=data/editor/78de_28.pdf&original=vodop%C3%A1dy+sv.+Wolfganga.pdf (posjećeno: 13.11.2020.)

¹⁶⁷ ZIMMERMANN, *op. cit.*, 2007., 86.

4.4. Mađarska

Mađarska je zemlja koja je uključena u kontekst europske povijesti pobožnosti na temelju svetaca koji su u nju došli izvana. Ukoliko slijedimo putove širenja njihovog kulta, oni postaju modeli kulturnog djelovanja. Također, kult svetaca s obzirom na okolnosti možemo shvatiti samo ako razumijemo međunarodni kontekst. Prepoznamo društvene skupine koje su širile kršćanstvo u Mađarskoj te kulturne utjecaje koji su došli u zemlju iz različitih pravaca. Nositelji kulta bili su zapadni i istočni misionari.¹⁶⁸ Na samim počecima pokršćavanja Mađarske, najveću skupinu svetaca čine oni čije su štovanje donijeli benediktinski misionari. Tako je tipičan benediktinski svetac, uz sv. Othmara i sv. Gala, sveti Wolfgang. No, prema nekim tumačenjima¹⁶⁹, njegovo štovanje nisu donijeli benediktinski redovnici, već je on sam evangelizirao u Mađarskoj. Također, odgojio je djecu Henrika *Svadljivca*, među kojima i Gizelu, kasniju suprugu kralja Stjepana I. S Gizelom su u Mađarsku stigle benediktinske reforme i redovnici koji su sa sobom donijeli njemačke svece, ponajprije štovanje sv. Emmerama.¹⁷⁰ Wolfgang nije imao veliku ulogu u mađarskom religijskom životu, pogotovo pučkoj religioznosti, budući da je bio svetac čije su štovanje donijeli izvana. Livia Kölnei spominje kako je, unatoč tome, treće središte štovanja u srednjem vijeku, odmah nakon Njemačke i Austrije bilo u mjestu Šopronu i njegovoj okolini.¹⁷¹

Ranije je spomenuto kako je Wolfgang poslan kao misionar u Mađarsku, najvjerojatnije kao poslanik cara Otona I. U prilog tome svjedoči činjenica da se to poklapalo s carevim političkim planovima. Na dvor Gejze iz dinastije Arpadovića u Ostrogon, stigao je u listopadu 972. godine. Prema riječima Nagy Lajosa, Wolfgang je hodao po mađarskim selima s hranom i lijekovima.¹⁷² U početku nije znao jezik, ali ga je kasnije savladao. Također, brzo se sprijateljio s ljudima te je volio boraviti u njihovim kolibama. Sudjelovao je u obnovama tamošnjih crkava i samostana. Jednom prilikom, organizirao je razmjenu zarobljenika na bavarsko-mađarskom ratištu te otvorio biskupska skladišta žita. Sastavio je članove mađarske diplomatske misije u Quedlinburgu, ali nitko od dvanaest kneževskih obitelji na vlasti nije mogao sudjelovati u toj misiji. On sam nije bio član mađarske delegacije. Biskup Pigrim iz

¹⁶⁸ KNAPP, Éva, TÜSKÉS, Gábor, „Europäische Verbindungen der mittelalterlichen Heiligenverehrung in Ungarn“, u: *Analecta Bollandiana*, 1992., 31-60, 32-34.

¹⁶⁹ Isto, 35.

¹⁷⁰ Isto, 35.

¹⁷¹ KÖLNEI, Livia, „A tizennégy Szent kultusza a középkori Magyarországon“, u: *Orvostörténeti Közlemények 158.-165.*, Budimpešta, 1997.-1998., 101-137., 121.

¹⁷² LAJOS, *op. cit.*, 1990., 6.

Passaua, navodi Lajos, pozvao ga je nazad jer su ga dužnosnici iz Mađarske smatrali špijunom.¹⁷³ Njegov misionarski put tada je završio, ali dvadesetak godina kasnije, imao je veliku ulogu u obraćenju mađarskog naroda. Njegova uloga bila je posrednička, preko njegove učenice Gizele. Gejzin sin Stjepan (Vajk) uputio se u Bavarsku po svoju suprugu Gizelu. Wolfgang joj je kao njezin učitelj, prorekao kraljevsku krunu te je, prema predaji, dogovorio brak sa Stjepanom. Taj bračni dokument učvrstio je granicu između Bavarske, današnje Austrije i Mađarske, koja se održala sve do 1920. godine, tj. do potpisivanja Trianonskog mira. Mađari su u to vrijeme iskazali želju da im se Wolfgang vrati nazad, jer su se stvari tamo promijenile, no on to više nije bio u mogućnosti. Prema Lajosu, upravo zbog njegove uloge u učvršćivanju granice tim brakom, ponuđeno mu je biskupsko prijestolje u Regensburgu.¹⁷⁴

Kako je maloprije navedeno, treće mjesto štovanja sv. Wolfganga nalazilo se u Šopronu, točnije u njegovoj okolini. Nedaleko od Nežiderskog jezera, koje je smješteno na granici Austrije i Mađarske, nalazi se selo Balf. Velika je mogućnost kako je naziv *Balf* izvedeno od njemačke riječi *Wolf*.¹⁷⁵ Kult sv. Wolfganga došao je do Mađarske u 15. stoljeću, a krenuo je iz Gornje Austrije, kako tvrdi Eckhardt Sándor.¹⁷⁶ Stanovništvo iz Šoprona te okolice govorilo je njemački jezik. Selo Balf se u pisanom obliku pojavljuje kao *Farkasdként* (Vuk) 1199. godine i kao *Wolff* 1278. godine. To potvrđuje činjenicu da naziv sela potječe od njemačke riječi *Wolf*.¹⁷⁷ Mađarski ekvivalent imenu Wolfgang je Farkas.¹⁷⁸

U selu Balf na vrhu brda nalazi se crkva koja je prvi puta spomenuta 1336. godine. Tada je imala titular Gospe. Ona je danas mjesto hodočašća Blažene Djevice Marije. Prema tradiciji, sv. Wolfgang je evangelizirao na mjestu Šoprona te je njegov kult nastavljen na ovom području. Tako je on danas postao zaštitnik ove crkve.¹⁷⁹

¹⁷³ Isto, 6.

¹⁷⁴ Isto, 6.

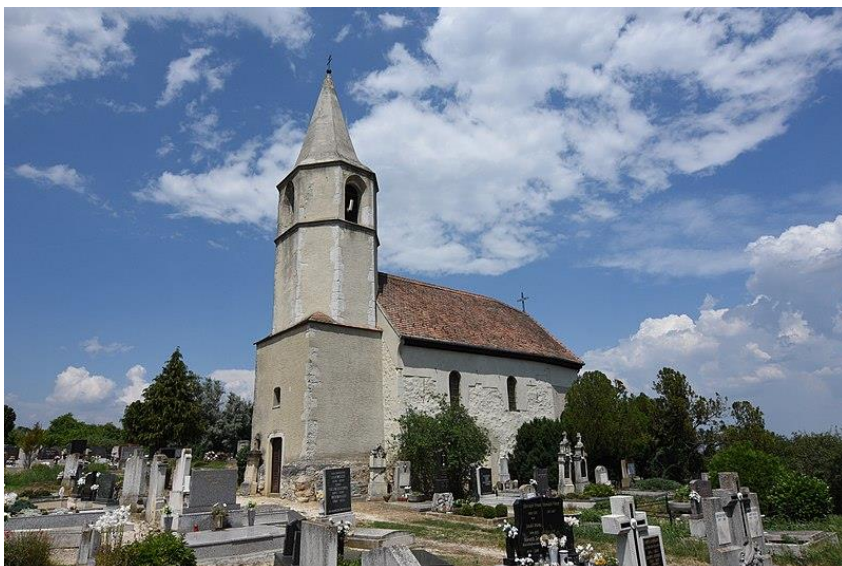
¹⁷⁵ LUDWIG, Emil, „Balf, Szent Wolfgang-templom“, u: *Flag Polgári Magazin*, 2009.

¹⁷⁶ SÁNDOR, Eckhardt, „A Szendrői Hegedősének“, u: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1954., 406-414., 406.

¹⁷⁷ LUDWIG, op. cit., 2009.

¹⁷⁸ VÁRADY, László, „Éqből áldás...“, u: *Esztergom és Videke*, 1989.

¹⁷⁹ GÁBOR, Barna, *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*, Budimpešta, 1990., 141.

Slika 35: Crkva sv. Wolfganga, Balf

U Šopronu je 1482. osnovan je pavlinski samostan, također imenovan po svecu, koji u 15. stoljeću postaje važno mjesto hodočašća. U crkvi Blažene Djevice Marije u Šopronu nalazio se oltar posvećen sv. Wolfgangu, a kada su Turci srušili grad 1532. godine, premješten je u crkvu sv. Mihovila.¹⁸⁰ Iste godine propalo je i hodočašće, a pavlini su pobjegli u Beč i vratili se tek 1614. godine. Nakon šest godina, došlo je do obnove te su među posjetiteljima bili i carevi Ferdinand II. i Leopold I. No, do raspuštanja reda i samostana došlo je već 1786. godine pod carem Josipom II. Krajem 19. stoljeća, u samostan su preselile sestre karmelićanke, a od 1950. godine ima ulogu doma za starije.¹⁸¹

Slika 36: Pavlinski samostan sv. Wolfganga, Šopron

¹⁸⁰ SÁNDOR, *op. cit.*, 1954., 406.

¹⁸¹ GÁBOR, *op. cit.*, 1990., 141.

Štovanje kulta sv. Wolfganga najbolje se odražava u narodnim vjerovanjima, od kojih se neka primjenjuju i danas. Primjerice, u obiteljima u kojima je umrlo prvorodeno dijete, drugo je bilo primjereno zvati Farkas, da bude hrabro poput vuka.¹⁸² Nadalje, kako je svetac zaštitnik pastira, oni su vjerovali da će im ispijanje vučje krvi i jedenje njegove jetre pomoći u tome da budu hrabriji. Naime, za svaki dio mrtvog vuka mislilo se da ima neku moć, pa se tako vučji grkljan stavljao u košnice, da bi se skupilo puno pčela.¹⁸³

Tisuću godina nakon Wolfgangove smrti organizirano je i hodočašće uz pomoć Nadbiskupskog dvora u Ostrogonu. Vođa hodočašća je bio dr. Mátyás Erdős, dok je za brojne religijske programe bio zaslužan dr. Matthias Erd. Prva stanica na hodočašću bila je Gizelina grobnica u Passau, zatim se krenulo prema Einsiedelnu u Švicarskoj, a nakon toga u Njemačku. Putovalo se iz Lihtenštajna preko Švicarske do Gornje Austrije, odnosno, jezera Wolfgangsee. Tamo je održana misa na mađarskom i njemačkom jeziku te je to ujedno i prvo mađarsko hodočašće u Sankt Wolfgang.¹⁸⁴

Slika 37: Kálmán Shvoy, Fotografija mjesta Sankt Wolfgang, pogled s jezera, 1934.

¹⁸² LAJOS, *op. cit.*, 1990., 6.

¹⁸³ SÁNDOR, *op. cit.*, 1954., 406.

¹⁸⁴ LAJOS, *op. cit.*, 1990., 6.

4.5. Švicarska

Poveznica sveca Wolfganga sa Švicarskom nalazi se u njegovom životopisu, prema kojemu dolazi kao redovnik u tamošnji samostan u Einsiedelnu. Legenda sv. Wolfganga koja je zaslužna za njegov kult u Švicarskoj, pokazuje sličan razvoj kao i u Austriji. Najraniji dokumentirani spomen potječe iz kraja srednjeg vijeka, a legenda opisuje Wolfganga kao pustinjaka u mjestu Chamu, gdje je u početku živio Meinrad, osnivač samonstana Einsiedeln, koji je danas posvećen Mariji. Kao što možemo primijetiti, različita mjesta su pokazivala istu sklonost prema sv. Wolfgangu, odnosno, samo na nekim mjestima postoje zaista povijesne osnove o kojima legenda govori.¹⁸⁵

Činjenica da se svetac Wolfgang prilično rano štovao na ovom mjestu, može se pratiti do utjecaja samostana Einsiedeln. U kantonu Zug nalazi se mnogo crkava u čast svetaca, koje se mogu pratiti do prvih utjecaja, odnosno, u slučaju sv. Wolfganga, kada je bio redovnik samostana u šumskom području. U samostanu Einsiedeln, sv. Wolfgang je našao posebno štovanje, no nije izjednačen sa svecima kao što je Meinrad, jer je ipak napustio tamošnji samostan. No, na njegov blagdan uvijek se obilježava svečanost višega reda.¹⁸⁶

Slika 38: Stara ilustracija sv. Wolfganga kao benediktinskog redovnika i biskupa u Regensburgu

¹⁸⁵ ZIBERMAYR, *op. cit.*, 1924., 181.

¹⁸⁶ KOCH, Hand, „St. Wolfgang auf Totenhalden“, u: *Zuger Neujahrsblatt*, 1951., 3-12, 6.

Od Einsiedelna, štovanje se proširilo na neke župe koje su bile podređene crkvi, posebno na već spomenuti kanton Zug. Uspomena na sv. Wolfganga u ovoj općini već se godinama održava u velikoj slavi.¹⁸⁷

Slika 39: Crkva sv. Wolfganga, Totenhalden, 1475.

U kantonu Zug nalazi se mala crkva sv. Wolfganga i smještena je u mjesto koje se po svecu naziva *St. Wolfgang*. Iz legende, koja je donijela kult u ovo malo mjesto, saznajemo kako je na mjestu gdje danas stoji crkva, pobožni hodočasnik na jelu objesio sliku biskupa Wolfganga, gdje su se zatim po njegovom zagovoru dogodila brojna čuda i tako je odlučeno da se sagradi crkva na tome mjestu u čast sveca. Također, navodi se kako je svetac osobno bio na ovom mjestu i činio mnoga čuda i propovijedao ljudima.¹⁸⁸

Na mjestu gdje se danas nalazi crkva, na padini koja se naziva *Totenhalden*, u općini Zug, dogodio se napad na stanovnike Zuga od neprijateljski nastrojenih Austrijanaca, 1388. godine.¹⁸⁹ Kamen temeljac za crkvu koja se tamo nalazi, položen je 10. kolovoza, 1473. godine, na dan sv. Lovre, dok je posvećenje održano 18. studenog 1475. godine. Samo dvije godine nakon posvećenja, grad Zug bio je u posjedu teritorija i crkve sv. Wolfganga. U to vrijeme, crkva je bila vrlo privlačna hodočasniciima te je kanton Zug od toga imao velike pogodnosti. No, odrekao se svoje političke suverenosti nad enklavom *St. Wolfgang*, 1934. godine i dao suglasnost za pripajanje političkoj općini Hünenberg, gdje se i danas nalazi.

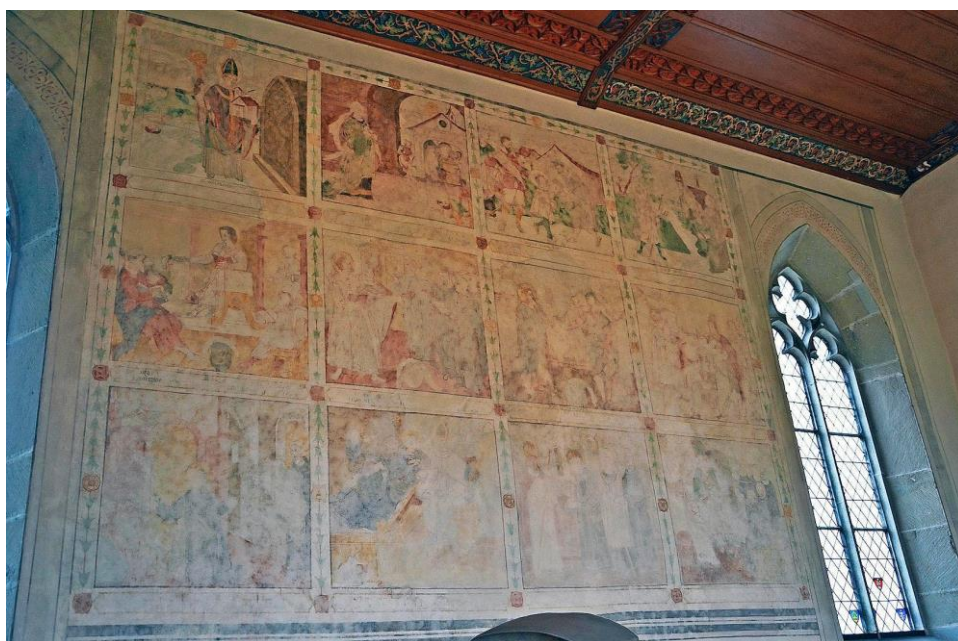
¹⁸⁷ Isto, 6.

¹⁸⁸ Isto, 4.

¹⁸⁹ Isto, 3.

Godinu dana kasnije, prenio je svoja stara prava na župu Cham-Hünenberg.¹⁹⁰ *St. Wolfgang* bio je vrlo posjećeno mjesto hodočašća, najvjerojatnije zbog povoljne prometne situacije na kojoj se nalazio, na raskrižju puteva od Züricha do Luterna. Početkom 16. stoljeća tamo se odvio prvi švicarski festival streljaštva. Kasnije je mjesto postalo popularno za okupljanje hodočasničkih putnika.¹⁹¹

Također, u crkvi sv. Wolfganga pronađene su stare freske. Riječ je o 24 fresko oslika koji prate život sveca, raspoređenima na dva bočna zida. Nažalost, nisu se sačuvali u dobrom stanju. Ciklus započinje prikazom sv. Wolfganga s modelom crkve, na čijem je krovu sjekira.¹⁹²

Slika 40: Fresko ciklus sa prikazima života sv. Wolfganga, 17. st., crkva sv. Wolfganga, Totenhalden

No, kanton Zug nije jedino svetište u Švicarskoj, već se spominju crkve ili kapele u kantonima Bern, Schwyz, St. Gueyres les Pres, Solothurn, Grisons, Neuchâtel, Zürich i Ženeva.¹⁹³

¹⁹⁰ Isto, 5.

¹⁹¹ „St. Wolfgang/Wart, Gemeinde Hünenberg, kanton Zug“, u: *ISOS Inventar der schützenswerten Ortsbilder der Schweiz*, Fotodokumentation, 1994.-1996., 223-230, 228.

¹⁹² KOCH, *op. cit.*, 1951., 9.

¹⁹³ Isto, 6

4.6. Slovenija

Kult sv. Wolfganga u Sloveniji procvao je ponajprije zahvaljujući njemačkom viteškom redu teutoncima ali i velikom utjecaju legendi koje su putovima srednje Europe, došle i do Slovenije. Ekvivalent njemačkom *Wolfgangu*, u Sloveniji je *Bolfenk* ili *Volbenk*. Legendu o sv. Wolfgangu u Sloveniji je prvi puta objavio kapucinski redovnik pater Rogerij (rođen 1667. godine u Ljubljani kao Mihael Krammer).¹⁹⁴ U ovoj legendi uvršteni su svi glavni motivi, koji se spominju i u legendi iz Aberseeja, što je logično, budući da je pater Rogerij bio pod utjecajem njemačkih izvora s austrijskih granica.

Jedna od slovenskih inačica ove legende, koju je objavio Anton Kosi krajem 19. stoljeća, pripovijeda o sv. Bolfenku, koji je držeći štap u jednoj ruci, a sjekiru u drugoj, tražio mjesto na Pohorju gdje bi mogao sagraditi crkvu.¹⁹⁵ Na to dolazi vrag koji mu pomaže izgraditi crkvu u zamjenu za prvog hodočasnika. Sv. Bolfenk na to čuje glas s neba koji mu govori neka prihvati ponudu đavla, jer prvi hodočasnik koji dođe u crkvu neće imati dušu. Kada je crkva bila izgrađena, u crkvu je ušao vrag s janjetom u ustima. Sv. Bolfenk uzeo je janje i ostavio vuka za vraga, koji od ljutnje ruši dio zida crkve, koji se i danas može vidjeti. Osim legende, o sv. Bolfenku koji je prevario vraga, Anton Bonaventura Jeglič napisao je i narodnu pjesmu koja također sadrži sve bitne motive o njegovom životu, a koju je kasnije objavio Karel Štrekelj.¹⁹⁶

Legenda o sv. Bolfenku bila je široko rasprostranjena na sjeveroistočnom dijelu Slovenije, na već spomenutom Pohorju. Dvije inačice priče u svojoj njemačkoj zbirci legenda s Pohorja objavio je Paul Schlosser.¹⁹⁷ Prva pripovijeda o svecu koji je po dolasku u Donju Štajersku, počeo tražiti najljepše mjesto za crkvu. Dok je istraživao, čuo je glas s neba, koji mu je rekao da ukoliko zatreba pomoć vraga, neka ga slobodno prihvati, jer vrag neće dobiti što traži zauzvrat. Ostatak priče je identičan izvornoj legendi. Drugu inačicu je Schlosser napisao u Austriji, a ona opisuje kako je Bog htio da vrag sagradi crkvu, obećavši mu prvog hodočasnika. Kada se vuk pojavio u crkvi s janjetom, Bog uzima janje, a vrag je ostavljen da trči za vukom, koji je bio brži i pobjegao u šumu.¹⁹⁸

¹⁹⁴ KROPEJ, *op. cit.*, 2011., 76-77.

¹⁹⁵ Isto, 77.

¹⁹⁶ Isto, 77.

¹⁹⁷ Isto, 78.

¹⁹⁸ Isto, 78.

Postoji još jedna pohorska legenda, koju je objavio Josip Brinar pod nazivom *Sv. Bolfenk i Areh*.¹⁹⁹ Ona je vrlo zanimljiva jer se rijetko pojavljuje, a prepričava nam kako je sv. Bolfenk napravio izvor iz stijene za bavarskog vojvodu Henrika *Svadljivca* (Heinrich na slovenskom je Areh). Na tom mjestu je Heinrich izgradio crkvu u kojoj je kasnije podignut njegov spomenik. U slovenskoj kulturi Areh se pojavljuje kao svetac koji je zaustavio zmaja, koji je bio nastanjen u jezeru. Areh je uzrokovao poplavu, nakon čega je zmaj morao napustiti jezero.

Naposljetku, bitno je spomenuti još jednu legendu, koja također ne spominje izgradnju crkve. Objavio ju je Venceslav Vinkler.²⁰⁰ Legenda nam govori kako je Volbenk prisilio vraga da iz pakla pusti tri duše. Priča se odvijala u snježnom krajoliku, gdje je vrag susreo Volbenka na skijama te je izrazio želju da želi par skija za sebe. No, kako je bio neoprezan, kovač mu je previše pričvrstio skije za noge. Bio je prisiljen zamoliti Volbenka da mu pomogne i morao se odreći tri grešnika u korist sveca.

Iz priloženog možemo vidjeti kako su neke verzije legenda vrlo slične izvornoj iz Aberseeja, no isto tako, neke su ispričane u potpuno suvremenoj verziji. One su vrlo uspješno formulirale kult u Sloveniji, posebice na Pohorju. Osim nje, postoje još tri pomoćne crkve posvećene sv. Volbenku u Ljubljanskoj biskupiji, od kojih je jedna župna i dvije podružnice u Lavantskoj biskupiji.²⁰¹ Crkva sv. Bolfenka na Pohorju izgrađena je 1501. godine na mjestu manje kapelice čiji prvi zapisi sežu u 1291. godinu. Graditelj crkve je Wolfgang Herzenskraft Limbuški. Napuštena je u 18. stoljeću naredbom cara Josipa II. Na Pohorju se također nalazi i crkva sv. Areha, spomenuta i nastala kao posljedica legende.²⁰²

Slika 41: Crkva sv. Bolfenka, Pohorje, 1501. Slika 42: Crkva sv. Areha, Pohorje, kraj 15. st.

¹⁹⁹ Isto, 80.

²⁰⁰ Isto, 80.

²⁰¹ Isto, 78.

²⁰² <https://www.visitmaribor.si/en/what-to-do/sights/11094-> (posjećeno 30.11.2020.)

Mjesto na kojem se danas nalazi župa sv. Bolfenka, u kotaru Ormož, kod Slovenskih gorica, na kraju 12. stoljeća, došlo je pod vlast Štajerske, nakon što ga je Friderik Ptujski uspješno obranio od Mađara. No, već sljedeće godine, Friderik je darovao ovaj posjed *teutoncima* kao zahvalu jer su bili od velike pomoći u obrani protiv Mađara. Ovdje kreće priča o kultu sv. Wolfganga na ovom području.²⁰³ Njemački viteški red na ovom prostoru, kao i na ostalima gdje je djelovao, širio je vjeru i uspostavljao crkve na tim pustim prostorima. U uspostavljanju crkve donijeli su kult vlastitih svetaca, pa tako i sv. Wolfganga. Na mjestu gdje se danas nalazi crkva, nekada je bilo šumovito područje, odnosno, prema tradiciji, mjesto gdje su se nalazili vukovi koje su ljudi ubijali, a o tome svjedoči i naziv tog sela, *Volko morje*, odnosno *Vučje more*.²⁰⁴ Prema današnjim običajima, kada se približi oluja i jaka magla, zvoniti se iz crkve da je rastjera.²⁰⁵

Njemački viteški red zaslužan je i za crkvu posvećenu Wolfgangu u mjestu koje se nekada nazivalo Sv. Bolfenk na Kogu. Naziv Kog potječe od njemačke riječi *Gehäcke*, što znači *posječena šuma*. Moguće i da potječe od riječi kuga, budući da se pandemija događala u to vrijeme.²⁰⁶

Slika 43: Crkva sv. Bolfenka na Kogu, 1688.

²⁰³ RAKUŠA, Fran, *Domožnanstvo ormoškega okraja*, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, 1886., 17.

²⁰⁴ Isto, 46-47.

²⁰⁵ Isto, 13.

²⁰⁶ Isto, 48.

5. Širenje kulta sv. Wolfganga u sjevernoj Hrvatskoj

Kapela sv. Wolfganga u Vukovoju kraj Klenovnika u Varaždinskoj županiji predstavlja najjužniju točku širenja kulta ovog sveca. Ne zna se kako i zašto je kult pronašao svoje mjesto na brdu u Vukovoju, no možemo navesti nekoliko argumentiranih pretpostavki. Prva poveznica Regensburga s Hrvatskom seže u vrijeme Ćirila i Metoda, koji su bili kršćanski misionari. Također, kult sv. Emmerama u polovini 9. stoljeća proširio se na područje današnje Slovačke, što također govori o velikom pokršćavanju od strane Metoda. Njegovi slavenski prijevodi temeljili su se na latinskom modelu koji se vjerojatno koristio u cijeloj bavarskoj crkvenoj pokrajini. U Regensburgu je pronađen crkvenoslavenski prijevod molitve sv. Emmerama, koju poznajemo iz kodeksa samostana sv. Katarine na brdu Sinaj iz 11. stoljeća. Kodeks je napisan glagoljicom, koju su koristili Ćirili i Metod, sadrži liturgijske tekstove prema istočnim i zapadnim obredima te spomenutu molitvu sv. Emmerama. Izvornik prijevoda vjerojatno je nastao u skriptoriju u Regensburgu. Kada je Metod umro, 885. godine, njegovi učenici protjerani su iz zemlje, a neki od njih tada su došli na prostor Hrvatske.²⁰⁷ Ovo se ne odnosi izravno na kult svetog Wolfganga jer on još nije ni živio u 9. stoljeću, ali nam pokazuje kako je bavarska crkvena pokrajina dala neizravan utjecaj pomoću kršćanskih misionara u područje današnje Hrvatske, s čime je najvjerojatnije i došao utjecaj prvih njemačkih svetačkih kultova.

Kapela u Vukovoju danas je jedina posvećena svecu Wolfgangu, no u prošlosti to nije bilo tako. U *Arhiđakonatu Zagorje*, navode se još dvije crkve s pokroviteljstvom Wolfganga, kao i jedna u *Arhiđakonatu Varaždin*, koja je sačuvala svoje sjećanje na sveca u nazivu sela *Bolfan*, kod Ludbrega. Hrvatska inačica imena Wolfgangu je *Bolfek* ili *Bolfnik*, *Volfgang* ili *Vuk*.²⁰⁸ Možda izvor kulta sv. Wolfganga treba potražiti u Ludbregu zbog vrlo ranog naseljavanja toga grada. Pretpostavlja se kako je to područje u vrijeme ranog srednjeg vijeka bilo naseljeno Slavenima, a kao dokaz tome navode se nazivi šuma, npr. *Vučje grlo* (u blizini Bolfana), *Medvedov breg*, pa čak i sam naziv *Ludbreg*. Također, slavensko naseljavanje očituje se i u nazivima mjesta poput *Sesvete Ludbreške (Svi sveti)* i sv. *Đurđ (sv. Juraj)*, što su nazivi izvedeni od starih svetačkih imena.²⁰⁹

²⁰⁷ ZAGIBA, *op. cit.*, 1962., 229-233.

²⁰⁸ REPANIĆ BRAUN, ŠKARIĆ, WOLFF ZUBOVIĆ, CAVALLI LADAŠIĆ, *op. cit.*, 2013., 117.

²⁰⁹ BEŠVIR, Davor, „Kontinuitet života na području ludbreške Podravine : pregled po arheološkim lokalitetima i materijalnim ostacima kultura : povijesni pregled“, u: *Podravski zbornik*, 2003., 257-265, 262.

Kult sv. Wolfganga u Vukovoj mogao je doći preko ivanovaca, malteških vitezova koji su djelovali na tlu Hrvatske. U posjedu ivanovaca, nalazio se burg Bela, koji je od Vukovoja udaljen oko 20 kilometara. Prema mišljenju Lelje Dobronić, Bela pripada ranijem od dva tipa utvrda koje su ivanovci podizali u Hrvatskoj.²¹⁰ Također, datira je u drugu polovicu 12. stoljeću te navodi kako su tada ivanovci došli u ovaj kraj.²¹¹ Bela je podignuta kako bi bila utvrđeno sjedište za ovo područje. Juraj Belaj iznosi pretpostavku prema kojoj je kralj Ladislav doveo iz Mađarske nekog velikaša i darovao mu posjede na Ivanščici kako bi osigurao zapadnu granicu svojeg kraljevstva.²¹² Ta granica nije bila stabilna, zato što se tamo nalazi Ptuj, a odmah iza toga je prijetila opasnost od njemačkih zemalja, a njemačko mađarski odnosi bili su u povijesti vrlo komplicirani. Moguće je da je taj velikaš ujedno bio i župan Varaždinske županije, a mogućnost se čini još većom kada znamo da je njegovo ime bilo Bela, kao i naziv utvrđenog burga.

Spomenuto je da je Bela trebala biti samo utvrđeno sjedište, no ona je ubrzo postala vrlo važno obrambeno mjesto u čestim oružanim sukobima s Njemačkim viteškim redom, koji su djelovali u Sloveniji i tamo proširili kult sv. Wolfganga. Također, vodili su se ratovi i s Njemačkim Carstvom. Bela je na neki način bila pogranična utvrda prema Nijemcima, kako navodi Ivan Kukuljević Sakcinski.²¹³ Početkom 14. stoljeća, u vrijeme borbi za hrvatsko-ugarsko prijestolje, umiješali su se ivanovci te je tako njihov burg Bela stradao. Tada su Belu, u savezu s njemačkim četama osvojili Heinrich i Ivan od Güssinga, koji su naposljetku pristali uz Otona Bavarskog. No, Belu je na kraju ivanovcima ipak uspio vratiti Nikola Ludbreški, a oni su zauzvrat darovali neke svoje posjede u blizini Ludbrega.²¹⁴

Njemačko Carstvo i teutonci su u svojim napadima na Belu sigurno morali proći kroz naselje Zlogonje, koje se nalazi na samoj granici sa Slovenijom. Također, to naselje je od današnje kapele sv. Wolfganga u Vukovoj udaljeno oko 10 kilometara. Prema lokalnoj tradiciji, naziv naselja dolazi od naziva Zli glas (Zlogonje), jer se tamo zadržavalo puno napadača i pljačkaša. Postoji velika i logična mogućnost da su teutonci, za koje je poznato da su u Sloveniji zaslužni za najmanje dvije crkve posvećene sv. Wolfgangu, donijeli ovaj svetački kult u Vukovoj, gdje je nedugo nakon sagrađena kapela posvećena svecu.

²¹⁰ BELAJ, Juraj, „Bela – ivanovački burg na Ivanščici“, u: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 2008., 155-182., 179.

²¹¹ Isto, 179.

²¹² Isto, 159.

²¹³ Isto, 167.

²¹⁴ Isto, 167.

U Vukovoju se također pojavljuje legenda koja pokazuje sve motive kao i ona izvorna na Aberseeju. Mala razlika događa se u motivu sjekire, zato što ju na ovom području svetac ne baca, nego sječe prolaz, koji se, prema lokalnoj tradiciji, nazivao Vučji prolaz. U legendi je isto tako prisutan motiv gdje vrug gradi crkvu, a zauzvrat traži prvog hodočasnika. No, kako je svetac znao da se u Vučjem prolazu nalaze vukovi, zasjekao je na tom mjestu te tako odredio budući položaj kapele. Tako je prvi hodočasnik bio vuk.

Slika 44: Stara karta Varaždinske županije sa označenim mjestima naselja Zlogonje i utvrde Bela

Na kapeli sv. Wolfganga nalazi se grb, koji je Ivan Kukuljević Sakcinski identificirao 1887. godine kao Gjulayev.²¹⁵ Graditelji kapele su prema tome, Gjulaiyi Trakošćanski, koji su 1503. godine dobili posjede Trakošćana i Klenovnika od Ivaniša Korvina. Ivan Gjulay bio je moćni velikaš mađarskog podrijetla, a u svoje relativno kratko vladanje ostavili su značajan trag u obliku ove kapele na vrhu brdu u Vukovoju. Također, velika je vjerojatnost da su Gjulaiyi štovali sv. Wolfganga iz Regensburga, s obzirom da je sin Ivana Gjulaya imao ime Wolfgang. On je postao biskupom, ali je vladao relativno kratko, a Ivan Kukuljević Sakcinski vjeruje da je Ivan Gjulay sagradio kapelu u čast svojeg sina ili ju je sagradio sam Wolfgang Gjulay prije nego što je postao biskupom 1548. godine. Nakon vladavine Gjulaya, njihovi posjedi zajedno s kapelom, dolaze u posjed grofova Drašković.²¹⁶

U usporedbi s načinom širenja kulta u Sloveniji, velika je mogućnost da su kult donijeli teutonci u svojim napadima na Hrvatsku. U prilog tome govori i pretpostavka prema kojoj je moguće da su Hrvati s vremenom preuzeli i ime od Slovenaca (*Bolfenk*).

²¹⁵ ŠABAN, *op. cit.*, 1972., 38.

²¹⁶ Isto, 37-39.

5.1. Kapela sv. Wolfganga

Kapela sv. Wolfganga smještena je na vrhu brda Maleškovec u Vukovoju. Kapeli se prilazi proštenjarskim putem uz koji su postavljene barokne kamene skulpture s prikazima otajstva krunice. Put započinje kod dvorca obitelji Drašković, a završava kod ogradnog zida kapele-cinkture.²¹⁷ Ograda je podignuta 1676. godine te se u vizitacijama spominje kao ograda groblja, iako neki istraživači vjeruju da je njezina izvorna funkcija bila obrambena. Kapela je građena od kamena, orijentirana istok-zapad, a u pisanim izvorima se prvi puta spominje 1639. godine.²¹⁸ Iz kanonskih vizitacija otkriveno je da je prvotno pripadala pod župu u Kamenici, a 1789. godine spominje se pod župom u Klenovniku, koja je tada utemeljena. Kao godina izgradnje navodi se 1508., a ista je urezana na prvoj desnoj konzoli rebra u brodu kapele.

Slika 45: Kapela sv. Volfganga u Vukovoju, 1508.

Riječ je o jednobrodnoj građevini s poligonalnim zaključkom, a prema rasporedu svodnih polja i kontrafora, zaključuje se kako je sagrađena iz jednog jarma i radijalnog zaključka. Svetište je pojačano četirima kontraforima, dok se peti nalazi na južnoj strani, a uz njega je sazidan južni bočni portal šiljastog oblika. Glavni, zapadni portal nalazi se pod zvonikom, a

²¹⁷ VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, STEPINAC, *op. cit.*, 2000., 1.-3.

²¹⁸ VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, *op. cit.*, 1995., 76.

svjetlost u crkvu dopire kroz četiri prozora, od kojih se dva nalaze u svetištu te su sačuvani na izvornim mjestima. Kapela je posljednji datirani spomenik srednjega vijeka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te je granični spomenik prema novome stilu. Na njoj se očitava još uvijek čitljiv vokabular stila kasne gotike, vidljiv u tlocrtu, nadsvođenju, portalima i prozorima.²¹⁹ No, kao što je zapazio župnik Stjepan Vukinovski, kapela je građena kada je čista gotika počela gubiti u strukturi i svojim oblicima, odnosno, stil je izgubio čistoću pravila.²²⁰

Slika 46: Kapela sv. Volfganga u Vukovoju, 1508.

O pregradnjama i obnovama kapele otkrivaju nam kanonske vizitacije te *Spomenica župe u Klenovniku*.²²¹ Promjene u izgledu kapele možemo pratiti tek od 1639. godine, kada se ona prvi puta spominje. Diana Vukičević Samaržija navodi kako je kapela, kada je sagrađena, imala sakristiju sa sjeverne strane.²²² Gjuro Szabo, koji je među prvima istraživao kapelu početkom 20. stoljeća, navodi da je zvonik dograđen kasnije i da su se u njemu nalazila tri zvona: jedno iz 18. stoljeća, a dva iz 19. stoljeća.²²³ Diana Vukičević Samaržija dodaje da je zvonik dograđen na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće, što dokazuje reška između tornja i korpusa kapele.²²⁴ Kad su grofovi Draškovići početkom 17. stoljeća gradili novi dvorac, Nikola Drašković je dao obnoviti i kapelu sv. Wolfganga, zato što joj je prijetila opasnost od rušenja.

²¹⁹ VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, *op. cit.*, 1995., 77.

²²⁰ ŠABAN, *op. cit.*, 1972., 39.

²²¹ „Spomenica župe Presvetog Trojstva“, *Župni ured Klenovnik*, 1958.-1990.

²²² VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, *op. cit.*, 1995., 77.

²²³ SZABO, *op. cit.*, 1915.-1919., 83.

²²⁴ VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, *op. cit.*, 1995., 77.

O tome nam svjedoči spomen-ploča na stijeni crkve, smještena desno od ulaza, a na njoj je istaknuta godina obnove, 1616. To je bila prva značajnija obnova kapele.²²⁵

Slika 47: Spomen-ploča na kapeli, Vukovoj, 1616.

Vizitator iz 1666. godine spominje da je kapela bila svođena te da ima atrij i dva oltara.²²⁶ Sljedeće godine podignuta je ograda groblja koja danas djeluje poput cinkture te je prizidan *Božji grob* s vanjske strane svetišta.²²⁷ Također, u drugoj polovici 17. stoljeća, kanonske vizitacije nam otkrivaju da je izrađen okvir vanjskih ulaznih vrata u veliki crkveni prostor, sa isklesanim simbolima Kristove muke. To je navelo na zaključak da su tada do kapele vodile postaje *Križnoga puta*, a u prilog tome govori *Božji grob* koji se nalazio kod same kapele i činjenica da je kapela u baroknom razdoblju postala proštenjarska.²²⁸ Nadalje, sredinom 18. stoljeća, kapela je dobila novi inventar, odnosno, skromnu baroknu propovjedaonicu²²⁹ i ugrađeno je pjevalište koje počiva na dva stupa.²³⁰ Krajem 18. stoljeća, 1787. godine, kapela je opet zapuštena te joj je bila potrebna obnova. Župnik iz Kamenice, Ivan Vožar predložio je njezino rušenje te je dobio odobrenje, no srećom do toga nije došlo zato što je dvije godine kasnije osnovana župa u Klenovniku, a tadašnji klenovnički župnik imao je više smisla za njezinu obnovu te je zahvaljujući njemu opet obnovljena.²³¹

²²⁵ ŠABAN, *op. cit.*, 1972., 39.

²²⁶ SZABO, *op. cit.*, 1915.-1919., 85.

²²⁷ VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, *op. cit.*, 1995., 76.

²²⁸ ŠABAN, *op. cit.*, 1972., 41.

²²⁹ VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, *op. cit.*, 1995., 79.

²³⁰ SZABO, *op. cit.*, 1915.-1919., 84.

²³¹ ŠABAN, *op. cit.*, 1972., 40.

Slika 48: Unutrašnjost kapele u Vukovoju, pogled prema svetištu

Diana Vukičević Samaržija ističe da je pod kapele izvorno bio pokriven opekama, o čemu govore izvori 17. i prvog dijela 18. stoljeća. U 18. stoljeću, pod je popločen recentnim kamenim pločama.²³² Početkom 19. stoljeća, 1805. godine, dozidana je nova sakristija te kuća za svećenika izvan ogradnog zida kapele. Za to je zaslužan treći klenovnički župnik, Nikola Horvat, koji se puno zalagao za uređenje kapele, pa ju je 1826. godine vlastoručno i oslikao, a o tome je ostavio i spomen-ploču na lijevoj strani od ulaza u kapelu. Nažalost, od njegovog oslika, ostao je samo natpis, zato što je sljedeći župnik Stjepan Vukinovski dao prebojati oslik jer mu se nije svidio. To je učinio krajem 19. stoljeća, istovremeno kada je dao porušiti atrij, jer je bio dosta nezgrapan i velik. Međutim, najvjerojatnije se radilo o bidermajerskom dekorativnom slikarstvu.²³³

U *Župnom uredu u Klenovniku*, u *Spomenici župe Klenovnik*²³⁴, koja je sastavljena tek nakon Drugog svjetskog rata, zapisani su radovi koji su se izvršili na kapeli sredinom 20. stoljeća. Autori klenovničke *Spomenice* su uglavnom uzimali podatke iz dokumenata koje su našli u Kamenici i iz pučke predaje te izvješća kanonskih vizitacija. U *Spomenici župe* se navodi kako je 1960. godine obnovljeno krovništvo na kapeli, uređen okoliš unutar cinkture, kapela je preb, a 1961. obojen je zvonik kapele te su izvršeni radovi oko uređenja kapele i zvona.

²³² VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, *op. cit.*, 1995., 77.-78.

²³³ ŠABAN, *op. cit.*, 1972., 40.-41.

²³⁴ „Spomenica župe Presvetog Trojstva“, *Župni ured Klenovnik*, 1958.-1990.

U Hrvatskom restauratorskom zavodu, od 2004. do 2010. godine, obnovljen je glavni oltar sv. Wolfganga iz kapele u Vukovoju. On je jedinstveni primjer manirističkog oltara u kontinentalnoj Hrvatskoj koji se datira u 1650. godinu.²³⁵ Na ovom prikazu sveti Wolfgang u lijevoj ruci drži knjigu i biskupski štap, dok s desnom blagoslivlja. Pored njega s lijeve strane nalazi se model crkve. Pred njim u podnožju nalazi se bolesnik, padavičar i muškarac koji kleči u molitvi za pomoć. Nekada je na mjestu gdje se sada nalazi prikaz sveca stajala slika *Marijina krunjenja* koja je zamijenjena slikom glavnog pokrovitelja crkve u 18. stoljeću, kada je i sam oltar ikonografiki završen. Oltarni kip sv. Wolfganga je tada preimenovan u kip sv. Ambrozija, a to je bilo moguće zato što su oboje bili biskupi i prikazivani su s modelom crkve. Jedino što ih razlikuje je Wolfgangov atribut sjekire te Ambrozijev pčelinje košnice, no u ovom slučaju sjekira nije bila prikazana tako da je zamjena bila moguća. Tako je postavljena ikonografska tematika starog oltara, gdje je prikazan sv. Wolfgang uz pratnju crkvenih naručitelja Augustina i Ambrozija.²³⁶

Slika 49: Oltar sv. Wolfganga u kapeli sv. Wolfganga u Vukovoju, 1650.

²³⁵ REPANIĆ BRAUN, ŠKARIĆ, WOLFF ZUBOVIĆ, CAVALLI LADAŠIĆ, *op. cit.*, 2013., 117.

²³⁶ LUKINOVIĆ, Andrija, „Petsto godina kapele u Vukovoju (1508.-2008.)“, u: *Sveti Wolfgang – Vukovoj nad Klenovnikom, Sakralni kulturno – povijesni vodič br. 7.*, Glas Koncila, Zagreb, 2008., 1-44, 7.

Pobožnosti u kapeli sv. Wolfganga odvijaju se na *Uskrsni ponedjeljak* te posljednje nedjelje u kolovozu. Tada se održava hodočašće, odnosno, *Marijin put*, koji je jedinstven za ovo područje Hrvatske. Kao što je već rečeno, hodočasnički put praćen je kamenim skulpturama, odnosno pilovima s prikazima otajstva krunice. Na Wolfgangov spomendan također se održava hodočašće koje završava misnim slavljem u crkvi te kasnije svjetovnim slavljem u okolici kapele.²³⁷

Slika 50: Hodočasnici na putu prema kapeli sv. Wolfganga – Marijin put

²³⁷ GRDEN - PINTARIĆ, *op. cit.*, 2008., 32.

6. Zaključak

Kult štovanja sv. Wolfganga i njegova ikonografija velikim su dijelom vezani uz njegov životopis te brojne legende, koje izvorno potječu iz mjesta Abersee u Gornjoj Austriji. U Njemačkoj njegov kult proizlazi iz njegova života i biskupskog zvanja u Regensburgu. Razdoblje njegovog djelovanja - 10. stoljeće - bilo je teško i nestabilno doba u crkvenoj povijesti, te se Wolfgang smatra biskupom koji je svojim reformama i uvođenjem reda donio pozitivne pomake u tamošnji crkveni život. Kanoniziran je ubrzo nakon svoje smrti, najviše zahvaljujući pritisku lokalnog stanovništva. Kult je tako procvao u Njemačkoj, gdje se i danas održavaju brojna duhovna i svjetovna slavlja u čast sveca. U 15. stoljeću, pojavila se legenda u Austriji, prema kojoj je svetac vlastitim rukama sagradio crkvu i nadmudrio vraga. Zbog privlačnosti legende i tragova sv. Wolfganga na kamenu, mjesto je postalo odredište hodočašća. Također, crkva sv. Wolfganga je i umjetnički vrlo vrijedna, jer se u njoj nalazi oltar Michaela Pachera.

Kult se proširio i u ostale zemlje srednje Europe te je u svima kult popraćen legendom, koja sadrži motive izvorne. U nekim zemljama, poput Švicarske i Mađarske, Wolfgang je zaista misionario i djelovao neko vrijeme. U Češkoj nikada nije bio, već je samo dao svoj doprinos, no kult je nastao ponajprije na temelju legende koja pripovijeda o njegovom osobnom djelovanju na tom području. U Sloveniju, kult su donijeli viteški redovi koji su tamo djelovali i širili vjeru.

Na području sjeverne Hrvatske sagrađeno je najjužnije europsko svetište njemu posvećeno, u Vukovoju. Iz proučavanja dostupne literature i prema svjedočenjima o lokalnoj tradiciji u Vukovoju, stava sam da je kult u Hrvatsku mogao doći ili neposredno utjecajem teutonaca, zbog blizine Slovenije, u kojoj je ovaj njemački red širio njegov kult, te je zaslužan za podizanje najmanje dvije crkve posvećene sv. Wolfgangu. U službi Njemačkog Carstva napadali su područje današnje Hrvatske zbog tadašnjih napetih odnosa s Mađarskom, s kojom je Hrvatska bila u personalnoj uniji. Za vrijeme sukoba, morali su prolaziti kroz Zlogonje, naselje koje se nalazi na granici Slovenije i Hrvatske. Tamo su zabilježene mnoge pljačke i napadi, a s obzirom na to da su se tamo dulje zadržali postoji opravdana mogućnost da su donijeli i kult sv. Wolfganga, čije se štovanje održava sve do danas u sklopu hodočašća i misnog te svjetovnog slavlja. Svetac je tako dio identiteta cijele zajednice, a njegova uloga je poznata tamošnjem stanovništvu. Druga je mogućnost širenje kulta osobnim interesom i

pobožnosti prema svecu obitelji Gjula, koja je dala sagraditi kapelu sv. Wolfganga u Vukovoju.

Bilo da postoje povijesne osnove za štovanje sveca ili se ono proširilo legendom, u svakoj zemlji, sv. Wolfgang je naišao na veliko štovanje, najčešće popraćeno hodočašćem.

7. Popis literature

1. BELAJ, Juraj, „Bela – ivanovački burg na Ivanščici“, u: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 2008., 155.-182.
2. BELAJ, Marijana, „Worshipping Patron Saints: Ethnological Research in Croatia“, u: *Tidsskrift for kulturforskning*, 2009., 31-47
3. BEŠVIR, Davor, „Kontinuitet života na području ludbreške Podravine : pregled po arheološkim lokalitetima i materijalnim ostacima kultura : povijesni pregled“, u: *Podravski zbornik*, 2003., 257-265
4. BISTUM REGENSBURG, *Schutzpatron von Bayern, Diöcesanpatron des Bistums Regensburg und der Stadt Regensburg: Heiliger Wolfgang*, 2013., 1-5
5. BRAKEL, Cyriakus Heinrich, „Die vom Reformpapsttum geförderten Heiligenkulte“, u: *Studi gregoriani per la storia della Libertas Ecclesiae*, 1972., 239.-311.
6. FITZPATRICK, Sean, „St. Wolfgang and the Church the Devil Built“, u: *Crisis Magazine*, 2013.
7. GÁBOR, Barna, *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*, Budimpešta, 1990.
8. GRDEN, Darko, PINTARIĆ, Nedjeljko, „Život svetog biskupa Volfanga“, u: *Sveti Volfang – Vukovoj nad Klenovnikom, Sakralni kulturno – povijesni vodič br. 7.*, Glas Koncila, Zagreb, 2008., 1-44
9. GRÜNE WELLE, *Informations und Mitteilungsblatt des Kreisverbandes Regensburg für Gortenkultur und Landespflege*, 2019.
10. HAGER, Evermond, „Die St. Othmarkapelle und nachmalige St. Wolfgangkirche in Puppig, u: *Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereins*, Linz, 1923., 117-137.
11. HAUSBERGER, Karl, *Germania Sacra. Dritte Folge: Die Regensburger Bischöfe von 1649 bis 1817. Die Bistümer der Kirchenprovinz Salzburg*, 2016.
12. HUSBAND, Timoty, *The Treasury of Basel Cathedral*, Metropolitan Museum of Arts, New York, 2001.
13. Kanonske vizitacije arhidakonat Zagorje, *Kaptolski arhiv Zagreb*
14. KÄSER, Peter, *Vilsbiburger in geistlichen Stande*, 2020.

15. KATOLISCHE SONNTAGZEITUNG, Regensburger Bistumsblatt, 6./7. srpnja 2019.
(www.katholische-sonntagszeitung.de posjećeno 24.11.2020.)
16. KATOLISCHE SONNTAGZEITUNG, Regensburger Bistumsblatt, 11./12. studenog 2017.
(www.katholische-sonntagszeitung.de posjećeno 24.11.2020.)
17. KATOLISCHE SONNTAGZEITUNG, Regensburger Bistumsblatt, 11./12. svibnja 2019.
(www.katholische-sonntagszeitung.de posjećeno 24.11.2020.)
18. KNAPP, Éva, TÜSKÉS, Gábor, „Europäische Verbindungen der mittelalterlichen Heiligenverehrung in Ungarn“, u: *Analecta Bollandiana*, 1992., 31-60
19. KOCH, Hand, „St. Wolfgang auf Totenhalden“, u: *Zuger Neujahrsblatt*, 1951., 3-12
20. KOLMER, Lothar, „Regensburg in der Salierzeit“, u: *Die Salier und das Reich*, Sigmaringen, 1991., 191-216
21. KÖLNEI, Livia, „A tizennégy Ségítőszent kultusza a középkori Magyarországon“, u: *Orvostörténeti Közlemények 158.-165.*, Budimpešta, 1997.-1998., 101-137.
22. KROPEJ, Monika, „Folk Storytelling between Fiction and Tradition: The „Wlled-Up Wife“ and Other Construction Legends“, u: *Studia mythologica Slavica* 14 (2011.), 61-86
23. KÝR, Karel, „O cestě svatého Wolfganga do Čech“, u: *ČAS, internetový nezávislý list*, 2012.
24. LADENBAUER-OREL, Hertha, „Der Kirchenberg in Wieselburg an der Erlauf“, u: *Jahrbuch für von Niederösterreich*, 1967., 28-39
25. LAJOS, Nagy, „Millenniumi zárandoklat Szent Wolfgang nyomában: Szerzetes, téritő vagy diplomata?“, u: *Dolgozók Lapja*, 1990. (40. évfolyam, 51.-76. szám)
26. LIPP, Franz, „Das Beil des hl. Wolfgang“, u: *Der heilige Wolfgang und Oberösterreich*, Linz, 1994., 159-180, 179.
27. LUDWIG, Emil, „Balf, Szent Wolfgang-templom“, u: *Flag Polgári Magazin*, 2009.
28. LUKINOVIĆ, Andrija, „Petsto godina kapele u Vukovoju (1508.-2008.)“, u: *Sveti Volfgang – Vukovoj nad Klenovnikom, Sakralni kulturno – povijesni vodič br. 7.*, Glas Koncila, Zagreb, 2008., 1-44
29. MEDING, Walter, „Beim 32. Wolfgangsfest sorgte der Bratenduft für ein schnelleres Ende des Gottesdienstes“, *Main Tauber Kurier*, 6. srpnja 2016.

30. MIKLÓS, Réka, *Der Liber Ordinarius A-Gu 1566, Edition und Kommentar*, Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades „Doktrin der Philosophie“, Kunstuniversität Graz, 2016., 169.-187.
31. NIKITSCH, Herbert, *Heilige in Europa: Kult und Politik, Kataloge des Österreichischen Museums für Volkskunde in Wien*, Wien, 2013.
32. OSTERRIEDER, Markus, „Kulturverbindungen zwischen Regensburg und Kiev (10.-13. Jahrhundert) und die Rolle der Iren“, u: *Bayern und Osteuropa*, Wiesbaden, 2000., 57-93
33. PARZEFALL, Raffael, „Die Wolfgangseiche“, u: *Gemeinde Nachrichten Thalmassing*, 2016.
34. PFARL, Peter, „Der“ Wolfgangweg: von Regensburg über Altötting nach St. Wolfgang am Wolfgangsee; für Fußpilger und Radfahrer; mit Geschichte, Legende und Verehrung des hl. Wolfgang, 2013.
35. PFARL, Peter, „Die Wolfgangskapelle“, u: *Pffarblatt st. Wolfgang*, 2020.
36. POPP, Marianne, „St. Wolfgang, Bischof von Regensburg. Zur Jahrtausendfeier Seines Regierungsantritts“, u: *Verhandlungen des Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg* vol. 112 (1972), 19-30
37. RACANIELLO, Kristen, *The Shrine System: Votive Culture and Cult Sculpture, Enshrining Space in 11th to 13th Century France*, CUNY Academic Works, 2007.
38. RAKUŠA, Fran, *Domoznanstvo ormoškega okraja*, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, 1886.
39. REBIĆ, Adalbert, FUČAK, Jerko, DUDA, Bonaventura, *Jeruzalemska Biblija, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem“*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., 1626.
40. REISCHER, Lisa, *Im Schatten des Hochaltars: Zwei mechanische Leuchterengel aus der Pfarrkirche St. Wolfgang im Salzkammergut (um 1525/35)*, Diplomarbeit, Wien, 2019.
41. REPANIĆ BRAUN, Mirjana, ŠKARIĆ, Ksenija, WOLFF ZUBOVIĆ, Martina, CAVALLI LADAŠIĆ, Helena, „Oltar sv. Wolfganga u Vukovoju“, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 2013., 117-137
42. SÁNDOR, Eckhardt, „A Szendrői Hegedősének“, u: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1954., 406-414.
43. SARGENT, Steven D., „Saints' Cults and Naming Patterns in Bavaria 1400.-1600.“, u: *The Catholic Historical Review, Catholic University of America Press*, 1990., 673-696
44. SEMECKÁ, Libuše, „Stopy d'ábla, nebo svatehó Wolfganga?“, u: *ČASOPÍSEK, Občasník obce Kájov*, 2009.

45. „Spomenica župe Presvetog Trojstva“, *Župni ured Klenovnik*, 1958.-1990.
46. STADT OCHSENFURT, *Im Herzen des Weinlandes Franken, Informationen*, Broschüre, Stadt Ochsenfurt, 2018.
47. „St. Wolfgang/Wart, Gemeinde Hünenberg, kanton Zug“, u: *ISOS Inventar der schützenswerten Ortsbilder der Schweiz*, Fotodokumentation, 1994.-1996., 223-230
48. STROHMER, Erich, *Michael Pachers Altar in St. Wolfgang am Abersee*, Wien, 1929.
49. *Sveti Volfgang – Vukovoj nad Klenovnikom, Sakralni kulturno – povijesni vodič br. 7.*, Glas Koncila, Zagreb, 2008., 1-44
50. SZABO, Gjuro, „Spomenici kotara Ivanec“, u: *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, 1915.-1919., 23.-97.
51. ŠABAN, Ladislav, „O gradu Klenovniku i kapeli sv. Vuka – mali izlet u prošlost jednoga kraja“, u: *KAJ* 12, 1972., 35-42
52. VÁRADY, László, „Éqből áldás...“, u: *Esztergom és Videke*, 1989.
53. „Vodopády sv. Wolfganga“, u: *Linecká stezka*,
http://www.lineckastezka.cz/e_download.php?file=data/editor/78de_28.pdf&original=vodop%C3%A1dy+sv.+Wolfganga.pdf (posjećeno: 13.11.2020.)
54. VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, Diana, „Kapela sv. Wolfganga nad Klenovnikom“, u: *Klenovnik 750 godina, 1224–1994*, 1995., 76.-79
55. VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, Diana, STEPINAC, Davorin, „Kapela sv. Wolfganga, Vukovoj nad Klenovnikom: Konzervatorska studija za obnovu, uređenje i prezentaciju kapele“, u: *Institut za povijest umjetnosti*, Zagreb 2000., 1-47
56. WACHA, Georg, „St. Wolfgang und das Wallfahrtswesen im 16. und 17. Jahrhundert“, u: *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines*, 1972., 118-158
57. WEGBEGLEITER ZUM WOLFGANGWEG, Broschüre, 2015.
58. WEINBERGER, Andreas, *Abraham von Freising, Pilgrim von Passau, Wolfgang von Regensburg*, Diplomarbeit, University of Vienna, Histrosch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, 2008.
59. „Wolfgangsfest in Distelhausen“, *Tauberbischofseim AKTUELL*, Mittelilungsblatt, 21. lipnja 2017.
60. ZAGIBA, Franz, „Regensburg und Slaven im frühen Mittelalter“, u: *Verhandlungen des Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg*, 1962., 223-234.

61. ZIBERMAYR, Ignaz, *Die St. Wolfganglegende in ihrem Entstehen und Einflüsse auf die österreichische Kunst*, Linz Oberösterreichischer Musealverein, 1924., 141-232
62. ZIMMERMANN, Gerd, „Wolfgang von Regensburg und die Gründung des Bistums Prag“, u: *Das Bistum Bamberg in der Welt des Mittelalters: Vorträge der Ringvorlesung des Zentrums für Mittelalterstudien der Otto-Friedrich-Universität Bamberg*, Bamberg, 2007.
63. ZINNHOBLER, Rudolf, „Das Leben des hl. Wolfgang“, u: *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines*, 117a (1972.), 9-13
64. ZINNHOBLER, Rudolf, „Die Beziehungen des hl. Wolfgang zu Oberösterreich“, u: *Der heilige Wolfgang und Oberösterreich*, 1994., 14-25

8. Popis izvora

1. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38813> (posjećeno 5.11.2020.)
2. <http://www.webexhibits.org/pigments/intro/greens.html> (posjećeno 7.11.2020.)
3. <https://www.hdbg.eu/kloster/index.php/detail/geschichte?id=KS0329> (posjećeno 24.11.2020.)
4. <http://www.otisk.org/mista-uctivani-v-cechach/> (posjećeno 27.11.2020.)
5. <http://www.otisk.org/sv-wolfgang-na-bolfanku/> (posjećeno 27.11.2020.)
6. <https://www.visitmaribor.si/en/what-to-do/sights/11094-> (posjećeno 30.11.2020.)
7. <https://www.erzbistum-muenchen.de/spiritualitaet/heiliger-wolfgang-besondere-kirchen> (posjećeno 5.12.2020.)

9. Popis slikovnih izvora

Slika 1: Ilustracija legende o izgradnji crkve, oltarna slika u crkvi sv. Wolfganga u Gradežu (Karintija), 1519.-1522. (preuzeto iz: <http://en.posztukiwania.pl/2018/12/29/taming-of-the-devil/>)

Slika 2: Michael Pacher, *Sv. Augustin i vrag*, 1471.-1475., ulje na drvu, Alte Pinakothek, München (preuzeto iz: <http://www.webexhibits.org/pigments/intro/greens.html>)

Slika 3: Grafika s prikazom sv. Wolfganga (donji red desno) s biskupskim štapom i sjekirom, Israhela van Meckenema, 1480., British Museum, London (preuzeto iz: <https://books.openedition.org/obp/9193>)

Slika 4: Timpanon portala crkve sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu, druga polovica 14. st. (preuzeto iz: ZIBERMAYR, Ignaz, *Die St. Wolfganglegende in ihrem Entstehen und Einflüsse auf die österreichische Kunst*, Linz Oberösterreichischer Musealverein, 1924., 141-232)

Slika 5: Kip sv. Wolfganga na istoimenom oltaru u crkvi sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu, 1479.-1481. (preuzeto iz: <https://www.ahg-images.co.uk/archive/St.-Wolfgang-with-the-model-of-a-church-2UMDHUW57Q4O.html>)

Slika 6: Kip sv. Wolfganga na hodočasničkoj fontani ispred crkve sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu, 1515. (preuzeto iz: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Sankt_Wolfgang_Kirche_-_Pilgerbrunnen_2.jpg)

Slika 7: Zemljišna knjiga samostana Mondsee iz 1416. godine (preuzeto iz: <https://www.facebook.com/museummondsee/photos/pcb.1687672048219490/1687670831552945/>)

Slika 8: Grafika s prikazom sv. Wolfganga, oko 1460., British Museum (preuzeto iz: <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG135051>)

Slika 9: Kip sv. Wolfganga, Župna crkva sv. Leopolda, Hüttau, Austrija, 17. st. (preuzeto iz: <http://en.posztukiwania.pl/2018/12/29/taming-of-the-devil/>)

Slika 10: Prikaz vizije cara Henrika II. (preuzeto iz: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10375965_00005.html)

Slika 11: Samostan i bazilika sv. Emmerama u Regensburgu (preuzeto iz: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kloster_Sankt_Emmeram.jpg)

Slika 12: Wolfgangov grob, kriptu sv. Wolfganga, bazilika sv. Emmerama (preuzeto iz: BISTUM REGENSBURG, *Schutzpatron von Bayern, Diöcesanpatron des Bistums Regensburg und der Stadt Regensburg: Heiliger Wolfgang*, 2013., 1-5)

Slika 13: Kapela sv. Wolfganga, Ochsenfurt (preuzeto iz: <https://wallfahrt.bistum-wuerzburg.de/wallfahrtsorte/region-wuerzburg/ochsenfurt/>)

Slika 14: Medalja sv. Wolfganga (preuzeto iz: <https://kolping-regensburg.de/wolgangs-medaille-fuer-toni-duermeyer/>)

Slika 15: Hrast sv. Wolfganga, Thalmässing (preuzeto iz: <https://www.monumentale-eichen.de/bayern/schloss-haus/>)

Slika 16: Oltar u crkvi sv. Wolfganga u Pippingu, oko 1480. (preuzeto iz: <https://www.erzbistum-muenchen.de/spiritualitaet/heiliger-wolfgang-besondere-kirchen>)

Slika 17: Ploča krila oltara iz crkve sv. Wolfganga u Pippingu (preuzeto iz: <https://www.erzbistum-muenchen.de/spiritualitaet/heiliger-wolfgang-besondere-kirchen>)

Slika 18: *Crkva sv. Wolfganga*, Sankt Wolfgang (preuzeto iz: <https://gourmet-escapes.com/event/outdoor-salt-lake-and-indoor-spa-week-in-salzburg/>)

Slika 19: Pacherov oltar u crkvi sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu, unutarnja krila, 1481. (preuzeto iz: <https://senseheatmosphere.wordpress.com/2014/12/22/le-contrat-du-retable-de-saint-wolfgang-de-michael-pacher/>)

Slika 20: Pacherov oltar u crkvi sv. Wolfganga u Sankt Wolfgangu, zatvorena vanjska krila sa scenama iz života sv. Wolfganga, 1481. (preuzeto iz: <https://senseheatmosphere.wordpress.com/2014/12/22/le-contrat-du-retable-de-saint-wolfgang-de-michael-pacher/>)

Slika 21: Ploča s prikazom sv. Wolfganga s oltara crkve u Pippingu (preuzeto iz: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ab/St_Wolfgang_Pipping_8.jpg)

Slika 22: Kamen s tragovima stopa u crkvi sv. Wolfganga, Sankt Wolfgang (preuzeto iz: https://www.kraftort.org/Osterreich/Salzburg/Wolfgangsee/St__Wolfgang/st__wolfgang.html)

Slika 23: Model za izradu hodočasničkog bedža s prikazom sv. Wolfganga, 1700. (preuzeto iz: WACHA, Georg, „St. Wolfgang und das Wallfahrtswesen im 16. und 17. Jahrhundert“, u: *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines*, 1972., 118-158)

Slika 24: Sveti Wolfgang ispred kaptolske crkve Mondsee, ulje na drvu, oko 1597. (preuzeto iz: ZIBERMAYR, Ignaz, *Die St. Wolfganglegende in ihrem Entstehen und Einflüsse auf die österreichische Kunst*, Linz Oberösterreichischer Musealverein, 1924., 141-232)

Slika 25: Hodočasnički put od Regensburga do Sankt Wolfganga (preuzeto iz: PFARL, Peter, „Der“ Wolfgangweg: von Regensburg über Altötting nach St. Wolfgang am Wolfgangsee; für Fußpilger und Radfahrer; mit Geschichte, Legende und Verehrung des hl. Wolfgang, 2013.)

Slika 26: Spomen-kamen u nekadašnjoj kapeli sv. Othmara u Pippingu (preuzeto iz: <https://www.heiligenlexikon.de/BiographienW/Wolfgang.html>)

Slika 27: Pogled na sačuvanu predromaničku središnju prostoriju s kupolom, crkva sv. Ulricha, Wieselburg (preuzeto iz: <http://www.kirchen-galerie.de/int/?m=kirche&p=21344>)

Slika 28: Josef Fúhrich, *Sv. Wolfgang blagoslivlja građane Chuděnica*, 1859. (preuzeto iz: <http://www.otisk.org/sv-wolfgang-na-bolfanku/>)

Slika 29: Vidikovac i kapela sv. Wolfganga, Bolfánek (preuzeto iz: <http://www.otisk.org/sv-wolfgang-na-bolfanku/>)

Slika 30: Kasnogotički kip sv. Wolfganga, u Češkom Krumlovu, početak 16. st., zbirka Regionalnog muzeja nacionalne povijesti (preuzeto iz: <http://www.encyklopedie.ckrumlov.cz/img.php?img=2806&LANG=cz>)

Slika 31: Sv. *Wolfgang*, Slika na oltaru kapele Usnuća u crkvi u Kájovu, 1664. (preuzeto iz: https://www.wikiwand.com/ca/Bisbat_de_Ratisbona)

Slika 32: Tragovi stopala sv. Wolfganga u blizini mjesta Kájov (preuzeto iz: <https://budejovice.rozhlas.cz/stopy-sv-wolfganga-7057876>)

Slika 33: Vodopadi sv. Wolfganga (preuzeto iz: <https://www.kudyznudy.cz/aktivita/vodopady-sv-wolfganga-u-vyssiho-brodu>)

Slika 35: Crkva sv. Wolfganga, Balf (preuzeto iz: LUDWIG, Emil, „Balf, Szent Wolfgang-templom“, u: *Flag Polgári Magazin*, 2009.)

Slika 36: Pavlinski samostan sv. Wolfganga, Šopron (preuzeto iz: <https://www.banfalvakolostor.hu/de/>)

Slika 37: Kálmán Shvoy, Fotografija mjesta Sankt Wolfgang, pogled s jezera, 1934. (preuzeto iz: <https://gallery.hungaricana.hu/en/SZTEShvoy/1467026/?list=eyJxdWVyeSI6ICJLXHUwMGUxbG1cdTAwZTFuIFNodm95IHdvdGZnYW5nIn0&img=0>)

Slika 38: Stara ilustracija sv. Wolfganga kao benediktinskog redovnika i biskupa u Regensburgu (preuzeto iz: KOCH, Hand, „St. Wolfgang auf Totenhalden“, u: *Zuger Neujahrsblatt*, 1951., 3-12)

Slika 39: Crkva sv. Wolfganga, Totenhalden, 1475. (preuzeto iz: [https://de.wikipedia.org/wiki/Kirche_St._Wolfgang_\(H%C3%BCnchenberg\)#/media/Datei:Kirche-St-Wolfgang-ZG1.JPG](https://de.wikipedia.org/wiki/Kirche_St._Wolfgang_(H%C3%BCnchenberg)#/media/Datei:Kirche-St-Wolfgang-ZG1.JPG))

Slika 40: Fresko ciklus sa prikazima života sv. Wolfganga, 17. st., crkva sv. Wolfganga, Totenhalden (preuzeto iz: <https://www.luzernerzeitung.ch/zentralschweiz/zug/huenenberg-wolfgangs-verblasstes-leben-ld.105879>)

Slika 41: Crkva sv. Bolfenka, Pohorje, 1501. (preuzeto iz: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cerkev_sv._Bolfenka,_Pohorje.jpg)

Slika 42: Crkva sv. Areha, Pohorje, kraj 15. st. (preuzeto iz: https://sl.wikipedia.org/wiki/Cerkev_sv._Areha,_Frajhajm#/media/Slika:Cerkev_Sv._Areh_-_panoramio.jpg)

Slika 43: Crkva sv. Bolfenka na Kogu, 1688. (preuzeto iz: <https://www.karavaning-portal.si/KARAVANING,,ideje-za-izlet,stajerska.htm&showNews=NEWSIVCMRU5112020192214>)

Slika 44: Stara karta Varaždinske županije sa označenim mjestima naselja Zlogonje i utvrde Bela (preuzeto iz: [https://en.wikipedia.org/wiki/Vara%C5%BEdin_County_\(former\)#/media/File:Hrvatski_skolski_muzej_zup_Varazdinska_00109.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Vara%C5%BEdin_County_(former)#/media/File:Hrvatski_skolski_muzej_zup_Varazdinska_00109.jpg))

Slika 45: Kapela sv. Volfganga u Vukovoju, 1508. (preuzeto iz: <http://klenovnik.hr/Home/Znamenitosti>)

Slika 46: Kapela sv. Volfganga u Vukovoju, 1508. (preuzeto iz: <https://www.eivanec.com/kapela-svetog-wolfganga-vukovoj-u-nedjelju-tradicionalna-sveta-misa-i-prostenje-ne-propustite/>)

Slika 47: Spomen-ploča na kapeli, Vukovoj, 1616. (preuzeto iz: VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, Diana, STEPINAC, Davorin, „Kapela sv. Volfganga, Vukovoj nad Klenovnikom: Konzervatorska studija za obnovu, uređenje i prezentaciju kapele“, u: *Institut za povijest umjetnosti*, Zagreb 2000., 1-47)

Slika 48: Unutrašnjost kapele u Vukovoju, pogled prema svetištu (preuzeto iz: VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, Diana, STEPINAC, Davorin, „Kapela sv. Volfganga, Vukovoj nad Klenovnikom: Konzervatorska studija za obnovu, uređenje i prezentaciju kapele“, u: *Institut za povijest umjetnosti*, Zagreb 2000., 1-47)

Slika 49: Oltar sv. Volfganga u kapeli sv. Volfganga u Vukovoju, 1650. (preuzeto iz: REPANIĆ BRAUN, Mirjana, ŠKARIĆ, Ksenija, WOLFF ZUBOVIĆ, Martina, CAVALLI LADAŠIĆ, Helena, „Oltar sv. Volfganga u Vukovoju“, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 2013., 117-137)

Slika 50: Hodočasnici na putu prema kapeli sv. Volfganga – Marijin put (preuzeto iz: <http://www.biskupija-varazdinska.hr/vijesti/poboznost-marijina-puta-s-ciljem-u-kapeli-sv-wolfganga-u-vukovoju-najjužnijoj-europskoj-kapeli-posvecene-zastitniku-bavarske/40573>)